

тема:

Проблеми імплементації Конвенції про захист професії адвоката обговорили у Верховній Раді України

с. 3

РАУ створює робочу групу для моніторингу порушень прав адвокатів та розгляне можливість звернення до Верховної Ради України

с. 7

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за березень – квітень 2025 року

с. 11

Історія адвокатури:
Адвокат Ігор Кістяківський – Державний секретар і Міністр внутрішніх справ Української Держави (частина 2)

с. 55

ЗМІСТ

Новини та події

Проблеми імплементації Конвенції про захист професії адвоката обговорили у Верховній Раді України	3
Допуск до професії адвоката за Конвенцією Ради Європи і українським законом	4
Адвокати виконують незамінну функцію реалізації прав — Президент ЄСПЛ	6
РАУ створює робочу групу для моніторингу порушень прав адвокатів та розгляне можливість звернення до Верховної Ради України	7
Адвокатура — це інституційна гарантія прав людини, а не об'єкт для атак, — Валентин Гвоздій	9

Рішення органів адвокатського самоврядування

Огляд ключових рішень РАУ від 14 березня 2025 року	10
---	----

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за березень — квітень 2025 року	11
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації
адвокатів України, Ради адвокатів
України

Гвоздій В. А.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Місяць А. П.

в. о. Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії
адвокатури

Ковтун М. С.

Шеф-редактор офіційного
бюлетня «Вісник НААУ»

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Цікава тема

В. Шкварко

Преклюзивні строки оскарження рішень:
чи є шанс на успіх оскарження?..... 28

Цивільні справи

О. Печений

Проблеми застосування окремих
видів заповітів у нотаріальній
і судовій практиці.....31

О. Розгон

Доцільність позбавлення
батьківських прав, що
відповідатиме інтересам дитини 37

Практика ЄСПЛ

В. Ковтун, М. Ковтун

Право на свободу мирних зібрань:
прецедентна практика ЄСПЛ..... 47

Історія адвокатури

Унікальний освітній простір
для студентів-юристів з'явився
у Львові 55

П. Гай-Нижник

Адвокат Ігор Кістяківський —
Державний секретар
і Міністр внутрішніх справ
Української держави (частина 2) 56

Головний редактор
Ізовітова Л. П.

Шеф-редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
30.04.2025 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2025.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА ОБГОВОРИЛИ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ

З метою обговорення питання доцільності імплементації положень Конвенції РЄ про захист професії адвоката та внесення необхідних для цього змін до чинного законодавства 16 квітня у Комітеті Верховної Ради з питань правової політики відбулася спільна робоча нарада.

Участь у заході від Національної асоціації адвокатів України взяли голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова**, її заступник **Валентин Гвоздій**, секретар РАУ **Ігор Колесников**, член РАУ **Ганна Лазарчук**, керівник секретаріату НААУ **Вадим Красник**, т. в. о. голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури **Андрій Місяць** та голова секретаріату цієї комісії **Віктор Вовнюк**.

Актуальність заходу його організатори пояснили тим, що прийняття конвенції свідчить про посилену увагу європейської спільноти до питань забезпечення незалежності адвокатів та їх професійних об'єднань. Крім того, до парламенту надходять звернення, пов'язані із забезпеченням гарантій незалежності адвокатури, захисту адвокатів та верховенства права в Україні.

Нагадаємо, Конвенція про захист професії адвоката, як міжнародно-правовий документ, уперше встановлює юридично обов'язкові гарантії для адвокатів, зокрема:

- захист від переслідувань, тиску та незаконних обмежень;
- право на вільне здійснення професійної діяльності без страху репресій;
- гарантії збереження адвокатської таємниці;
- безперешкодний доступ до клієнтів;
- захист від необґрунтованого втручання держави у правозахисну діяльність.

Сьогодні порушення прав адвокатів в Україні мають системний характер і відбуваються щоденно, — на це звернула увагу під час своєї доповіді Лідія Ізовітова. — Фіксуються численні випадки втручання в адвокатську діяльність з боку органів досудового розслідування, спроби дискредитації адвокатів у публіч-

ному просторі, перешкоджання доступу до клієнтів, порушення адвокатської таємниці, а також погрози адвокатам і залякування, ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами зокрема — тим адвокатам, хто здійснює захист у резонансних або «непопулярних» справах. І, реагуючи на ці виклики, Національна асоціація адвокатів України самостійно створила механізм моніторингу порушень прав адвокатів.

Очільниця НААУ розповіла, що протягом всього 2024 року до асоціації із заявами про порушення професійних прав та гарантій адвокатської діяльності надійшло 88 звернень. А лише за I квартал поточного року їх було вже 25.

Збільшилась кількість випадків втручання держави у правозахисну діяльність, зокрема:

- притягнення адвокатів до кримінальної відповідальності за їх правову позицію у справах, у тому числі у зв'язку із складанням адвокатом процесуальних документів у справах його клієнта;
- ототожнення з клієнтами;
- прослуховування телефонних розмов;
- проведення огляду та вилучення документів, які містять адвокатську таємницю;
- допити адвокатів як свідків, коли вони є захисниками у цих же справах;
- нанесення адвокатам тілесних ушкоджень під час надання правничої допомоги.

«Ми регулярно звертаємось до Президента, Верховної Ради, правоохоронних органів та міжнародних організацій з проханням вжити заходів. Але без закріплення міжнародних гарантій на законодавчому рівні цього недостатньо», — зауважила Лідія Ізовітова. — Враховуючи щоденні випадки порушення прав адвокатів, украй важливо, щоб для України конвенція стала обов'язковою якомога швидше».

Відповідно до ст. 17 конвенції її відкрито для підписання державами-членами Ради Європи, державами, що не є членами Ради Європи, які брали участь у її розробці, та Європейським Союзом. Україна є повноправним членом Ради Європи та брала участь у розробці Конвенції про захист професії адвоката.

«Підтримка цієї конвенції — це сигнал усьому суспільству, що держава визнає роль адвокатури як

рівноправного та незалежного елементу системи правосуддя і дійсно прагне зміцнити правові інститути», — резюмувала голова НААУ, РАУ.

У зв'язку з цим НААУ звернулася до Комітету ВР з питань правової політики з проханням:

1. Ініціювати питання ратифікації конвенції в Парламенті України.
2. Підтримати всі необхідні процедури для її швидкого розгляду.
3. Долучитися до розробки відповідних змін до національного законодавства.

Презентацію змісту та юридичних наслідків імплементації конвенції провів для народних депутатів та інших учасників наради Валентин Гвоздій, який був представником України в Комітеті експертів Ради Європи з розробки проекту міжнародного договору.

ДОПУСК ДО ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА ЗА КОНВЕНЦІЄЮ РАДИ ЄВРОПИ І УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОМ

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у нинішній редакції загалом відповідає всім базовим вимогам Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката щодо процедури доступу до професії», — заступник голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій.

Ухваливши Конвенцію про захист професії адвоката, Рада Європи вперше в історії визначила стандарти для інституту адвокатури. Наскільки чинний український Закон узгоджується з ними? У цій статті спробуємо проаналізувати вимоги щодо допуску до професії.

У Конвенції (п. «а» ст. 3) «адвокат» означає будь-яку фізичну особу, яка відповідно до національного законодавства має кваліфікацію та дозвіл на здійснення адвокатської діяльності. Таке визначення має на меті врахувати відмінності, що існують між правовими системами щодо правил отримання особою дозволу на здійснення такої діяльності, адже професійне звання може позначатися й іншим терміном. Тож під час підписання Конвенції сторони робитимуть відповідну заяву, що міститиме перелік професійних звань, які підпадатимуть під визначення «адвокат» у розумінні Конвенції.

Сторони згідно зі ст. 5 Конвенції будуть зобов'язані забезпечити, щоб процедури допуску, продовження дозволу та повторного допуску до здійснення адвокатської діяльності були передбачені законом.

Ці процедури повинні відповідати наступним вимогам:

- а. вони формуються на основі об'єктивних, релевантних та прозорих критеріїв, які застосовуються в рамках справедливого процесу;
- б. не містять дискримінаційних норм за будь-якою ознакою, забороненою прецедентним правом Європейського суду з прав людини.

При цьому рішення щодо допуску, продовження дозволу та повторного допуску до здійснення адвокатської діяльності має прийматися професійною асоціацією або іншим незалежним органом. І для такого рішення має існувати можливість оскарження в незалежному та неупередженому суді або трибуналі, створеному відповідно до закону.

Отже, у питанні доступу до професії Конвенція вимагає такі вимоги:

1. Регламентация на рівні закону.
2. Наявність критеріїв.
3. Справедливий процес.
4. Заборона дискримінації.
5. Суб'єкт — незалежний орган (професійна асоціація).
6. Можливість оскарження.

Розглянемо їх утілення в національному законодавстві.

Закон. В Україні правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності визначені Законом № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який був ухвалений 5 липня 2012 року. Він же регламентує питання набуття права на заняття адвокатською діяльністю.

Критерії. Для визначення поняття «адвокат» у ст. 6 Закону визначаються ці самі критерії до професії: повна вища юридична освіта; володіння державною мовою; стаж роботи в галузі права не менше двох років.

Крім того, додатково визначаються «червоні мітки»: не погашена чи не знята судимість за певні злочини; неієздатність чи обмежена дієздатність; позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю (протягом двох років); звільнення з держслужби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення (протягом трьох років). Прописані і вимоги щодо несумісності (ст. 7 Закону): державна служба, військова чи альтернативна служба, нотаріальна діяльність, судово-експертна діяльність.

Критерії цілком об'єктивні, релевантні до професії та прозорі. Для деяких із них даються необхідні пояснення (наприклад, що таке повна вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права, вимоги до рівня володіння мовою).

Процес. Сам процес набуття статусу адвокатом (ст. 8 — 12 Закону) охоплює кілька етапів, які послідовно проходить кожен претендент. Спершу особа

подає заяву до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання з проханням допустити її до складання кваліфікаційного іспиту. Комісія протягом 30 днів перевіряє подані документи, а за письмової згоди заявника — також достовірність відомостей через офіційні запити.

Далі відбувається кваліфікаційний іспит. Він передбачає перевірку знань із права, історії адвокатури, правил етики, а також виявлення практичних навичок. Тим, хто успішно його складає, протягом 10 днів безоплатно видається свідоцтво про складення іспиту, чинне три роки.

Наступний етап — стажування. Воно триває шість місяців під керівництвом досвідченого адвоката, якого призначає рада адвокатів регіону. За результатами стажування керівник подає звіт, а рада приймає рішення: видати особі свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або продовжити стажування.

У разі позитивного рішення особа не пізніше тридцяти днів складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України. У цей же день адвокато-ві безоплатно видають свідоцтво й посвідчення, які є безстроковими.

Заборона дискримінації. Що стосується цієї вимоги, то тут Рада Європи має на увазі ст. 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Протокол № 12 до неї у тому сенсі, як їх тлумачить Європейський суд з прав людини відповідно до принципів, установлених Основними принципами ООН, що стосуються ролі адвокатів (принципи 10 та 11), та Рекомендацією № R(2000)21 Комітету міністрів державам-членам щодо свободи здійснення професії адвоката (принцип II «Юридична освіта, підготовка та доступ до професії адвоката»). Ці положення охоплюють широкий спектр захищених ознак недискримінації, таких як стать, «раса», колір шкіри, мова, релігія, політичні або інші переконання, етнічне / національне або соціальне походження, належність до національної меншини, майновий стан, умови народження, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність та самовираження, статеві ознаки, вік, стан здоров'я, інвалідність, або інший статус, або будь-яка комбінація цих ознак.

В українському законодавстві це питання закріплене на конституційному рівні. Відповідно до ст. 24 Основного Закону громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

У контексті заборони дискримінації важливо розуміти, що посилання Ради Європи на мову не має на меті виключити національні вимоги щодо використання певних мов для здійснення судочинства або в юридичних документах.

Суб'єкт. Адвокатура в Україні є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Вона самостійно вирішує питання організації і діяльності, в тому числі й питання допуску до професії.

Так, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури регіону (члени якої обираються конференцією адвокатів цього регіону) приймає та розглядає заяви кандидатів про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, перевіряє кандидатів на відповідність критеріям, організовує і проводить через кваліфікаційну палату іспит відповідно до порядку, який визначає Рада адвокатів України, видає свідоцтво про складання цього іспиту.

А рада адвокатів регіону (яка також формується конференцією) вже призначає стажування кандидату, який склав іспит, затверджує програму і методику оцінювання стажування, оцінює здобуті результати, приймає рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, після чого організовує складання присяги та видає це свідоцтво та посвідчення адвоката.

Оскарження. Кандидат в адвокати може оскаржувати рішення органів адвокатського самоврядування на різних етапах процедури набуття статусу.

По-перше, — відмову у допуску до кваліфікаційного іспиту. Протягом тридцяти днів з дня отримання

рішення можна подати скаргу до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду (ч. 4 ст. 8 Закону).

По-друге, — неуспішне складання кваліфікаційного іспиту. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом тридцяти днів з дня отримання рішення КДКА оскаржити його до ВКДКА або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін або зобов'язати КДКА провести повторний кваліфікаційний іспит у найближчий час проведення таких іспитів (ч. 5 ст. 9 Закону).

По-третє, — продовження стажування. Якщо рада адвокатів регіону не видала свідоцтво, а вирішила продовжити стажування, стажист або його керівник можуть протягом тридцяти днів з дня отримання такого рішення оскаржити його до Ради адвокатів України чи суду. Останні можуть залишити оскаржуване рішення без змін або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю (ч. 8 ст. 10 Закону).

Отже, як видно з наведеного аналізу, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у нинішній редакції загалом відповідає всім базовим вимогам Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката щодо процедури доступу до професії. Встановлені чіткі законодавчі критерії, існує справедлива поетапна процедура з правом на оскарження рішень, а сам процес перебуває в компетенції незалежних органів адвокатського самоврядування.

Водночас подальший розвиток стандартів, зокрема щодо прозорості оцінювання на всіх етапах і гарантії участі у процедурі, має залишатися предметом постійної уваги. Адже Конвенція дає орієнтир не лише для формального зіставлення, а й для застосування міжнародних стандартів на практиці.

АДВОКАТИ ВИКОНУЮТЬ НЕЗАМІННУ ФУНКЦІЮ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ — ПРЕЗИДЕНТ ЄСПЛ

Адвокати є ключовими учасниками правової системи, які сприяють утвердженню верховенства права, діючи задля справедливого та послідовного застосування законів.

Про це заявив президент Європейського суду з прав людини **Марко Бошняк** під час виступу перед Радою адвокатів і юридичних товариств Європи (CCBE), — повідомляє офіційний сайт Ради Європи.

Довідково:

ССВЕ — це міжнародна асоціація, яка представляє понад мільйон європейських юристів перед європейськими та іншими міжнародними установами. Найважливішими місіями ССВЕ є регулювання професії, захист верховенства права, прав людини та демократичних цінностей. Членами ССВЕ є адвокатури та правничі товариства з 46 країн Європейського Союзу, Європейського економічного простору та Європи.

Очільник ЄСПЛ назвав низку рішень, які протягом багатьох років сприяли захисту професійної діяльності адвокатів. Він також віддав належне ролі адвокатів у впровадженні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як на національному рівні, так і у Страсбурзі. Адже саме адвокати першими фіксують порушення прав людини, забезпечують доступ до правосуддя та надають необхідну юридичну підтримку.

«Головне — це те, що адвокати, які представляють, консультують і захищають клієнта на кожному етапі його шляху до правосуддя, виконують незамінну функцію реалізації прав», — відзначив Марко Бошняк.

Також він зауважив, що новаторський міжнародний договір Ради Європи — Конвенцію про захист професії адвоката — було розроблено у відповідь на зростання випадків нападів, погроз, переслідувань і залякування адвокатів.

Нагадаємо, Конвенцію нещодавно ухвалив Комітет міністрів Ради Європи. Безпосередню участь у її розробці у складі Комітету експертів з питань захисту адвокатів (CJ-AV) брав заступник голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Валентин Гвоздій. У НААУ переклали українською мовою саму конвенцію та пояснювальний звіт (коментар) до неї, а також закликали народних депутатів та профільні міністерства забезпечити прискорене підписання та ратифікацію Україною цього міжнародного договору. Конвенція буде відкрита для підписання 13 травня під час зустрічі міністрів закордонних справ Ради Європи в Люксембурзі.

РАУ СТВОРЮЄ РОБОЧУ ГРУПУ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ПОРУШЕНЬ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА РОЗГЛЯНЕ МОЖЛИВІСТЬ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

16 квітня Рада адвокатів України провела термінове позачергове засідання.

На порядку денному було єдине питання — порушення прав та гарантій діяльності під час обшуку адвокати **Ольги Панченко** та її затримання у рамках кримінального провадження, де вона виступала захисником.

Як стало відомо, 15 квітня Управління Служби безпеки України в Одеській області провело обшук у адвокати, члена Комітету захисту професійних прав

адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України Ольги Панченко.

Після обшуку адвокату було затримано в порядку 208 КПК. Нагадаємо, відповідно до цієї статті уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні таких злочинів, як створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній, встановлення або поширення злочинного впливу, організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці).

Затримання Ольги Панченко відбулося в рамках кримінального провадження, де вона виступає захисником, повідомили у Раді адвокатів Одеської області, чий представник Євгеній Іванченко був присутній на слідчій дії.

Для узгодження процесуальних дій, направлених на захист професійних прав адвоката, своє засідання проведе Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області.

Рада адвокатів регіону також готує відповідні заходи реагування на кричущий випадок порушення професійних прав адвоката.

Комітет заявив про неприпустимість тиску на адвокатів у зв'язку з виконанням ними професійних обов'язків.

Дії правоохоронців стосовно Ольги Панченко Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності НААУ розцінив як неприпустимий тиск на адвоката, грубе порушення гарантій адвокатської діяльності та відверту спробу залякати захисників шляхом зловживання інструментами кримінального процесу.

У зв'язку із цим очільник комітету **Євген Солодко** нагадав, що відповідно до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат не може бути притягнутий до кримінальної чи іншої відповідальності, підданий переслідуванню або обмеженню прав у зв'язку із здійсненням адвокатської діяльності, що відповідає закону.

«Застосування подібних практик порушує фундаментальні принципи правової держави, підриває довіру

до системи правосуддя та становить пряму загрозу незалежності адвокатури як інституції, — відзначив він. — Закликаємо правоохоронні органи утриматися від перевищення повноважень і неухильно дотримуватися законодавства України та міжнародних стандартів щодо захисту професійних прав адвокатів».

Рада адвокатів України ухвалила **рішення про створення робочої групи, яка здійснить моніторинг та узагальнення фактів порушення прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності за останні три роки**, включаючи ситуацію із затриманням адвокатки Ольги Панченко.

Після завершення роботи цієї групи РАУ розгляне можливість звернення до Верховної Ради України із пропозицією щодо створення Тимчасової слідчої комісії (ТСК) відповідно до статті 89 Конституції України.

На засіданні РАУ виступили в. о. голови Ради адвокатів Одеської області **Олена Джабурія** та голова Комітету захисту професійних прав адвокатів **Вадим Семенов**, які поінформували про обставини затримання та дії, що можуть свідчити про втручання у професійну діяльність адвоката. Комітет не був поінформований про слідчі дії до моменту їх проведення, що викликає занепокоєння з огляду на вимоги взаємодії з адвокатським самоврядуванням.

Крім того, адвокатка повідомила про тиск з боку правоохоронців, які погрожували арештом у разі продовження активного захисту свого клієнта. За словами голови Комітету **Євгена Солодка**, інші адвокати, які раніше брали участь у захисті цієї ж особи, були мобілізовані до ЗСУ. Адвокати, які публічно підтримали колегу, повідомили про спроби вплинути на них через приватні повідомлення з вимогою видалити дописи у соцмережах.

Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** зазначила, що цей випадок є черговим доказом нагальної потреби ратифікації Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката, яка була ухвалена 12 березня 2025 року. Конвенція передбачає зобов'язання держав гарантувати безперешкодну та безпечну діяльність адвокатів, захист від втручання, переслідувань, тиску й дискредитації.

Після ратифікації Конвенції «Про захист професії адвоката» НААУ звернеться до народних депутатів України, як суб'єктів права законодавчої ініціативи, з пропозиціями щодо внесення змін до національного законодавства з метою його приведення у відповідність до міжнародних стандартів захисту професії адвоката.

АДВОКАТУРА — ЦЕ ІНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ, А НЕ ОБ'ЄКТ ДЛЯ АТАК, — ВАЛЕНТИН ГВОЗДІЙ

Спроби дискредитації інституту адвокатури через маніпуляції, перекичування фактів та навмисно безпідставні звинувачення, особливо в умовах війни, є прямою інформаційною підтримкою тих, хто зацікавлений у дестабілізації правової системи України.

На цьому наголосив заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій** у статті «**Чиє обличчя у дзеркалі**» для «Української правди». Матеріал став відповіддю на публічні закиди Фондації DEJURE у бік керівництва НААУ стосовно переслідування критиків, підтримці репресивних законів під час Революції Гідності, бездіяльності щодо адвокатів-колаборантів.

«Представляючи черговий набір претензій до Національної асоціації адвокатів України, автори демонструють вже знайомий, за іншими його публікаціями на УП, підхід: вибірково інтерпретацію подій та ігнорування контексту, що неминуче призводить до викривлення реальності, — відзначає Валентин Гвоздій. — Мета таких дій, на превеликий жаль, полягає не стільки у сприянні реформам, скільки у дискредитації інституту адвокатського самоврядування як такого».

Заступник голови НААУ, спираючись на логіку та факти, аналізує кожне з висунутих звинувачень. Зокрема, Валентин Гвоздій зауважив, що головним пріоритетом НААУ завжди залишався захист можливості адвокатів виконувати свої професійні обов'яз-

ки, надавати правову допомогу тим, хто її потребував, незалежно від політичного контексту. Подальший розвиток інституцій адвокатського самоврядування, їхня активна позиція у захисті прав людини, зокрема й після 2014 року, свідчать про справжню відданість демократичним цінностям значно переконливіше, ніж вирвані з контексту звинувачення.

«Стан правової системи безпосередньо залежить від наявності сильної, незалежної та самоврядної адвокатури. Адвокатура — це інституційна гарантія прав людини, а не зручний об'єкт для публічних атак. Спроби її дискредитації через маніпуляції, перекичування фактів та навмисно безпідставні звинувачення, особливо в умовах війни, є прямою інформаційною підтримкою тих, хто зацікавлений у дестабілізації правової системи України», — пише Валентин Гвоздій.

Він переконаний, що право на публічну думку не звільняє від обов'язку діяти добросовісно, неупереджено та професійно. Відверте конструювання образу «внутрішнього ворога» з інституції адвокатури не має нічого спільного ні з реформами, ні з правозахисною діяльністю, ні з розвитком демократичної правової держави.

Повністю зі статтею «Чиє обличчя у дзеркалі» у виданні «Українська правда» можна ознайомитися за посиланням: URL: pravda.com.ua/columns/2025/04/11/7507153/.

ОГЛЯД КЛЮЧОВИХ РІШЕНЬ РАУ

ВІД 14 БЕРЕЗНЯ 2025 РОКУ

№, дата прийняття рішення, назва	Зміст прийнятого рішення РАУ
Рішення № 29 від 14 березня 2025 року «Щодо недопустимості реорганізації Націо- нального університету «Одеська юридична академія»	Рада адвокатів України вважає за доцільне підтримати збереження Університету як самостійного вищого навчального закладу, десятилітні традиції і високі стандарти якого у сфері освіти та академічної незалежності визначають його самобутню унікальність, яка буде втрачена його приєднанням до іншого навчального закладу. Враховуючи наведене, Рада адвокатів України, взявши до уваги пропозиції та доповнення членів Ради адвокатів України, керуючись статтями 55, 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положенням про Раду адвокатів України, Регламентом Ради адвокатів України, вирішила: 1. Підтримати колектив Національного університету «Одеська юридична академія» та Національний університет «Одеська юридична академія» у збереженні його як самостійного вищого навчального закладу. 2. Доручити заступнику Голови Ради адвокатів України звернутись до Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти та науки України й інших органів та інституцій із проханням вжити заходів для збереження Національного університету «Одеська юридична академія» як самостійного вищого навчального закладу. 3. Опублікувати звернення Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України до Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти та науки України та інших центральних органів державної влади із проханням вжити заходів для збереження Національного університету «Одеська юридична академія» як самостійного вищого навчального закладу на вебсайті Національної асоціації адвокатів України
Рішення № 30 від 14 березня 2025 року «Про внесення змін до Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України»	Рада адвокатів України, розглянувши звернення заступника Голови Ради адвокатів Сумської області Маслової О. Є. за вих. № 17 від 28.02.2025 з проханням роз'яснити приписи Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України в частині вимог щодо часового інтервалу в одну академічну годину навчання, обговоривши позицію Директора Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України Кузьменка С. Є. щодо можливості ВША НААУ обчислювати та зарахувати залікові години підвищення професійного рівня у зазначеному проміжку часу, врахувавши пропозиції, зауваження та доповнення Голови Ради адвокатів України Ізовітової Л. П. та членів Ради адвокатів України, керуючись статтями 55, 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положенням про Раду адвокатів України, Регламентом Ради адвокатів України, вирішила: 1. Пункт 16 Порядок підвищення професійного рівня адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України № 63 від 03 липня 2021 року (в редакції рішення Ради адвокатів України 13 грудня 2024 року № 90) викласти в новій редакції: «16. Одна залікова година з підвищення професійного рівня адвокатів дорівнює часовому інтервалу від 45 хвилин до 1 (однієї) години навчання, або більше, за рішенням Експертної ради з питань акредитації та сертифікації Національної асоціації адвокатів України.»

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА БЕРЕЗЕНЬ — КВІТЕНЬ 2025 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У період з **20 березня** по **20 квітня** представники Комітету забезпечили участь у 22 слідчих (розшукових) діях, обшуках.

Діяльність «військових адвокатів», які силоміць «відбивають» мобілізованих військовозобов'язаних у ТЦК, не має жодного стосунку до адвокатської практики, заснованої на принципах верховенства права та законності.

28 березня таку заяву зробила голова НААУ **Лідія Ізовітова**, коментуючи інформацію та відео, які ширяться соціальними мережами, про такі «послуги» невідомих осіб.

Адвокат не має права у своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або Правилам адвокатської етики.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/brxjyz.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

28 березня опубліковано статтю Представника НААУ в Угорщині **Віктора Ясевіна** на тему «**Гостьовий інвестор: як українцям отримати дозвіл на проживання в Угорщині**».

Аби отримати дозвіл на довгострокове проживання в Угорщині, громадяни третіх країн можуть використати інвестиційні програми. Що варто знати про імміграційне законодавство Угорщини та які ризики чекають на потенційних інвесторів — спробуємо розібратися.

З набранням 1 січня 2024 року чинності законом «Про загальні правила в'їзду та проживання громадян

третіх країн», в Угорщині з'явився інститут гостьового інвестора.

Гостьові інвестори — це громадяни третіх країн, які внаслідок їх участі у інвестиційних програмах набувають право подати заяву до міграційної служби Угорщини з метою отримання довгострокового дозволу на проживання в країні разом із членами своєї родини (дружиною / чоловіком та неповнолітніми дітьми) терміном на 10 років з правом *одноразового продовження строку дії цього дозволу на проживання ще на 10 років*.

«Станом на березень 2025 року лише два інвестиційних фонди отримали дозвіл Нацбанку Угорщини на здійснення діяльності щодо залучення коштів гостьових інвесторів», — повідомляє Віктор Ясевін.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/usexys.

Яка процедура отримання статусу тимчасового захисту у Франції та Великій Британії? Коли можуть відмовити у його наданні та чи реально оскаржити таке рішення? Які є варіанти легалізації та зміни статусу? Що з працевлаштуванням, навчанням та бізнес-можливостями?

31 березня НААУ провела масштабний семінар, присвячений правовим питанням перебування українців у Французькій Республіці та Великій Британії. Захід об'єднав експертів у сфері імміграційного права, юристів, а також сотні учасників, які шукали відповіді на питання, пов'язані з правовим статусом українців за кордоном.

Ключові питання включали можливості переходу з тимчасового захисту на статус біженця, субсидіарного захисту або отримання посвідки на проживання за програмами для працівників, підприємців і сімейних категорій.

Представник НААУ у Французькій Республіці **Марина Семенова** роз'яснила процедуру подання заяв на тимчасовий захист у цій країні, наголосила на поширених помилках, яких слід уникати, та пояснила, які документи підтверджують підстави

для надання статусу. Вона також розповіла про особливості інтеграції у французьке суспільство, можливості отримання соціальної допомоги та програму для українських підприємців, що дозволяє вести власний бізнес у Франції.

Марина Семенова рекомендувала уважно ставитися до заповнення заявок на тимчасовий захист і уникати поширених помилок, які можуть призвести до відмови. Також вона порадила українцям перевіряти останні зміни у французькому законодавстві та користуватися юридичними консультаціями.

Представник НААУ в Шотландії, Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії **Олександр Черних** висвітлив питання довгострокових перспектив проживання у Великій Британії та Франції, пояснивши, які зміни у законодавстві можуть вплинути на українців у найближчі роки. Він також розповів про практичні кейси подачі апеляцій на відмови в статусі та підкреслив важливість збору максимально повного пакета документів при поданні заявок.

Олександр Черних наголосив на важливості збору повного пакета документів, що підтверджують підстави для проживання та роботи, оскільки це значно підвищує шанси на позитивний результат. Він також порекомендував українцям уважно стежити за можливими змінами у міграційних програмах, щоб не пропустити нові можливості.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/gytqqj.

2 квітня опубліковано статтю представника НААУ в Республіці Португалія **Віктора Архіпова** на тему «Пенсії для українців у Португалії: що варто знати».

Чимало наших громадян, які виїхали до Португалії та отримали там тимчасовий захист, зараз збираються оформлювати пенсію. Більшу частину життя вони

провели на території України та розпочали трудову діяльність ще за часів СРСР.

Питання пенсійного забезпечення громадян України та Португалії регулюються Угодою між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення (Угода) та Адміністративною домовленістю стосовно процедури застосування Угоди між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення (Адміністративна домовленість), які набрали чинності з 01.03.2012.

Положення Угоди базуються на пропорційному принципі, за яким кожна держава призначає пенсію за страховий стаж, набутий на її території, та за своїм національним законодавством. У разі необхідності, коли не виконуються вимоги за власним законодавством, іншою державою ураховується страховий стаж, набутий за законодавством кожної з договірних держав для набуття, збереження або відновлення права на пенсію, так, ніби цей стаж набуто за її законодавством за умови, що вони не перекривають один одного (статті 15, 16 Угоди). Відповідно до пункту 1 статті 10 Адміністративної домовленості для отримання пенсії з інвалідності, за віком, у зв'язку із втратою годувальника, а також пенсії за вислугу років відповідно до статей 15 і 16 Угоди працівник або його утриманець, який проживає у Португалії, подає заяву до служби соціального страхування (Segurança Social) Португалії, де проживає ця зацікавлена особа, відповідно до процедур, передбачених законодавством Португалії.

Таким чином, частина пенсії за страховий стаж, набутий на території Португалії, призначатиметься португальською стороною, а за страховий стаж, набутий на території України, — українською.

«Багато українців, які почали трудову діяльність ще в Україні, використовують свій український стаж, для того щоб отримати право на пенсію в Португальській Республіці», — запевняє адвокат Віктор Архіпов.

Детальніше за посиланням: URL: surl.cc/tgboar.

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

3 квітня опубліковано статтю заступника голови Комітету **Дмитра Хуторного** на тему «Судова практика розгляду справ про порушення порядку ведення податкового обліку».

Важливим є встановлення суб'єкта вчинення правопорушення. Так, Чернівецький апеляційний

суд у справі № 727/8276/24 зазначив (постанова від 06.12.2024), що бухгалтер підприємства (особа, яка притягалася до відповідальності) була прийнята на роботу після подання податкової декларації, що стала підставою для складання протоколу. І в матеріалах справи були відсутні будь-які відомості про те, що особа виконувала на той час обов'язки бухгалтера. Також податкова не долучила до матеріалів справи доказів щодо функціональних обов'язків особи, що позбавляє суд можливості встановити її причетність до зазначення у декларації помилкових відомостей. І це привело суд першої інстанції до передчасних висновків про винуватість особи.

Отже, практика розгляду справ за ст. 163-1 КУпАП свідчить про необхідність уважного аналізу документів, що подаються суду податковими органами. Наявність лише акта перевірки без додаткових обґрунтованих доказів не є достатньою підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Акт перевірки не є доказом вини, адже не має сили рішення, яке породжує юридичні наслідки для особи, та лише фіксує висновки перевіряючого. Суди звертають увагу на необхідність встановлення фактичної участі конкретної особи у порушеннях, а також на дотримання процедури складання протоколу. Відсутність підтвердження службових обов'язків, причинно-наслідкового зв'язку між діями особи та виявленими порушеннями, а також незавершеність адміністративного оскарження податкових повідомлень-рішень є підставами для закриття справи. Такий підхід демонструє важливість дотримання презумпції невинуватості та належного стандарту доказування в адміністративному провадженні.

«Відсутність підтвердження службових обов'язків, причинно-наслідкового зв'язку між діями особи та виявленими порушеннями, а також незавершеність адміністративного оскарження податкових повідомлень-рішень є підставами для закриття справи», — адвокат Д. Хуторний.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/wzdqay.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, СКОЄНИМ СТОСОВНО АДВОКАТІВ

Значна частина протоколів про порушення права адвоката на інформацію визнається судами такими, що містять неповні дані про особу порушника. Це призводить закриття справ. Вирішити проблему може доступ уповноважених представників до Єдиного державного демографічного реєстру.

Про це говорили на робочій зустрічі, організованій Комітетом законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності НААУ та Комітетом НААУ з питань запобігання адміністративним правопорушенням, скоєним стосовно адвокатів. У заході взяли участь голови рад адвокатів регіонів.

Основною проблемою у реалізації цього механізму (яка і визначила предмет обговорення на робочій зустрічі) є ідентифікація особи порушника під час складання протоколів. І для її вирішення необхідний доступ уповноважених представників органів адвокатського самоврядування до Єдиного державного демографічного реєстру.

Голова Комітету **Сергій Осика** зазначив, що отримання такого доступу дозволить своєчасно отримувати необхідну інформацію для ідентифікації порушників та забезпечить ефективний механізм притягнення осіб, винних у порушенні гарантій адвокатської діяльності, до відповідальності.

За його словам, реалізація представниками рад адвокатів функції складання протоколів про адміністративні правопорушення ускладнена неможливістю перевірки (ідентифікації) особи порушника. Через це більшість складених протоколів визнаються судами такими, що не містять повних даних про особу порушника, що, у свою чергу, тягне за собою закриття справи.

Раніше НААУ вже зверталася до Державної міграційної служби України з проханням надати головам рад адвокатів регіонів доступ до Єдиного державного

демографічного реєстру. Однак у ДМС відмовили, посилаючись на відсутність нормативно-правових актів, які б передбачали такий доступ для членів органів адвокатського самоврядування.

Тож учасники заходу обговорили пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері. Зокрема, було визначено подальші кроки для організації належної взаємодії між адвокатурою та Державною міграційною службою України. За результатами зустрічі було вирішено створити робочу групу, яка розробить механізм забезпечення на законодавчому рівні необхідного доступу до Єдиного державного демографічного реєстру.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/fomwvg.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ

25 березня на сайті НААУ було опубліковано статтю голови Комітету **Андрія Шабельнікова** стосовно Закону від 12.03.2025 № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача», який закладає основу покращення інвестиційного клімату в Україні, що в свою чергу стимулюватиме приток капіталу.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/yamczk.

31 березня на сайті НААУ було опубліковано статтю голови Комітету **Андрія Шабельнікова** на тему «Агросектор в умовах війни: як зменшити ризики для інвесторів». За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, прямі збитки галузі перевищують \$ 10 мільярдів. Ці втрати включають зруйновану інфраструктуру, пошкоджену техніку, знищені склади та елеватори. Ще однією великою проблемою є втрати орних земель. Через окупацію та мінування близько 20 % сільськогосподарських угідь залишаються недоступними для обробітки. Але посівна кампанія 2025 року в Україні триває. І станом на кінець березня аграрії засіяли більше 551,8 тис. га ярих зернових та зернобобових культур. Найактивніше посівна триває в південних і центральних регіонах країни — це Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Вінницька та Запорізька області. Загалом цього року заплановано засіяти понад 5,7 млн га ярих зернових та зернобобових культур, що відповідає рівню минулого року. А продовження посівної кампанії дозволяє сподіватися на збереження високо-

го рівня експорту та валютних надходжень. При цьому український аграрний сектор має потенціал збільшити виробництво на 400 %. І для цього потрібні інвестиції у розмірі \$ 75 — 80 млрд. Залучити такі кошти можна лише за рахунок іноземних інвесторів, оскільки українські банки не готові надавати довгострокові кредити.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/tpvnns.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА

Публікації членів Ради Комітету за березень — квітень 2025 року:

Вікторія Поліщук

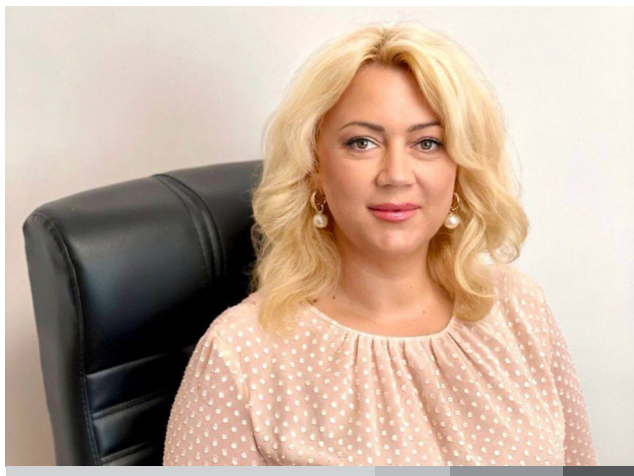
- Безпека та охорона праці у рішеннях Європейського суду з прав людини
- Практика Європейського суду з прав людини щодо торгівлі людьми
- Аналіз судової практики з питань ведення військового обліку, мобілізації та бронювання
- Огляд судової практики та законодавства у сфері трудового права та соціального забезпечення від адвоката
- Практика Верховного Суду у трудових спорах за березень 2025 року
- Працевлаштування громадян третіх країн у Республіці Кіпр

Алла Андрушко

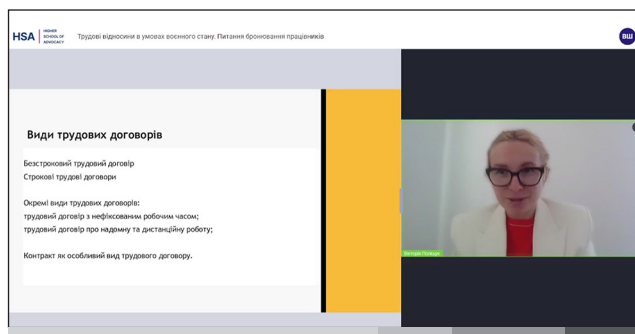
- Встановлення невідповідності займаний посаді протягом строку випробування
- Про відеоспостереження на робочому місці

21 березня опубліковано Дайджест судової практики з питань перевірок у сфері військового обліку, бронювання та мобілізації, який підготували фахівці Центру надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців при Національній асоціації адвокатів України у співпраці з Комітетом.

7 квітня опубліковано Дайджест судових рішень із трудових спорів за I квартал 2025 року.

У квітні відбувся захід для адвокатів Тернопільської області — Трудові відносини в умовах воєнного стану. Питання бронювання працівників. Лектором виступила **Вікторія Поліщук**.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

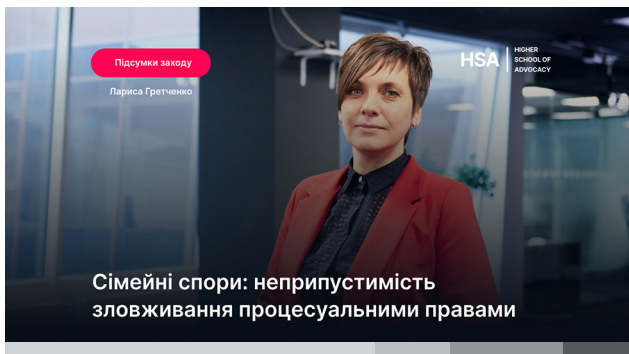
У квітні Комітет оголосив про старт **другого всеукраїнського конкурсу прози серед адвокатів «Мовою прози»**.

Конкурс «Мовою прози» визначить переможців у трьох номінаціях: есе, оповідання, фейлетон.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

28 березня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Сімейні спори: неприпустимість зловживання процесуальними правами**», лектором виступила голова Комітету **Лариса Гретченко**.

Лектор докладно проаналізувала разом з учасниками неприпустимість зловживання процесуальними правами у сімейних спорах, а саме:

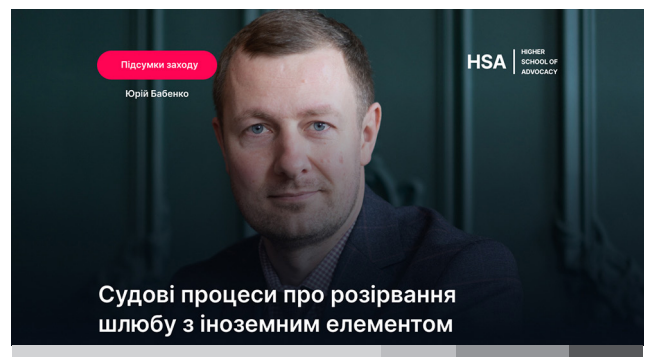
1. Дії, що можуть бути визнані зловживанням правами у цивільному судочинстві.
2. Принцип добросовісності та неприпустимість зловживання правом у практиці Верховного Суду.
3. Наслідки визнання судом дій учасника судового процесу зловживанням правом.

4. Заходи процесуального примусу з метою спонукання осіб до добросовісного виконання процесуальних обов'язків та припинення зловживання правами.

5. Висновки щодо зловживання правами в огляді судової практики у спорах, що виникають з сімейних правовідносин.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/woxeen.

7 квітня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Судові процеси про розірвання шлюбу з іноземним елементом**», лектором був заступник голови **Юрій Бабенко**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками судові процеси про розірвання шлюбу з іноземним елементом. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/hfwche.*

9 квітня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проекту Закону № 13052 від 27.02.2025 «Про внесення змін до статті 161 Сімейного кодексу України щодо розгляду спорів про визначення роздільного місця проживання дітей».

У Комітеті нагадали, що згідно з чинною редакцією ст. 161 СК спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. І обставини, які беруться до уваги при вирішенні спору між батьками стосовно визначення місця проживання малолітніх дітей, у поточній редакції визначені достатньо, з можливістю врахування істотних, притаманних конкретній справі. Але регламентувати в сімейному законодавстві правила визначення роздільного місця проживання дітей не зовсім коректно.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/xkppwo.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

14 квітня на сайті НААУ опубліковано анонс проведення круглого столу на тему «Непомірні розміри застави як спосіб тримання під вартою».

Актуальність проведення заходу обумовлена тим, що в умовах зваженого реформування правосуддя та необхідності дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, питання визначення розміру застави у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності. Непомірні суми застави фактично перетворюють цей запобіжний захід на інструмент утримання під вартою, що суперечить принципам правової визначеності, пропорційності та презумпції невинуватості. Відсутність чітких критеріїв та єдиного підходу до розрахунку розміру застави створює ризики судової сваволі та обмежує доступ до правосуддя для підозрюваних і обвинувачених.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/ahhrot](https://surl.li/ahhrot).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

26 березня голова Комітету **Олександр Черних** взяв участь у семінарі-практикумі «Судовий контроль за виконанням судових рішень», організованому Національною школою суддів для суддів місцевих та апеляційних судів.

Олександр Черних відзначив, що ситуація з виконанням судових рішень в Україні дійсно залишається проблемною, проте вона не є критичною чи катастрофічною. Він навів показники Всесвітнього рейтингу верховенства права (World Justice Project Rule of Law Index), згідно з якими Україна посідає кращі позиції, ніж деякі сусідні держави. І це свідчить про певний прогрес у сфері судочинства. «Є позитивні зрушення, які потрібно закріплювати на законодавчому рівні та через практичні механізми судового контролю», — зауважив адвокат.

Представник НААУ наголосив на важливості врахування міжнародного досвіду у цій сфері. Зокрема, у країнах Європейського Союзу широко застосовується астрент (судова санкція у вигляді грошового стягнення, яке накладається на боржника за кожен день чи інший період невиконання судового рішення), що стимулює до добровільного виконання судових рішень.

Також Олександр Черних підкреслив важливість активної ролі адвокатів. «Адвокати займають проактивну позицію у боротьбі за ефективне виконання судових рішень, оскільки це безпосередньо стосується прав і свобод громадян», — зазначив він. Очільник профільного комітету переконаний, що адвокати повинні бути не лише захисниками, а й авторами змін, які працюють над удосконаленням правової держави.

За підсумками обговорення учасники заходу дійшли висновку, що для ефективного виконання судових рішень необхідні: посилення контролю з боку суддів за виконанням рішень; впровадження механізмів фінансового стимулювання виконання рішень; покращення співпраці між судовою системою, виконавчими органами та правоохоронцями; адаптація міжнародного досвіду до українського правового поля.

Також були сформульовані пропозиції для удосконалення законодавства у сфері виконавчого провадження.

18 квітня член Ради Комітету, член дисциплінарної комісії арбітражних керуючих, арбітражний керуючий, адвокат **Олександр Чепелюк** взяв участь у міжнародній конференції «Дієве самоврядування — потужний консолідуєчий фактор 2.0».

Захід організовано Асоціацією приватних виконавців України та Національною асоціацією арбітражних керуючих України за підтримки проекту ЄС «Право-Justice».

Основними темами були: роль самоврядних організацій у зміцненні системи правосуддя в Україні, професійне самоврядування: транспарентність, ефективність і довіра, дисциплінарна практика та етика, інституційний розвиток, забезпечення роботи секретаріату та дорадчі органи саморегулівних організацій. Під час заходу також обговорили питання саморегулювання та обмін досвідом між спільнотами приватних виконавців та арбітражних керуючих.

10 квітня голова Комітету **Олександр Черних** провів вебінар для Національної школи суддів України, присвячений темі, яка щодня набуває все більшої актуальності в юридичній спільноті, — «**Правова природа криптоактивів: міжнародний і національний досвід. Кіберекспертиза**». Учасниками навчання були судді та їхні помічники з усієї України, які прагнуть поглибити розуміння новітніх цифрових явищ, що дедалі частіше стають предметом судових спорів.

Токени та інші види криптоактивів: чи готові українські суди до таких справ?

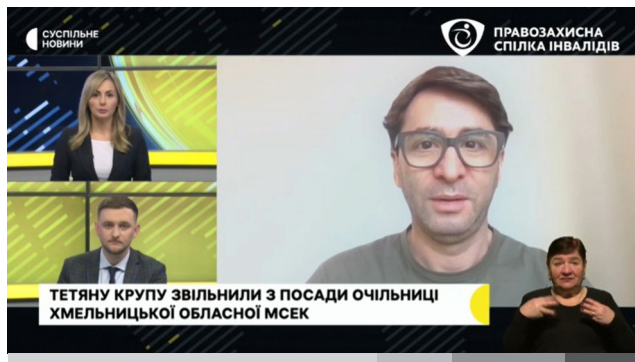
Олександр Черних
адвокат, представник Національної асоціації адвокатів України у Великій Британії і Північній Ірландії, молодший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України імені В. К. Макутова

Олена Фонова
суддя
Господарського суду
Луганської області

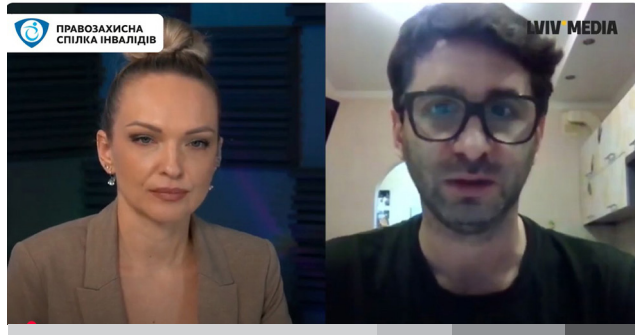
Владислав Цвіркун
кібердетектив компанії Global Ledger, тренер з підготовки кіберекспертів Національної поліції України та СБУ

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

21 березня голова Комітету **Олександр Вознюк** дав коментар телеканалу «Суспільне Новини» щодо триваючої реформи МСЕК. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/lbnzim.*

2 квітня голова Комітету **Олександр Вознюк** дав коментар «Lviv.Media» щодо реформи МСЕК та відстрочки від мобілізації людей з інвалідністю. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ytknxx.*

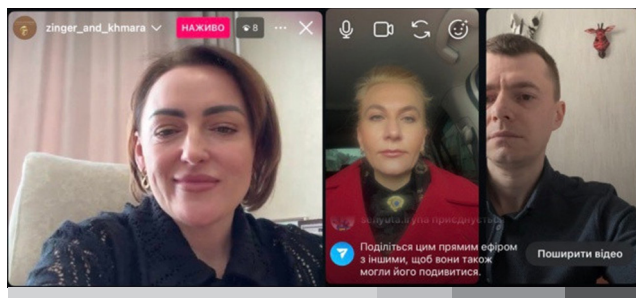

17 квітня Комітетом спільно з Всеукраїнською громадською організацією інвалідів «Правозахисна спілка інвалідів», Міністерством охорони здоров'я України, Громадською організацією «Національна асоціація спинальників України», Громадською організацією «Соціальна перспектива» було проведено вебінар щодо реформи МСЕК для Черкаської та Чернігівської областей.

КОМІТЕТ МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

15 квітня відбувся правничий марафон, присвячений Європейському дню захисту прав пацієнтів, організований членами Комітету.

З вітальним словом виступила голова Комітету **Ірина Сенюта**. Під час заходу регіональний представник Комітету у Рівненській області **Міла Хмара** висвітлила тему «Психологічна та фізична реабілітація в рамках медичних пакетів НСЗУ», член Ради Комітету **Олександр Корнага** презентував доповідь на тему «Платні послуги при наданні медичної допомоги, умови дотримання прав пацієнтів», регіональний представник Комітету в Київській області **Яна Бабенко** виступила з темою «Право на доступність медичної допомоги в умовах воєнного стану», член Ради Комітету **Вікторія Валах** у межах правничого марафону презентувала тему «Новітні тенденції нормативного регулювання права на якісну психологічну допомогу», член Ради Комітету **Юлія Миколаєць** розкрила тему «Впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи на заміну МСЕК: як це змінює шлях пацієнта».

Активності членів Комітету

25 березня член Ради Комітету **Юлія Миколаєць** провела вебінар на медичній освітній платформі PROGRESS на тему «Онлайн консультування: підвищена зручність чи підвищена відповідальність».

28 березня голова Комітету **Ірина Сенюта** взяла участь як доповідачка у Міжнародній науковій конференції «Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства».

5 квітня член Ради Комітету **Юлія Миколаєць** взяла участь як спікер у науково-практичній конференції «OphthalmicHub». Виступ на тему «Лікар онлайн: юридичні аспекти».

5 квітня голова Комітету **Ірина Сенюта** взяла участь у роботі Школи з медичного права «Медичне право: баланс між етикою та законом», організованій Європейською асоціацією студентів-правників та виступила з темою «Захист персональних даних у сфері охорони здоров'я. Лікарська таємниця».

10 квітня голова Комітету **Ірина Сенюта** взяла участь у II Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації» та виступила з темою «Особисті немайнові права крізь призму новельної практики ЄСПЛ».

17 квітня член Ради Комітету **Юлія Савелова** провела для здобувачів вищої освіти навчально-наукового інституту права Державного податкового університету (м. Ірпінь, Київська область) семінар на тему «Оцінка повсякденного функціонування особи: між теорією та практикою» з нагоди Європейського дня захисту прав пацієнтів.

Публікації членів Комітету

Сенюта І. Я. Самоврядування пацієнта: загально-теоретичні питання на основі концептуально-методологічних підходів П. М. Рабіновича // Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства: Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 28–29 березня 2025 року) / за ред. проф. М. А. Дамірлі, С. П. Рабіновича; Юридичний ф-т ЛНУ імені І. Франка; Лабораторія дослідження теор. проблем прав людини ЛНУ імені І. Франка; Лабораторія прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ ДБМС НАПрН України. Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2025. 268 с.

Миколаєць Ю. М. Реорганізація КНП: основні напрями дій. Електронний журнал «Головний бухгалтер медичного закладу». № 04 / 2025, квітень.

Миколаєць Ю. М. Як підтвердити статус критично важливого підприємства: surl.li/jqatir.

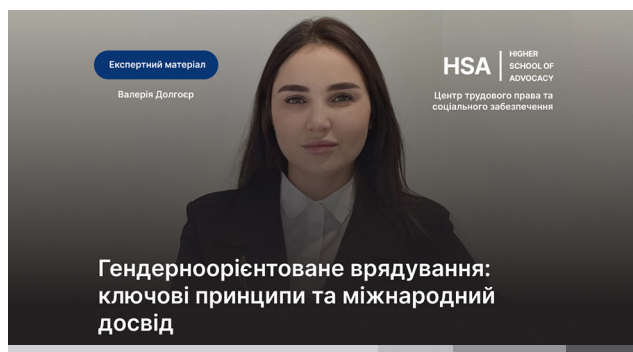
Данченко О. В. Кріоконсервація, зберігання та використання репродуктивних клітин військових та інших осіб: проблеми практичної реалізації. Юридична газета online: surl.li/hqugfc.

Данченко О. В. Дійсність військово-облікових документів осіб, виключених з військового обліку, рішень МСЕК та ВЛК щодо встановлення інвалідності, визнання непридатності до військової служби в епоху тотальної цифровізації. Юридична практика: surl.li/rvvswm.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

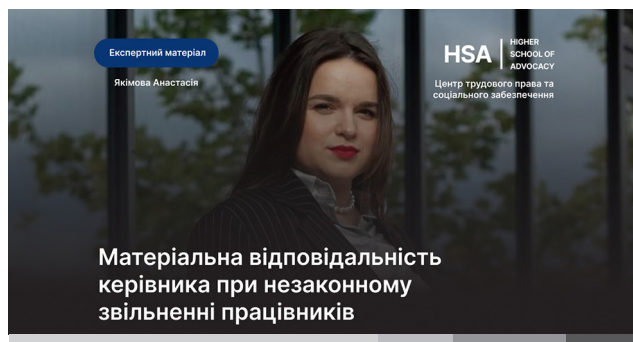
26 березня на сайті ВША НААУ був оприлюднений експертний матеріал секретаря Комітету **Валерії Долгоєр** на тему «**Гендерноорієнтоване врядування: ключові принципи та міжнародний досвід**».

Гендерноорієнтоване врядування часто помилково сприймається виключно як просування жіночого лідерства. Проте цей підхід є значно ширшим і спрямований на забезпечення рівних прав і можливостей для всіх гендерних груп у процесах прийняття рішень, доступі до ресурсів і впливі на формування політик. Головна мета гендерноорієнтованого врядування — створення інклюзивного суспільства, де кожна людина, незалежно від статі, може брати участь у розробці та реалізації політичних, економічних і соціальних процесів. Такий підхід сприяє розвитку суспільства, де враховуються різні потреби, досвід і перспективи, що забезпечує більш ефективні й справедливі рішення для всіх громадян. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/lnfwif.*

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

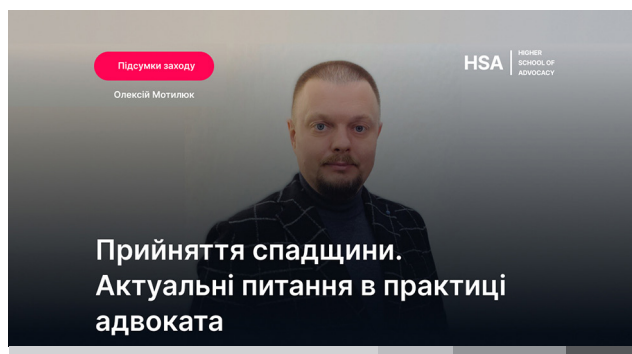
20 березня на сайті ВША НААУ був оприлюднений експертний матеріал члена Ради Комітету **Анастасії Якімової** на тему «**Матеріальна відповідальність керівника при незаконному звільненні працівників**».

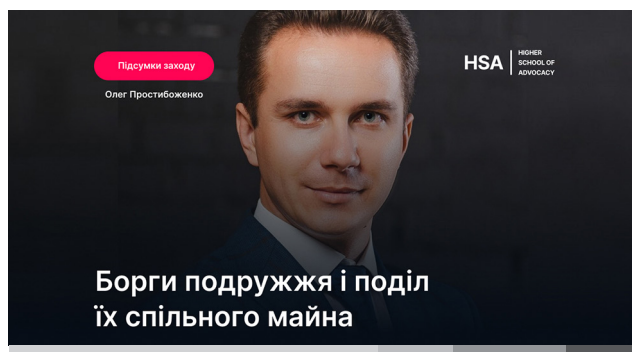
Зазвичай, відповідальним за ведення кадрового обліку на підприємстві є начальник відділу кадрів (персоналу) і саме цей працівник несе відповідальність за правильність ведення кадрового діловодства та дотримання законодавства про працю. Але не завжди начальник відділу кадрів (персоналу) — це єдина відповідальна особа.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/orzqqo.

24 березня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Прийняття спадщини. Актуальні питання в практиці адвоката**», де лектором виступив член Ради Комітету **Олексій Мотилюк**. Лектор докладно проаналізував разом з учасниками актуальні питання прийняття спадщини. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/etdzqb.*

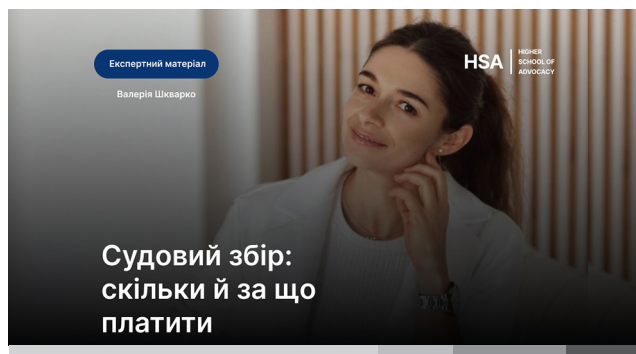

1 квітня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Борги подружжя і поділ їх спільного майна**», лектором був голова Комітету **Олег Простибоженко**. Лектор докладно проаналізував разом з учасниками борги подружжя і поділ їх спільного майна. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/rfykyr.*

3 квітня на сайті ВША НААУ був оприлюднений експертний матеріал секретаря Комітету **Валерії Шкварко** на тему «**Судовий збір: скільки й за що платити**».

Що необхідно для звернення до суду? Таке питання хоча б раз та чує правник у своїй роботі. Першочерговим є звернення до ст. 175 ЦПК України, в якій викладено вимоги до позовної заяви. Саме норми цієї статті і визначають, що до позовної заяви (скарги, заяви) додається документ, що підтверджує сплату судового збору або який підтверджує право на звільнення від його сплати. Подібні норми містять і інші процесуальні кодекси України.

Відповідно до Закону України «Про судовий збір» судовий збір справляється в затверджених розмірах від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, — у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

Детальніше за посиланням: URL: surli.cc/jgskwe.

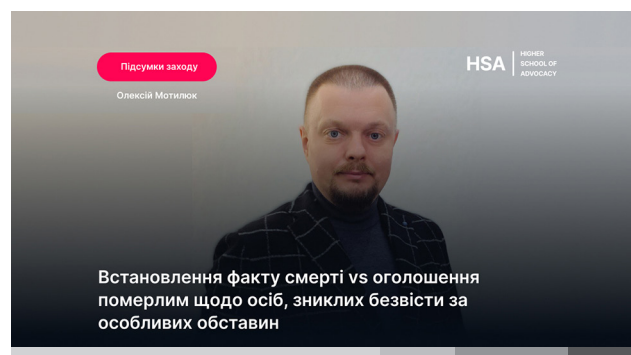
3 квітня на сайті НААУ була оприлюднена стаття члена Ради Комітету **Вікторії Кучерявенко** на тему «Чому редакція медіа має відповідати у суді за авторські колонки».

Неправильно визначене коло відповідачів у справах про захист честі, гідності чи ділової репутації може стати перешкодою для розгляду справи по суті. Оскільки суд не має права самостійно залучати співвідповідачів без ініціативи позивача.

Чоловік звернувся до суду з позовом про визнання недостовірною та вимогою спростувати інформацію, поширену на вебсайті інтернет-видання. При цьому як відповідач був зазначений лише автор матеріалу. Бо на сайті містилася примітка, що точка зору редакції інтернет-видання може не збігатись з точкою зору автора колонки.

Суд першої інстанції, з яким погодилася апеляція, у задоволенні позову відмовив. Адже позов було пред'явлено до неповного кола відповідачів — не було залучено до участі у розгляді справи власника вебсайту, який створює відповідні технологічні можливості для розміщення інформації (у тому числі, опублікування спростування спірної інформації). А у суду, згідно із процесуальним законом, відсутні підстави для залучення власника вебсайту як співвідповідача. *Детальніше за посиланням: URL: surli.li/tmlesc.*

7 квітня на сайті ВША НААУ були оприлюднені підсумки заходу на тему «**Встановлення факту смерті vs оголошення померлим щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин**», лектором був член Ради Комітету **Олексій Мотилук**.

Лектор докладно проаналізував разом з учасниками встановлення факту смерті vs оголошення померлим щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. *Детальніше за посиланням: URL: surli.li/zyeylp.*

7 квітня на сайті НААУ була оприлюднена стаття члена Ради Комітету **Вікторії Кучерявенко** на тему «**Помилка в підставі дифамаційного позову позбавить компенсації**».

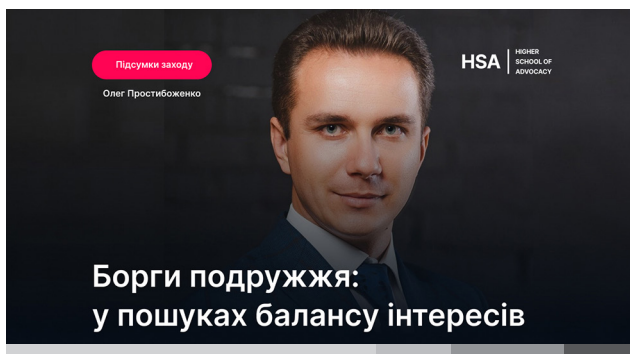
Стягнути моральну шкоду за образливі оціночні судження, висловлені у брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує честь, гідність, ділову репутацію неможливо, якщо підставою для позовної вимоги була сама лише недостовірність поширеної інформації.

Жінка звернулася до суду з позовом про захист честі, гідності, ділової репутації, в якому просила суд визнати недостовірною та зобов'язати спростувати інформацію, поширену відповідачем на власній сторінці у фейсбуці, а також на деяких інших сторінках цієї соцмережі.

Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у задоволенні позову в частині визнання поширеної інформації недостовірною та такою, що порушує права на повагу до гідності і честі. Адже висловлювання були оціночними судженнями, які не підлягають спростуванню. Але суди погодилися, що є достатні підстави для часткового задоволення вимоги про відшкодування моральної шкоди у розмірі 10 тис. грн, оскільки оціночні судження відповідача про приватне життя позивачки були висловлені у брутальній і принизливій формі. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/sdfhxr.*

9 квітня на сайті ВША були оприлюднені підсумки заходу на тему «Борги подружжя: у пошуках балансу інтересів», лектором був голова Комітету **Олег Простибоженко**. Лектор докладно проаналізував разом з учасниками борги подружжя. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mbqzmd.*

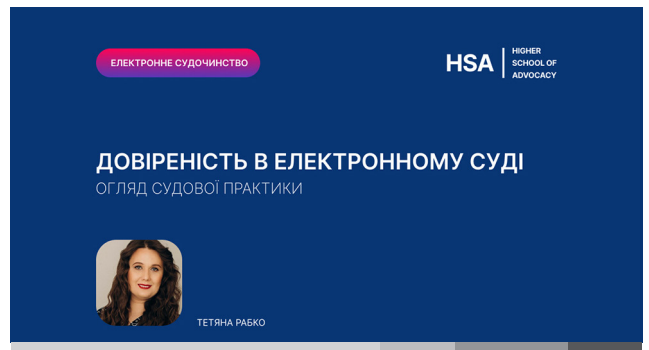

15 квітня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проекту Закону № 13118 від 18.03.2025 «Про внесення змін до статті 246 Цивільного процесуального кодексу України щодо ухвалення рішення про судові витрати».

У Комітеті відзначили, що запровадження інституту строків давності на етапі визначення розміру судових витрат створює додаткове процесуальне навантаження на учасників процесу та суд. Також виникають додаткові підстави для оскарження судового рішення не лише в частині розміру витрат, а й оцінки судом обґрунтованості причин пропуску строку на подання таких доказів. Тож більш прийнятним було б збереження норми ст. 246 ЦПК в чинній редакції. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ygjbmb.*

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

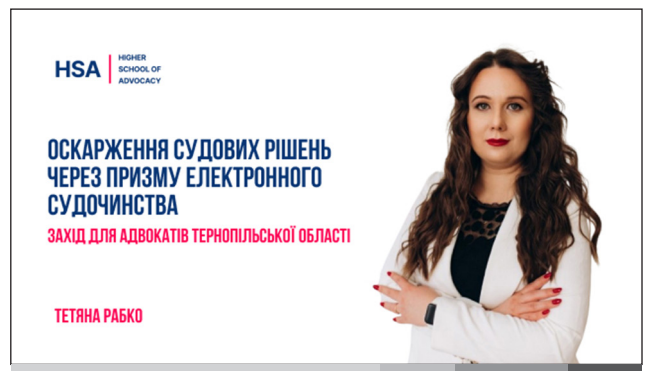
У березні — квітні опубліковано статті заступниці голови Комітету **Тетяни Рабко**:

- Перебіг процесуальних строків у підсистемі «Електронний Суд»: аналіз судової практики
- Довіреність в електронному суді. Огляд судової практики
- Судова практика щодо обмеження участі сторін у судовому засіданні через відеоконференцію
- Посібник «Цифровізація виконання судових рішень в Україні: теорія та практика»

Тетяна Рабко провела 2 заходи:

19.03.2025 вебінар «Оскарження судових рішень через призму електронного судочинства. Захід для адвокатів Тернопільської області»

04.04.2025 вебінар «Огляд судової практики через призму електронного судочинства»

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

11 квітня на сайті НААУ була оприлюднена стаття заступника голови Комітету **Сергія Барбашина** на тему «**Підходи до захисту ІР на твори, що повністю згенеровані штучним інтелектом**».

Сьогодні штучний інтелект вже створює тексти, музику, зображення та комп'ютерні програми без утручання людини. Кому належать права на такі об'єкти, чи можна ШІ визнати автором або винахідником, як захистити результати його діяльності?

Європейські стандарти

В Європейському Союзі твори, які повністю згенеровані штучним інтелектом, не захищаються авторським правом. Там виходять з того, що оскільки відсутнє втручання людини у процес створення, твір не може вважатися оригінальним.

Так, у справі Infopaq International A/S проти Danske Dagblades Forening (C-5/08, 2009) Суд Європейського Союзу постановив, що твір вважається оригінальним, якщо він є «власною інтелектуальною творчістю автора» і відображає його «особистісний внесок». Це передбачає наявність людського втручання у творчий процес. У випадку творів, створених виключно штучним інтелектом, брак людського втручання, ймовірно, унеможливує їх відповідність критерію оригінальності за нормами ЄС. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/kgzdzi.*

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕСТИЦІЙ

27 березня на сайті НААУ була оприлюднена стаття заступника голови Комітету **Сергія Лисенка** на тему «**Фраудаторність: ВС розмежував корпоративні акти і правочини**».

Чи можуть рішення загальних зборів товариства вважатися правочинами? Чи має колишній учасник право оскаржувати дії ТОВ, які завдали йому шкоди? І які критерії дозволяють визнати правочини фраудаторним — укладеним з метою уникнення виконання зобов'язань?

Правову природу рішень загальних зборів товариства, критеріїв фраудаторності правочинів та меж оскарження корпоративних рішень розглянув Верховний Суд у справі № 916/379/23. Тож постанова Великої Палати від 18.12.2024 матиме суттєве значення

для правозастосовної практики. Важливим аспектом є наявність окремих думок суддів, які розкривають альтернативні підходи до вирішення цієї категорії спорів.

Справа стосувалася оскарження рішення загальних зборів ТОВ про внесення нерухомого майна до статутного капіталу іншого підприємства, а також рішення установчих зборів цього підприємства про прийняття майна. Позивачка вважала, що такі дії були спрямовані на ухилення ТОВ від виконання своїх фінансових зобов'язань перед нею як колишнім учасником товариства. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/aodxao.*

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМПЛАЄНСУ

У березні Комітет здійснив правовий аналіз проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та вдосконалення механізмів управління активами (реєстр. №12374-д від 10.02.2025).

Проєктом пропонується відкоригувати механізм управління коштами та банківськими металами.

На думку авторів законодавчої ініціативи, необхідно установити додаткову умову для виконання цього обов'язку АРМА, а саме: наявність судового рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Комітет вважає, що у нинішніх умовах воєнного стану, періодичного обмеження чи припинення доступу до реєстрів, недоцільно ставити умову про обов'язкову наявність судового рішення у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

У разі сумнівів в оригінальності поданого документа АРМА може звернутися до відповідного суду та перевірити надане судові рішення. Крім того, згідно з вимогами Конституції та Кримінального процесуального кодексу рішення суду, які набрали законної сили, обов'язкові до їх виконання без жодних додаткових умов.

Тож запропонованими змінами будуть суттєво порушуватися права власників майна.

Також у НААУ висловили зауваження щодо підстав для обмеження в призначенні голови АРМА, формування конкурсної комісії, процедур ухвалення рішень, статусу помічників комісії, визначення

кандидатур, складу комісії з оцінювання, права на конфіденційні інтерв'ю, порога витрат для реалізації майна, а також формування і використання спеціалізованого фонду.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

15 квітня за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему «**Нормативно-правове регулювання психолого-психіатричної експертизи та суб'єкти її проведення**». Під час заходу обговорювались питання щодо законодавчого регулювання та діяльності державної установи «Інститут судової психіатрії МОЗ України» у сфері проведення психолого-психіатричних експертиз в Україні, а також судова практика, проблеми призначення та проведення психолого-психіатричних експертиз.

Серед доповідачів були члени Комітету НААУ з питань експертного забезпечення адвокатської діяльності та Комітету НААУ з питань електронного судочинства та кібербезпеки адвокатської діяльності.

Також участь у заході взяли: начальник відділу правового забезпечення КНП «Клінічний заклад з надання психіатричної допомоги» виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) Юлія Бондарчук, фахівець в галузі судово-психологічної експертизи Наталія Алікіна, судовий експерт-психолог, д. ю. н. Микита Панов, заступник генерального директора з судової експертизи ДУ «Інститут судової психіатрії МОЗ України» Олександр Ревенок, судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інтелектуальної власності та товарознавчих досліджень НДСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України Катерина Мотузка, представники ДніпроНДІСЕ та інші.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МЕДІА ТА РЕКЛАМНОГО ПРАВА

3 квітня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проекту Закону № 12253 від 27.11.2024 «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України».

Визначення прямої реклами, зокрема, дасть можливість урегулювати обмеження щодо порядку розповсюдження прямої реклами та спонсорства на противагу від порядку розповсюдження реклами загалом, зокрема для реклами та прямої реклами окремих категорій товарів (таких як алкогольні напої, торговельні марки та інші об'єкти права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої).

Тому у проекті пропонується доповнити ст. 1 Закону новим пунктом 14-1, у якому надати визначення поняття «пряма реклама»: відмінна від телепродажу форма розповсюдження реклами, призначена сформувати або підтримати у прямий спосіб обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо особи, ідеї та/або товару. *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/glosqw.*

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

8 квітня на сайті НААУ був оприлюднений огляд практики Верховного Суду із земельних питань за I квартал 2025 року, який підготував заступник голови Комітету **Дмитро Навроцький**.

У збірнику відображені правові позиції Верховного Суду при вирішенні справ щодо:

— щодо звернення прокурора до суду з позовом в інтересах держави представляти орган державної

влади, який не здійснює належного захисту прав та інтересів держави;

— якщо договір оренди земельної ділянки виконувався обома сторонами, то кваліфікація договору як неукладеного виключається;

— факту перевищення площі відведеної земельної ділянки над площею, займаною об'єктом нерухомості та необхідною для його обслуговування, який не може бути самостійною підставою для визнання такого передання землі незаконним тощо.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/zhufie.

11 квітня на сайті НААУ були оприлюднені зауваження та пропозиції Комітету до проєкту Закону № 13068 від 10.03.2025 «Про внесення змін до статті 33 Закону України «Про оренду землі» щодо визначення способу документального підтвердження виконання орендарем обов'язку з повідомлення орендодавця про намір реалізувати право на укладення договору оренди землі на новий строк».

Згідно з Правилами надання послуг поштовою зв'язку, затвердженими постановою Кабміну від 05.03.2009 № 270, усі поштові відправлення поділяються на прості та реєстровані. Останні поділяються на відправлення без оголошеної цінності (рекомендовані) та відправлення з оголошеною цінністю. До внутрішніх поштових відправлень належать, серед іншого, листи — прості, рекомендовані, реєстровані з оголошеною цінністю.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mdkocw.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

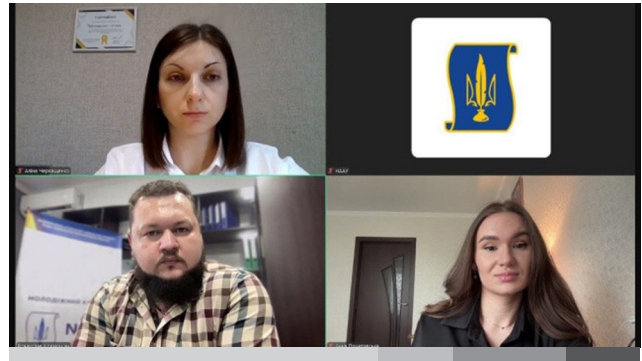
10 квітня відбулося чергове засідання Комітету. Під час зустрічі Голова комітету представив нових членів, які приєдналися до роботи, а також обговорив із колегами організаційні питання щодо подальшого проведення круглого столу, який заплановано на травень місяць.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

10 квітня відбулося засідання Комітету за участю всіх членів Ради Комітету. Комітет одноголосно затвердив зауваження до законопроєкту №13131 щодо вдосконалення медичного обстеження водіїв та вирішив передати їх на розгляд Голові НААУ, РАУ Лідії Ізовітовій.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

19 березня у НААУ за ініціативою Комітету відбулась панельна дискусія на тему «**Побудова особистого бренду молодим адвокатом в соціальних мережах**».

Рекомендації з ефективного використання соціальних мереж для досягнення професійних цілей надала експерт з SMM (просування в соціальних мережах, створення контенту) **Анна Початовська**.

Вона ознайомила учасників зі стратегіями розвитку персонального бренду, наголосила на важливості вибору платформи (LinkedIn, Facebook, Instagram тощо) залежно від цільової аудиторії. Зокрема, розповіла про підтримку професійного тону спілкування, участь у професійних групах та асоціаціях, публікацію відгуків клієнтів з дотриманням конфіденційності.

Для адвокатів створення відео в TikTok може бути ефективним способом підвищення упізнаваності, залучення нових клієнтів та демонстрації своєї експертизи. Досвідом побудови особистого бренду в цій соцмережі поділився заступник голови Молодіжного Комітету **Владислав Кормушин**. Він надав адвокатам кілька рекомендацій стосовно того, як визначати цільову аудиторію та цілі: хто ваші потенційні клієнти, які теми їх цікавлять, які саме цілі ви хочете досягти? *Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ggkcxw.*

26 березня у НААУ відбувся онлайн вебінар на тему «**Організація робочого місця адвоката-аналітика: лайфхаки та практичні поради**», ініціатором якого виступив Комітет.

Вчасно знайдений документ, логічна система зберігання справ і зручне робоче місце допомагають уникнути хаосу, заощадити час і зосередитися

на головному — захисті прав та інтересів клієнтів, — відзначила модератор заходу, представник Комітету НААУ Одеської області **Іванна Блохіна**.

Про мету і процес організації робочого місця розповів адвокат **Сергій Іванів**. Він озвучив переваги електронного документообігу зі зберіганням завершених справ в електронному архіві, розповів про переваги використання ноутбука з монітором для облаштування робочого столу. Також адвокат надав поради щодо обрання формату електронного документа для роботи та зберігання, розглянув переваги та недоліки організації робочого місця на базі операційних систем Linux, Windows та MacOS, звернув увагу на значення синхронізації апаратного та програмного забезпечення в межах всього офісу при організації кожного робочого місця. Окремо Сергій Іванів зупинився на основах роботи зі штучним інтелектом та базових мобільних застосунках для конвертації файлів, автоматизації внесення відомостей про судові засідання в розклад роботи.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/pprmdk.

26 березня відбувся онлайн семінар «**Lawyers at Work — презентація професії адвоката**», який

організували і провели у Чернівцях Комітет разом із Elsa Chernivtsi.

Спікерами заходу виступили регіональні представниці Комітету у Чернівецькій області **Ірина Бутирська** та **Тетяна Кирилюк**. Вони розповіли студентам-юристам, як побудувати довірливі відносини з клієнтом, навіть якщо не вдасться вирішити його проблему, а також навчили розпізнаванню негативних маркерів у співпраці.

Окремий акцент було зроблено на red flags — ознаках, які можуть сигналізувати про потенційно проблемного клієнта ще до початку співпраці або на її ранньому етапі. Так, серед поширених типових маркерів неблагонадійного клієнта спікерки відзначили наступні:

- неповага до часу адвоката: клієнт постійно телефонує у неробочі години, ігнорує встановлені рамки комунікації або очікує миттєвих відповідей у месенджерах, навіть якщо питання не є терміновим;

- маніпуляції й тиск: клієнт одразу намагається «протестувати межі» — наприклад, просить «зробити знижку», обіцяючи безмежну кількість майбутніх справ, або порівнює адвоката з дешевшими варіантами, знецінюючи його роботу;

- необґрунтовані очікування: клієнт наполягає на гарантованому результаті, не розуміючи (або свідомо ігноруючи), що адвокат не може гарантувати рішення суду чи дії третьої сторони тощо.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/kjfgvh.

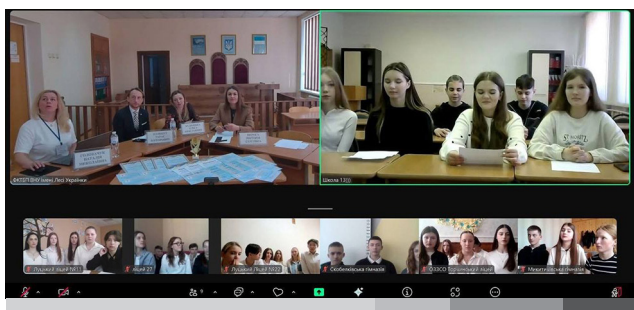
4 квітня регіональний представник Комітету у Волинській області **Тарас Манькут** очолив журі XI Обласного конкурсу учнівської молоді «**Ерудити правознавства Волинського краю**», що проводився на базі Фахового коледжу технологій, бізнесу та права Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Цьогоріч у конкурсі взяли участь команди із семи закладів загальної середньої освіти Волинської області.

В межах напрямку «Hello, it's UNBA» Тарас Манькут розповів учасникам конкурсу про адвокатуру, органи адвокатського самоврядування та діяльність UNBA NextGen, а також закликав у майбутньому долучитись до адвокатської спільноти.

Всі учасники продемонстрували високий рівень знань, креативність та патріотизм.

Кубок переможця Конкурсу виборола команда «Гаранти права» Луцького ліцею № 27 Луцької міської

ради, яка показала найвищий рівень знань, презентаційних навичок та командної роботи.

Вітаємо переможця та учасників!

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

21 березня на сайті НААУ був опублікований дайджест судової практики з питань перевірок у сфері військового обліку, бронювання та мобілізації, який підготували фахівці Центру надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців при Національній асоціації адвокатів України у співпраці з Комітетом НААУ з питань трудового права.

27 березня Комітети НААУ з питань захисту прав людини та з питань інформаційної політики та взаємодії із засобами масової інформації організували і провели круглий стіл «**Протидія дезінформації у період воєнного стану**». Участь у заході взяли адвокати, фахівці з інформаційної безпеки, науковці та представники державних органів. Модераторами круглого столу виступили голови комітетів **Ганна Колесник та Олексій Шевчук**. Відкриваючи дискусію, Ганна Колесник

наголосила на критичній важливості партнерства між громадянським суспільством і державними структурами для боротьби з інформаційними загрозами, а також зазначила, що адвокатура залишається гарантом правового захисту, в тому числі, в інформаційній площині. Олексій Шевчук підкреслив, що в умовах гібридної війни інформаційна безпека є складовою національної безпеки. І адвокатська спільнота має відігравати активну роль у протидії дезінформації, формуванні

правової культури суспільства та забезпеченні прозорого діалогу між державою, медіа та громадянами. Спікери зосередилися на законодавчих і практичних аспектах протидії дезінформації, а саме: проблемах поширення неправдивої інформації в медіапросторі, правових шляхах реагування на виклики, питаннях захисту професійної честі адвокатів у випадках публічної дискредитації, міжінституційної взаємодії для ефективного інформаційного захисту суспільства. *Детальніше за посиланням: URL: surl.ln/tpgvvvg.*

ПРЕКЛЮЗИВНІ СТРОКИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ: ЧИ Є ШАНС НА УСПІХ ОСКАРЖЕННЯ?

Валерія Шкварко, секретар Комітету НААУ
з питань цивільного права та процесу

Як усім відомо, результатом будь-якого спору є рішення. Здебільшого в практиці зустрічається, що в тому чи іншому випадку одна зі сторін спору, а подекуди і всі, не погоджуються з вирішенням.

Відповідно до ст. 259 Цивільного процесуального кодексу України¹ суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду.

Датою ухвалення рішення є дата його проголошення (незалежно від того, яке рішення проголошено — повне чи скорочене). Датою ухвалення рішення, ухваленого за відсутності учасників справи, є дата складення повного судового рішення (ч. 5 ст. 268 ЦПК).

Як Цивільний процесуальний кодекс України, так і інші дають розуміння, в яких випадках та в які строки судові рішення набирають законної сили.

Відповідно до ч. 1 ст. 273 ЦПК рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано.

Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями) (ст. 261 ЦПК).

Згідно з ч. 1 ст. 384 ЦПК постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її ухвалення.

Основним Законом України, Конституцією, забезпечується право на оскарження рішень суду. Користуючись наданими державою правами, сторони спору в передбачені строки мають можливість оскаржити те чи інше рішення.

Хочеться звернути увагу на те, що кожне процесуальне рішення має чітко визначені строки оскарження.

Так, ст. 354 ЦПК передбачається, що апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду — протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження:

1) на рішення суду — якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду;

¹ Далі за текстом — ЦПК.

2) на ухвали суду — якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Згідно зі ст. 390 ЦПК касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Аналогічні норми містять й інші процесуальні кодекси України.

Як можемо бачити, зважаючи на визначені строки, в кожному окремому випадку за наявності поважної причини є можливість поновити пропущений строк на оскарження. Та чи завжди є шанс поновити строки? Розглянемо це питання з точки зору судової практики, адже слід пам'ятати і про те, що *строк на оскарження рішення суду є присічним*.

У постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 15.07.2024 у справі № 309/3738/16-ц вказав, що відповідно до ч. 3 ст. 394 ЦПК незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання касаційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на касаційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 25.09.2024 у справі № 490/9587/18 зазначається, що за ч. 2 ст. 358 ЦПК незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, *не повідомленою про розгляд справи* або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Разом з тим Велика Палата Верховного Суду вказує, що особа, не повідомлена про розгляд справи (п. 1 ч. 2

ст. 358 цього Кодексу), — це особа, яку не сповістили про наявність судового провадження у справі і яка відповідно не знала / не могла знати про розгляд справи.

У постанові згадується, що судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання, а судова повістка-повідомлення — завчасно.

Стаття 17 ЦПК містить норму, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення.

Склад учасників справи визначається ст. 42 ЦПК. Зокрема, у справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи. У наказному провадженні учасниками справи є заявник і боржник. У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

Велика Палата Верховного Суду погодилася з тим, що для реалізації права на подання апеляційної скарги визначальним є не стільки участь заявника у всіх засіданнях суду, скільки отримання ним повного судового рішення, адже без ознайомлення з повним судовим рішенням неможливо зрозуміти мотиви суду, з яких він виходив, ухвалюючи рішення, а отже, неможливо сформулювати підстави апеляційної скарги.

Разом з тим слід відмітити, що позивач (заявник, третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) із великим ступенем зацікавленості повинен проявляти інтерес до перебігу розгляду судом ініційованої ним справи або відповідного судового провадження. У разі відсутності обставин непереборної сили ігнорування позивачем (заявником) протягом тривалого періоду часу провадження, відкритого за його позовною заявою (заявою, скаргою), свідчить про недобросовісну поведінку та порушення основоположних засад цивільного процесу.

Отже, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що «особою, не повідомленою про розгляд справи» (п. 1 ч. 2 ст. 358 ЦПК), не можна вважати особу, яка, власне, ініціювала розгляд справи або відповідного судового провадження (позивача, заявника, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору), яка скористалася своїм правом доступу

до правосуддя, подала позовну заяву (заяву, скаргу), на підставі якої було відкрито судове провадження.

При визначенні підстав поновлення присічного річного строку оскарження рішення корисною буде постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 04.11.2024, справа № 405/4689/19, у якій говориться, що відсутність у рішенні суду вказівки на дату складання його повного тексту та несвоєчасне надіслання оскарженого судового рішення суду першої інстанції до Єдиного державного реєстру судових рішень, за умови, що учасник справи (зокрема, котрий ініціював позов, — позивач), який подає апеляційну скаргу, знав про розгляд справи, не є перешкодою для отримання цієї особою у розумний строк інформації про стан відомого їй судового провадження та не свідчить про наявність випадків, передбачених ч. 2 ст. 358 ЦПК.

Хочеться зауважити, що в постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 17.02.2020, справа № 668/17285/13-ц виснувано, що суд апеляційної інстанції лише в межах відкритого апеляційного провадження має процесуальну можливість зробити висновок щодо вирішення чи невирішення судом першої інстанції питань про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи судом першої інстанції та подала апеляційну скаргу після спливу річного строку з дня складання повного тексту судового рішення. При цьому, якщо обставини про вирішення судом першої інстанції питання про права, інтереси та свободи особи, яка не була залучена до участі у справі, не підтвердилися, апеляційне провадження підлягає закриттю. Така ж позиція викладена в постанові Касаційного цивільного суду від 21.08.2024 у справі № 464/4240/15-ц.

У розрізі питання строків оскарження рішень хочеться наголосити на тому, що доволі часто зустрічаються випадки, коли сторона не звертає уваги на строки ухвалення рішення, а саме на закон, що діяв на момент ухвалення оскаржуваного рішення, що є суттєвим у досягненні поставленого завдання. Всім слід пам'ятати, що порядок оскарження рішень закріплюється чинним законом на момент їх ухвалення. У пригоді може стати постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 у справі № 2-3887/2009, у якій суд першої інстанції ухвалив рішення задовго до набрання чинності Законом № 4176-VI, правила якого щодо строку апеляційного оскарження діяли до набрання чинності Законом № 2147-VIII.

У згаданій постанові говориться, що територіальні громади набувають і здійснюють цивільні права й обов'язки через органи місцевого самоврядування у межах їхньої компетенції, встановленої законом (ст. 172 ЦК).

Велика Палата Верховного Суду неодноразово зазначала, що у випадку, коли держава вступає в цивільні правовідносини, вона має цивільну правоздатність нарівні з іншими їх учасниками. Держава набуває і здійснює цивільні права й обов'язки через відповідні органи, які діють у межах їхньої компетенції. Велика Палата говорить про те, що в судовому процесі держава бере участь у справі як сторона через її відповідний орган, наділений повноваженнями у спірних правовідносинах.

Разом з тим Велика Палата висувала, що територіальна громада не брала участі у справі (не була її стороною), але щодо неї суд вирішив питання про її право власності. Із цього випливає, що суд апеляційної інстанції обґрунтовано поновив їй строк на апеляційне оскарження з метою захисту прав та інтересів територіальної громади.

Таким чином, аналізуючи практику Верховного Суду, можемо бачити, що така ґрунтується на нормах як національного законодавства, так і міжнародного права.

Всі постанови постановлено відповідно до установлені практики ЄСПЛ — вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими.

Безпідставне поновлення строку на оскарження судового рішення, що набрало законної сили, є порушенням вимог ст. 6 Конвенції щодо справедливого судового розгляду.

Зауважимо, що практика національних судів базується на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та судової практики ЄСПЛ.

Таким чином, вивчивши надану клієнтом інформацію, озброївшись надбаннями судової практики, зваживши всі «за» та «проти», ми маємо можливість знайти найбільш оптимальний шлях для досягнення поставленого завдання. Адже в кожному окремому випадку слід врахувати об'єм вкладених сил та витраченого часу і можливого результату. Разом з тим, взявши всі ці аспекти до уваги, маємо можливість визначитися з найбільш оптимальним варіантом відновлення порушених прав та законних інтересів клієнта.

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗАПОВІТІВ У НОТАРІАЛЬНІЙ І СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Олег Печений, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, к. ю. н., член НКР ВР

ОКРЕМІ ВИДИ ЗАПОВІТІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

У цивільному законодавстві заповіт визначається як особисте розпорядження фізичної особи, зроблене нею на випадок своєї смерті (ч. 1 ст. 1233 Цивільного кодексу України¹). При цьому спадкування за заповітом є самостійним і пріоритетним видом спадкування, оскільки у ст. 1223 ЦК вказано, що право на спадкування мають особи зазначені у заповіті, а лише за відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини або за інших обставин, що виключають спадкування за заповітом, здійснюється спадкування за законом. Окремим видам заповітів у ЦК законодавець приділив мінімальну увагу, створивши механізм надстислого правового регулювання. Видається, що такий підхід не в повній мірі розкриває у правозастосуванні потенціал спадкового права, не дозволяє врахувати ефективність його інструментарію.

У гл. 85 ЦК, яка присвячена спадкуванню за заповітом, законодавець включив ст. 1242, яка стосується заповіту з умовою, у ст. 1243 ЦК йдеться про заповіт подружжя, а у ст. 1249 ЦК — про секретний заповіт подружжя. Таким чином, ЦК визначені лише три види заповітів, яким і надана відповідна правова регламентація.

Найбільш проблемною з точки зору застосування є конструкція спільного заповіту подружжя, про що ми вже торкалися у попередніх публікаціях², але й інші види заповітів у площині застосування викликають певні проблеми.

Останнім часом у законодавстві з'явилися заповідальні розпорядження, потреба в яких зумовлена воєнними реаліями. Наприклад, Законом України від 08.10.2024 № 3995-IX «Про внесення зміни до пункту 6 статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх»,

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Печений О. П. Спільний заповіт подружжя: тенденції формування судової практики. Вісник Національної асоціації адвокатів України. 2024. № 12 (107). С. 36-43.

який набув чинності 01.02.2025, передбачено, що військовослужбовець має право скласти у письмовій довільній формі *особисте розпорядження на випадок захоплення його в полон або заручником, інтернування в нейтральних державах або зникнення безвісти про виплату належного йому грошового забезпечення особі (особам) за його вибором, визначивши розмір частки таких осіб у відсотках* (далі — *особисте розпорядження на випадок полону*).

До цього Законом України від 09.12.2023 № 3515-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги», який набув чинності 29.03.2024, було запроваджено конструкцію *особистого розпорядження військовослужбовця на випадок загибелі*. Відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовець, військовозобов'язаний або резервіст, який призваний на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, має право скласти в письмовій довільній формі *особисте розпорядження на випадок своєї загибелі (смерті) про виплату одноразової грошової допомоги особі (особам) за його вибором, визначивши розмір частки таких осіб у відсотках*. Законом визначено, що таке особисте розпорядження не вимагає нотаріального посвідчення, а складається у простій письмовій формі, із засвідченням підпису на вибір військовослужбовця двома особами:

- командиром військової частини;
- нотаріусом.

При засвідченні підпису військовослужбовця нотаріусом не застосовуються вимоги до порядку посвідчення нотаріусом заповітів та інших правочинів, а діють правила про засвідчення справжності підпису на документах. Нотаріуси, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчують факти, викладені у документі, а лише підтверджують, що підпис зроблено певною особою (ч. 3 ст. 78 Закону України «Про нотаріат»).

Оригінал особистого розпорядження передається військовослужбовцем командирі військової частини, командирі / керівнику підрозділу органу (служби, військового формування) в день засвідчення на ньому справжності підпису або в десятиденний строк з дня

засвідчення підпису (у разі засвідчення справжності підпису на особистому розпорядженні нотаріусом), про що робиться відповідний запис на копії особистого розпорядження, а копія особистого розпорядження зберігається у військовослужбовця (п. 6 Порядку та строків передачі військовослужбовцем оригіналу особистого розпорядження командирі військової частини, командирі / керівнику підрозділу органу (служби, військового формування) для зберігання в особовій справі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 № 550).

У випадку вирішення судом питання за заявою про оголошення військовослужбовця померлим, установлення факту смерті суд у порядку ст. 294 Цивільного процесуального кодексу України³ витребує від військової частини інформацію про наявність (відсутність) у матеріалах особової справи військовослужбовця особистого розпорядження, складеного на випадок його загибелі (смерті).

ЗАПОВІТ З УМОВОЮ

Заповіт з умовою — це таке розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, яке містить вказівку на певну обставину — умову, існуванням якої на час відкриття спадщини обумовлюється виникнення в особи, визначеної в заповіті, права на спадкування.

Специфікою такого заповіту слід визнати існування умови, причому умова в заповіті якісно відрізняється від умови у звичайному правочині (ст. 212 ЦК). Умова в заповіті є не тільки припущенням про настання та існування певного юридичного факту, а й безпосередньо цим юридичним фактом⁴.

Статтею 1242 ЦК передбачено, що заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена в заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаною, так і не пов'язаною її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання в певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). Важливо, щоб умова не суперечила закону або моральним засадам суспільства. На випадок відсутності умов, визначених у заповіті, заповідач вправі підпризначити спадкоємця (ч. 1 ст. 1244 ЦК).

Можна з урахуванням історичного досвіду існування заповіту з умовою до випадків невідповідності заповіту моральним засадам суспільства віднести

³ Далі за текстом — ЦПК.

⁴ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Том 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009.

розірвання шлюбу спадкоємця, зміну імені, віросповідання.

При цьому умову у заповіті слід відмежовувати від покладення на спадкоємця обов'язків, у тому числі вчинення спадкоємцем певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання (ч. 1 ст. 1240 ЦК). Так, по одній цивільній справі суд установив факт невиконання спадкоємцем умови заповіту стосовно поховання спадкодавця. Суд у цьому випадку неправильно визначив обов'язок поховати спадкодавця як умову заповіту⁵.

Ідею запровадження при прийнятті ЦК заповіту з умовою енергійно підтримували розробники, які вказували, що заповіт з умовою не лише розширює сферу свободи заповіту. За його допомогою можна досягнути певного суспільно значимого ефекту, особливо коли умовою заповіту є припинення протиправної аморальної поведінки, про що той, на користь кого складено заповіт, знає заздалегідь⁶. Як бачимо, задуми дещо не збіглися з їхньою реалізацією при прийнятті ЦК.

Так, досить спірною є норма абз. 2 ч. 1 ст. 1242 ЦК, за якою умова, визначена в заповіті, має існувати на час відкриття спадщини. Автори науково-практичного коментаря до ЦК категорично стверджують, що настання цієї умови пізніше, хоча і в межах строку для прийняття спадщини, не дає права на спадкування за заповітом з умовою⁷. З такою позицією важко погодитись. Обставина, яка зазначена як умова заповіту, може існувати як на час відкриття спадщини, так і може настати протягом певного часу після відкриття спадщини. Скажімо, спадкодавець пов'язав отримання спадщини з умовою народження спадкоємицею дитини. На час відкриття спадщини спадкоємиця була вагітною, але народила дитину вже після відкриття спадщини. Вважаємо відмову в наданні права на спадкування за заповітом з умовою несправедливою, оскільки дійсна воля заповідача була спрямована на передачу спадщини у випадку народження дити-

ни. А як відомо, одним з принципів спадкового права є врахування не тільки дійсної, а й припустимої волі спадкодавця⁸. Так само, якщо заповідач поставив у заповіті умову набуття особою вищої освіти, не можна визнати такою, що враховує дійсну волю спадкодавця, відмову у допущенні до спадкування особи, яка на момент відкриття спадщини навчається на останньому курсі університету.

СЕКРЕТНИЙ ЗАПОВІТ

Цивільним законодавством України, яке слідує у руслі загальних європейських канонів спадкового права, запроваджено конструкцію секретного заповіту, як специфічного різновиду заповіту, із утаємниченим змістом.

Особливістю секретного заповіту є те, що нотаріус, який посвідчує такий заповіт, не має можливості ознайомитися зі змістом, адже відповідно до ст. 1249 ЦК секретний заповіт посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Особа, яка бажає посвідчити секретний заповіт, подає його нотаріусу в заклеєному та підписаному нею конверті.

Буквальний зміст цієї статті не дає підстав стверджувати, що нотаріус власне *посвідчує секретний заповіт*, оскільки насправді цього не відбувається. Під зазначеними у ч. 1 ст. 1249 ЦК словами, що секретний заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом, слід розуміти вчинення нотаріусом таких нотаріальних дій, які спричинять такий самий результат, як і посвідчення заповіту. Виходячи із цього, нотаріус вчиняє інші нотаріальні дії, ніж посвідчення заповіту, а саме засвідчує підпис заповідача на конверті, в якому міститься секретний заповіт, та приймає секретний заповіт на зберігання⁹. У зв'язку з цим, незважаючи на те, що у ст. 1249 ЦК йдеться про посвідчення нотаріусом секретного заповіту, вимоги ЦК та інших нормативно-правових актів до посвідчення заповітів, зокрема ст. 56 Закону України «Про нотаріат», до секретних заповітів не застосовуються.

⁵ Кухарев О. Є. Аналіз судової практики розгляду цивільних справ про спадкування : практ. посіб., 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Алерта, 2024. С. 67.

⁶ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право: Підручник К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 138.

⁷ Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: [В 4 т.] / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. Т. 3. К., 2006. С. 810.

⁸ Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К., 2002. Кн. 2. С. 584.

⁹ Михайлів М. Правова природа секретного (таємного) заповіту в міжнародному приватному праві. Юридичний вісник. 2021/2. URL: yurvisnyk.in.ua/v2_2021/14.pdf.

Суб'єктом посвідчення секретного заповіту є нотаріус, такі заповіти не вправі посвідчувати посадові особи органів місцевого самоврядування (п. 2 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат»), особи, які посвідчують заповіти, прирівнювані до нотаріально посвідчених (ч. 1 ст. 40 37 Закону України «Про нотаріат»). Секретний заповіт може бути посвідчено консулом (підпункт 3.8.8 пункту 3.1 глави 3 Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 № 142/5/310).

Нотаріус повинен роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей, неясностей чи суперечок після відкриття спадщини. Секретний заповіт повинен бути особисто підписаний заповідачем, у ньому має бути зазначено місце і час його складання.

При застосуванні секретного заповіту зростають ризики викладення його незрозуміло, із певними неточностями, що спричинятимуть необхідність тлумачення. Слід враховувати підвищення вимог до змісту заповіту при застосуванні Верховним Судом ст. 213, 1256 ЦК. Як зазначив Верховний Суд, *якщо на час відкриття спадщини спадкодавцю не належала частка у спільній частковій власності, а належав окремий об'єкт нерухомості, складений заповіт щодо спадкування частки у спільній частковій власності втрачає чинність, тому спадкоємці за законом набувають право на спадкування частки у спадковому майні*¹⁰. Це справа є прикладом підходу до обмеженого тлумачення заповіту у частині можливої модифікації об'єкта нерухомого майна.

Нотаріусу слід дізнатись від заповідача про коло осіб, яких необхідно повідомити про час і місце оголошення секретного заповіту.

На конверті має бути особистий підпис заповідача. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним.

Нотаріус ставить на конверті, у якому знаходиться секретний заповіт, посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, скріплює його печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. Секретний

заповіт подається нотаріусу особою, яка його склала, у заклеєному конверті. На конверті із секретним заповітом нотаріус вчиняє посвідчувальний напис встановленої форми (форма № 45-1 Додатка 25 до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5).

На конверті, у який нотаріус уміщує конверт із секретним заповітом, проставляється службова відмітка із зазначенням прізвища, імені, по батькові заповідача і вказівки про прийняття секретного заповіту на зберігання.

Про прийняття секретного заповіту на зберігання нотаріус може видати заповідачу за його бажанням відповідне свідоцтво. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

Відомості про посвідчений нотаріусом секретний заповіт підлягають внесенню до Спадкового реєстру. Секретний заповіт записується до алфавітної книги обліку заповітів і зберігається в окремому пакеті (папці з клапанами) в залізних шафах чи сейфах. Не допускається підшивання секретних заповітів до їх оголошення в окремі наряди.

Цивільне законодавство не містить вимог до змісту секретного заповіту, це є цілком прерогативою заповідача, його суб'єктивним ставленням до спадкоємців і спадщини. Не виключається і складання секретного заповіту з умовою або із підпризначенням спадкоємця (ст. 1244 ЦК).

Так, за життя Н. склала секретний заповіт, за яким: *належну їй квартиру за адресою: вона заповідає Одеському літературному музею, як музей-квартиру, із збереженням всього залишеного в ній майна необмежений проміжок часу, а належну їй частину іншої квартири — Одеському історико-краєзнавчому музею, за умови, що квартира стане його частиною, як музей старого побуту, із збереженням всього залишеного в ній майна необмежений проміжок часу. Окрім того, в секретному заповіті зазначено, що у тому випадку, якщо міські організації, що приймають рішення про передачу майна музеям, відмовлять у виконанні цього бажання, вона заповідає вказані квартири у власність Міжнародної ради з питань охорони пам'яток і визначних місць (ІКО-МОС), а саме Українському національному комітету цієї організації, як музей старого побуту, на тих же умовах.*

¹⁰ Постанова КЦС ВС від 22.03.2023 у справі № 595/731/21. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/109776236.

У разі відмови Міжнародної ради з питань охорони пам'яток і визначних місць (ІКОМОС) від спадкування вказаних квартир з відповідною умовою, то Н. заповідає вищезгадані квартири у власність Управління з питань охорони культурної спадщини Одеської міської ради, за умови організації в них музеїв, з усім залишеним в них майном. Проте якщо і Управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини відмовиться від спадщини, то Н. заповідає належні їй квартири Зеленському В. О. на умовах подальшої передачі квартир музею, із збереженням всього залишеного в них майна необмежений проміжок часу.

Одночасно в секретному заповіті зазначено, що у разі якщо не вдасться здійснити бажання Н. щодо створення музеїв, то квартири мають перейти у власність тієї особи, яка буде здійснювати їй допомогу за життя, а також візьме на себе клопіт з догляду за квартирами¹¹.

Жоден зі спадкоємців за заповітом спадщини не прийняв, Управлінням з питань охорони культурної спадщини міської ради подано заяву, у якій зазначалось, що квартири Н. не належать до об'єктів культурної спадщини, не перебувають під охороною держави як пам'ятник, тому Управління з питань охорони культурної спадщини не в змозі виконати зазначену в секретному заповіті умову і не може виступати спадкоємцем відносно зазначених квартир.

Історико-краєзнавчий та літературний музей відмовились від прийняття спадщини, яка залишилася після смерті Н.

Оскільки ніхто із спадкоємців за заповітом спадщини не прийняв, до спадкування закликається батько Н. як спадкоємець першої черги.

ОСОБЛИВОСТІ ОГОЛОШЕННЯ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ

Цивільним законодавством визначено певну процедуру оголошення секретного заповіту, з метою повідомлення спадкоємців та інших осіб (наприклад, кредиторів спадкодавця) про зміст секретного заповіту. Так, одержавши інформацію про відкриття спадщини, нотаріус призначає день оголошення змісту заповіту. Про день оголошення заповіту він повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їхнє місце проживання йому відоме, або робить про це повідомлення

в друкованих засобах масової інформації. Законом не регламентовано порядок і строки повідомлення відповідних осіб про оголошення секретного заповіту, цей момент залишено законодавцем на розсуд нотаріуса. Нотаріус, у якого зберігається секретний заповіт, у разі одержання повідомлення та подання свідцтва про смерть заповідача призначає день оголошення змісту заповіту (підпункт 4.1 пункту 4 глави 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5).

Подача свідцтва про прийняття секретного заповіту на зберігання не вимагається.

У присутності заінтересованих осіб та двох свідків нотаріус відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст. Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки. У протоколі записується весь зміст заповіту.

Без повідомлення зацікавлених осіб про оголошення секретного заповіту нотаріус не вправі оголошувати зміст секретного заповіту.

Про оголошення заповіту складається протокол (форма № 19 додатка 25 до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5, із змінами, внесеними згідно з наказом від 22.06.2021 № 2241/5), який підписують нотаріус та свідки.

У протоколі зазначаються: дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту; прізвище, ім'я, по батькові осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків; відомості про повідомлення осіб, які не з'явилися на оголошення секретного заповіту, або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації; стан заповіту (наприклад, наявність закреслених місць, поправок або інших недоліків); стан конверту, у якому знаходився заповіт, а також відтворюється весь текст заповіту.

Якщо неможливо визначити справжню волю заповідача, у протоколі після зазначення цього факту нотаріусом відтворюється витлумачений спадкоємцями текст заповіту з посиланням на досягнення (чи недосягнення) між спадкоємцями згоди щодо тлумачення тексту заповіту.

¹¹ Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 24.11.2022 у справі 522/3377/22. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/107789096#.

Якщо згоди щодо тлумачення змісту секретного заповіту не досягнуто, нотаріус роз'яснює цим особам їх право на звернення до суду. У тексті протоколу відображається попередження нотаріусом свідків про відповідальність за шкоду, заподіяну ними внаслідок розголошення відомостей, що стали їм відомі у зв'язку з оголошенням секретного заповіту.

У протоколі можуть бути зазначені й інші істотні обставини оголошення заповіту.

Якщо заінтересована особа, належним чином повідомлена про день оголошення секретного заповіту, на оголошення не з'явиться, нотаріус оголошує зміст секретного заповіту тим особам, які з'явилися. У разі з'явлення заінтересованої особи після оголошення заповіту нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту, про що робить відповідну відмітку, яка підписується також цією особою.

Секретний заповіт після його оголошення залишається в справах державної нотаріальної контори (приватного нотаріуса). Оригінал секретного заповіту може бути виданий нотаріусом лише на письмову вимогу суду. У такому випадку у справах нотаріуса залишається фотокопія цього заповіту.

Протокол про оголошення секретного заповіту, в якому відтворюється текст заповіту, видається особі, на користь якої складено заповіт, за її заявою. Якщо заповіт складено на користь декількох осіб, за їх бажанням, протокол може бути видано окремо кожному з них.

Спадкоємцю за секретним заповітом, який не був присутній на його оголошенні, а звернувся до нотаріуса згодом, може бути за його заявою видано засвідчену копію протоколу оголошення секретного заповіту.

ОСОБЛИВОСТІ СКАСУВАННЯ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ

ЦК не встановлює особливостей скасування секретного заповіту, тому до скасування цього виду заповіту застосовуються загальні правила. Статтею 1254 ЦК унормовано, що заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт, скласти новий заповіт. Заповіт, який було складено пізніше, скасовує попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить. Новим заповітом є кожен наступний запо-

віт, складений після попереднього заповіту. Порядок скасування секретного заповіту визначається п. 8 гл. 3 розд. II Порядку вчинення нотаріальних нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, із врахуванням особливостей, зумовлених існуванням не тільки самого заповіту, а й свідоцтва про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту.

Нотаріус, завідувач державного нотаріального архіву при одержанні заяви про скасування секретного заповіту, а також за наявності нового заповіту роблять про це відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів. Якщо заповідач подасть примірник свідоцтва про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, то напис про скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою (коли заповіт скасований заявою) додається до примірника свідоцтва, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві. У разі скасування секретного заповіту за заявою заповідача нотаріус повертає заповідачу підписаний ним конверт, у якому зберігається секретний заповіт. Справжність підпису заповідача на заяві про скасування секретного заповіту має бути нотаріально засвідчена. Наведені норми не визначають, до якого саме нотаріуса має звернутись заповідач, виявивши бажання скасувати секретний заповіт. Існує думка, що у такому разі, коли воля заповідача змінилась і він захоче скасувати свій секретний заповіт, *він повинен звернутись саме до того нотаріуса, у якого зберігається заповіт*¹². Це обумовлено тим, що хоча секретний заповіт, так само як і будь-який інший заповіт, реєструється в Спадковому реєстрі, але відмінність від звичайного заповіту полягає в тому, що зберігається такий заповіт у спеціально відведеному місці (сейфі, залізній шафі). Оскільки скасування секретного заповіту зумовлює повернення заповідачу підписаного ним конверту, у якому зберігається секретний заповіт, то повернути цей конверт може лише нотаріус, у якого він зберігається в установленому порядку. Тому наведене роз'яснення не позбавлено певного підґрунтя. Слід звернути увагу, що дублікат секретного заповіту не видається (ч. 6 ст. 53 Закону України «Про нотаріат»).

¹² Кірик А. Ю. Проблеми правового регулювання секретного заповіту. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. Серія ПРАВО. Випуск 58. Том 1. С. 120.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ, ЩО ВІДПОВІДАТИМЕ ІНТЕРЕСАМ ДИТИНИ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу позовних вимог про оспорування позбавлення батьківських прав. Ця проблема є актуальною, оскільки потребує з'ясування значення доказів бажання бачити дитину та непозбавлення батьківських прав.

Відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Частиною 1 ст. 8 Закону України від 26.04.2001 № 2402 «Про охорону дитинства»¹ передбачено, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Виховання у сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ч. 1 ст. 12 Закону № 2402).

Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх

прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини (ст. 141 Сімейного кодексу України²).

Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини визначені ст. 150 СК.

Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності (ч. 1 ст. 155 СК).

Статтею 150 СК визначено обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини. Зокрема, крім іншого, батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.

Права батьків і дітей, які засновані на спорідненості, становлять основоположну складову сімейного життя, а заходи національних органів, спрямовані перешкодити реалізації цих прав, є втручанням у права, гарантовані ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950³.

¹ Далі за текстом — Закон № 2402.

² Далі за текстом — СК.

³ Далі за текстом — Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Кожен учасник сімейних відносин має право на *судовий захист* (ч. 9, 10 ст. 7 СК).

Частиною 7 ст. 7 СК передбачено, що дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини від 20.11.1989⁴, яка ратифікована постановою Верховної Ради України від 27.02.1991, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Судова практика у цій категорії справ є сталою і підстави для відступлення від зазначених висновків відсутні, відмінність стосується лише фактичних обставин конкретної справи та доказування.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»⁵ суди застосовують при розгляді цієї категорії справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і практику ЄСПЛ як джерело права.

Захист інтересів дитини знаходиться в одній площині поряд із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. Захист інтересів дитини, її виховання обома батьками є запорукою становлення сильної держави, правового суспільства, оскільки, зростаючи, дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів суспільства.

Дитина має право знати своїх батьків і право на їх піклування (ст. 7 Конвенції про права дитини).

Пунктами 1, 2 ст. 3 Конвенції про права дитини передбачено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом.

Підстави позбавлення батьківських прав передбачені ч. 1 ст. 164 СК. Зокрема, п. 2 ч. 1 ст. 164 СК визна-

чено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Тлумачення наведених положень ст. 164 СК свідчить, що *ухилення від виконання обов'язків із виховання дитини* може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Відповідно до ст. 164 СК мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; 3) жорстоко поводяться з дитиною; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Позбавлення батьківських прав є винятковим заходом, який тягне за собою істотні правові наслідки як для батька (матері), так і для дитини (ст. 166 СК). Позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є *крайнім заходом* впливу, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням їх характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити у задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дітей і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як *ухилення від виховання дитини* лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

У рішенні ЄСПЛ від 18.12.2008 у справі «Савіні проти України»⁶, зазначено, що відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме

⁴ Далі за текстом — Конвенція про права дитини.

⁵ Далі за текстом — Закон № 3477-IV.

⁶ Справа «Савіні проти України», заява № 39948/06. Рішення від 18.12.2008. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text.

держава повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини.

У рішенні від 10.09.2019 у справі «Strand Lobben and others v. Norway»⁷ ЄСПЛ підкреслював, що взаємна радість, яку діти та батьки отримують у суспільстві один від одного, є основним елементом сімейного життя, і заходи держав-відповідачів, що перешкоджають цьому, рівносильні втручанню у право, гарантоване ст. 8 Конвенції. У випадках, коли відповідні інтереси дитини суперечать інтересам батьків, ст. 8 Конвенції вимагає, щоб органи влади держав-відповідачів установлювали справедливий баланс цих інтересів і при встановленні балансу особливе значення надавалося найкращим інтересам дитини, які залежно від свого характеру та важливості можуть переважати інтереси батьків. Як правило, найкращі інтереси дитини вимагають, з одного боку, щоб зв'язки дитини з її сім'єю підтримувалися, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною для життя та розвитку дитини, оскільки порушення сімейних зв'язків означає від'єднання дитини від її коріння. З цього випливає, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише за вкрай виняткових обставин і має бути зроблено все для збереження особистих відносин та відновлення сім'ї.

У справі «Хант проти України»⁸ від 07.12.2006 ЄСПЛ наголосив, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (п. 54). Вирішення питання позбавлення батьківських прав має ґрунтуватися на оцінці особистості відповідача, його поведінки; факт заперечення відповідача проти позову про позбавлення його батьківських прав також може свідчити про його інтерес до дитини (п. 58).

Затягування розгляду справи негативно впливає на дітей та їхній розвиток. Неефективне та, зокрема, за-

пізніле провадження у справах щодо дітей може призвести до порушення позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (рішення ЄСПЛ у справі «M. and M. v. Croatia»⁹ від 03.09.2015, §§ 179, 182).

У рішенні від 16.07.2015 р. у справі «Мамчур проти України»¹⁰ ЄСПЛ зауважував, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів і залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

Відповідно до рішення «Проніна проти України»¹¹ від 18.07.2006, п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень, але це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент.

ЄСПЛ зазначив, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний із належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів із вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною залежно від характеру рішення ((Серявін та інші проти України)¹²) § 58, від 10.07.2010).

⁷ Case of Strand Lobben and others v. Norway (Application no. 37283/13) Judgment Strasbourg 10 September 2019. URL: [hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-195909%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-195909%22]}).

⁸ Справа «Хант проти України», заява № 31111/04. Рішення від 07.12.2006. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text.

⁹ Case of M. and M. v. Croatia (Application no. 10161/13) Judgment Strasbourg 3 September 2015. URL: [hudoc.echr.coe.int/eng#/{%22itemid%22:\[%22001-156522%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#/{%22itemid%22:[%22001-156522%22]}).

¹⁰ Справа «Мамчур проти України», заява № 10383/09. Рішення від 16.07.2015. Остаточне 16.10.2015. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text.

¹¹ Справа «Проніна проти України», заява № 63566/00. Рішення від 18.07.2006. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text.

¹² Справа «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04, рішення від 10.02.2010. Остаточне 10.05.2011. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text.

ЄСПЛ неодноразово зазначав, що право на вмотивованість судового рішення сягає своїм корінням більш загального принципу, втіленого в Конвенції, який захищає особу від сваволі; рішення національного суду повинно містити мотиви, які достатні для того, щоб відповісти на істотні аспекти доводів сторони (рішення у справі «Ruiz Torija v. Spain»¹³, § 29-30). Це право не вимагає детальної відповіді на кожен аргумент, використаний стороною; більше того, воно дозволяє судам вищих інстанцій просто підтримати мотиви, наведені судами нижчих інстанцій, без того, щоб повторювати їх (§2 рішення у справі «Hirvisaari v. Finland»¹⁴).

Сім'я є цінною для розвитку дитини, і коли вона руйнується, батьки, які почали проживати окремо, мають віднайти способи захистити дитину і забезпечити те, що потрібно, щоб дитина зростала у благополучній атмосфері, повноцінно розвивалася та не зазнавала негативного впливу. Ситуація, в якій батьки не в змозі віднайти такі способи за взаємним погодженням, потребує втручання органів державної влади, зокрема суду, з метою забезпечення встановлення належних стосунків між дитиною і батьками, що є фундаментальними для благополуччя дитини. Дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків та є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів. Подібні висновки зроблені у постанові Верховного Суду від 23.02.2023 у справі № 188/1542/20¹⁵.

Відповідно до ст. 165 СК *право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав* мають один із батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Верховний Суд у постанові від 01.08.2024 у справі № 761/25311/20-ц¹⁶ висловився про те, що позбавлення батьківських прав батька, який не відмовляється від виконання своїх батьківських обов'язків, а навпаки бажає спілкуватись і бачитися з дитиною, не втратив

інтересу до дитини, до участі в її вихованні та має намір і вчиняє дії для відновлення з нею відносин, не відповідатиме інтересам дитини.

У постанові Верховного Суду від 16.01.2018 у справі № 204/1199/16-ц¹⁷ зроблено висновок, що не може свідчити про свідоме ухилення від виконання батьківських обов'язків факт стягнення з батька аліментів на утримання дитини, оскільки таке є одним зі способів захисту прав дитини на належне матеріальне забезпечення і свідчить про спонукання батька до надання дитині належного утримання. Наявність заборгованості за аліментами сама по собі не є підставою для позбавлення батька дитини батьківських прав.

При вирішенні питання щодо позбавлення батьківських прав необхідно впевнитися не лише в невиконанні батьками обов'язків із виховання, а також установити, що батько ухиляється від їх виконання свідомо, тобто систематично, незважаючи на всі інші заходи попередження та впливу, продовжує не виконувати свої батьківські обов'язки, і такі засоби впливу виявилися безрезультатними.

Статтею 9 Конвенції про права дитини передбачено, що держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, *підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками*, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.

Позбавлення батьківських прав є виключною мірою, яка тягне за собою серйозні правові наслідки як для матері (батька), так і для дитини (ст. 166 СК).

Таким чином, позбавлення батьківських прав належить до крайньої міри відповідальності (виключний і надзвичайний засіб впливу на недобросовісних батьків), а це означає, що застосовується ця міра судом тоді, коли всі інші засоби впливу виявилися безрезультатними, і допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо, і лише за наявності вини в діях батьків. Виходячи з характеру такого засобу, його не можна застосовувати тоді, коли це не викликано необхідністю.

¹³ Case of Ruiz Torija v. Spain (Application no. 18390/91). Judgment Strasbourg 09 December 1994. URL: hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:{%22document%22},{%22itemid%22:{%22001-57909%22}}.

¹⁴ Case of Hirvisaari v. Finland (Application no. 49684/99). Judgment Strasbourg 27 September 2001. FINAL 25/12/2001. URL: hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:{%22document%22},{%22itemid%22:{%22001-59682%22}}.

¹⁵ Постанова Верховного Суду від 23.02.2023 у справі № 188/1542/20. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/109211329.

¹⁶ Постанова Верховного Суду від 01.08.2024 у справі № 761/25311/20-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/120838333.

¹⁷ Постанова Верховного Суду від 16.01.2018 у справі № 204/1199/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/71639656.

Відповідно суди не мають права покласти в основу свого рішення лише факт відмови батька від своїх батьківських прав, не дослідивши при цьому обставини справи, суперечливу поведінку відповідача під час розгляду справи. Тобто повинно мати місце не лише визнання позову, а й законні підстави для задоволення позову.

Розглянемо приклад судової практики щодо позовних вимог про оспорування позбавлення батьківських прав.

У лютому 2024 р. ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2, третя особа — Служба у справах дітей Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області, про позбавлення батьківських прав. В обґрунтування позову посилається на те, що 30.05.2018 р. між нею ОСОБА_3 та ОСОБА_2 було укладено шлюб. Від зареєстрованого шлюбу мають доньку — ОСОБА_4. Протягом останніх років сімейне життя між позивачем і відповідачем постійно погіршувалось, у результаті чого призвело до фактичного припинення шлюбних відносин. Кожен із них має протилежні погляди щодо шлюбу, сім'ї та особливо щодо виховання і піклування про доньку ОСОБА_5.

07.09.2021 заочним рішенням Бердянського міського районного суду Запорізької області шлюб між позивачем та ОСОБА_2 було розірвано.

01.12.2022 Подільським районним судом міста Києва було видано судовий наказ, яким стягнуто з ОСОБА_2 аліменти на користь ОСОБА_6 на утримання доньки ОСОБА_5 у розмірі 1/4 заробітку (доходу) платника аліментів, але не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 18.10.2022 і до повноліття.

З жовтня 2020 ОСОБА_2 не цікавиться станом здоров'я своєї доньки, ніяким чином не проявляє батьківської уваги та не піклується про неї, не бере участі в її вихованні, не бере матеріальної участі у вихованні доньки.

Умови проживання доньки підтверджуються актом обстеження умов проживання від 08.08.2023, де зазначено, що у дитини окрема кімната, власне ліжко, куток для ігор, стіл для виконання завдань, тобто створені всі умови для повноцінного та гармонійного розвитку дитини.

19.12.2023 позивач зареєструвала шлюб із ОСОБА_7 офіційно, тому дитина проживає з ними та перебуває на утриманні позивача і на утриманні її тепе-

рішнього чоловіка, оскільки щодо сплати аліментів у відповідача існує заборгованість.

Позивачка як мати займається саморозвитком та піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя.

З 17.06.2022 по 17.07.2023 донька відвідувала приватний садок, куди біологічний батько ОСОБА_2 жодного разу не навідувався. З липня 2023 донька відвідує приватний дитячий садок «Акварелька», який також біологічний батько ОСОБА_2 жодного разу не відвідував, оплату не вносив. Вихованням дитини займається мама ОСОБА_8 та її цивільний чоловік ОСОБА_7. Мама та її цивільний чоловік зацікавлені в гарній освіті, розвитку та вихованні дитини.

Позивачка вважає, що ОСОБА_2 *ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків*, а саме: не піклується добровільно про матеріальний стан, у зв'язку з чим вона змушена була звернутися з позовом про стягнення аліментів; не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, оскільки з жовтня 2020 взагалі самоусунувся від виховання доньки, а саме не виконує батьківських обов'язків, передбачених чинним сімейним законодавством; не спілкується з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення, оскільки з жовтня 2020 року жодного разу не бачив дитину; не надає дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяє засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі.

Просить суд позбавити батьківських прав ОСОБА_2 стосовно ОСОБА_4.

Ухвалою судді від 27.02.2024 прийнято позов і відкрито провадження у справі, призначено до розгляду за правилами загального позовного провадження до підготовчого засідання, витребувано від Служби у справах дітей Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області письмовий висновок щодо можливості та доцільності позбавлення батьківських прав ОСОБА_2 стосовно малолітньої дитини ОСОБА_4 відповідно до ст. 19 СК України.

На виконання вимог ухвали суду від 27.02.2024 надано суду висновок щодо *визначення недоцільності позбавлення батьківських прав*.

Ухвалою суду від 29.04.2024 закрито підготовче провадження та призначено справу до судового розгляду по суті.

У судовому засіданні позивачка ОСОБА_1 підтримала заявлений позов за обставин, викладених у ньому,

просить задовольнити. Зазначила, що батько ОСОБА_2 бачився з дитиною востаннє ще до війни. ОСОБА_4 не впізнає його на фотографіях навіть. Дитина потребує постійного піклування, вони три рази на тиждень відвідують логопеда, однак батько жодного разу з ними в нього не був.

Представник позивачки — адвокат у судовому засіданні підтримала позицію позивачки, за обставин, викладених у позові, вказавши, що батько ОСОБА_10 самоусунувся від виховання дитини. Йому відомо, де проживає дитина, однак жодного разу він не згадав про дитину, не бачив її. Стверджує, що відповідач ухиляється від виконання батьківських обов'язків, не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, не виконує батьківських обов'язків, передбачених СК України. Щодо наданого рішення виконкому Бучанської сільської ради стосовно побачень батька з дитиною зазначила, що перша зустріч мала відбутись 28.07.2024, однак батько ОСОБА_2 проігнорував її, зустріч не відбулася. Відповідач не проявляє зацікавленості у зустрічах із дитиною.

Представник відповідача — адвокат у судовому засіданні категорично заперечив щодо поданого позову, просить відмовити у його задоволенні. Додатково пояснив, що ОСОБА_2 має бажання спілкуватися з дитиною, про що свідчить той факт, що він звернувся до служби із заявою про встановлення днів побачення з дитиною, він періодично сплачує аліменти за можливості. Наразі наявна часткова заборгованість лише за останні місяці, але це не є підставою для позбавлення батьківських прав. Зазначив, що навіть Європейський суд вказав, що факт заперечення заявником позбавлення батьківських прав має трактуватися на користь останнього і повинні враховуватись інтереси самої дитини.

Представник Служби у справах дітей Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області в судове засідання не з'явився, 25.07.2024 подав до суду заяву про розгляд справи без їхньої участі.

Заслухавши пояснення учасників справи, дослідивши матеріали справи, оцінивши належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, суд *доходить такого висновку.*

З висновку щодо *недоцільності позбавлення батьківських прав* ОСОБА_2 стосовно малолітньої дитини ОСОБА_4, затвердженого рішенням виконавчого комі-

тету Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області № 157/39 від 26.03.2024, вбачається, що до служби у справах дітей Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області надійшла цивільна справа Тростянецького районного суду Вінницької області № 147/277/24 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа — служба у справах дітей Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області про позбавлення батьківських прав. Установлено, що гр. ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували в офіційному шлюбі з 30.05.2018. Від шлюбу в подружжя народилася донька ОСОБА_4.

Однак спільне життя розладналося, рішенням Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 07.09.2021 шлюб розірвано. Малолітня дитина ОСОБА_4 проживає разом із матір'ю. 08.08.2023 працівниками служби у справах дітей Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області проведено обстеження умов проживання матері та її сім'ї. Під час обстеження встановлено, що у квартирі, яка має дві кімнати, проживають мама ОСОБА_3, чоловік мами ОСОБА_25, донька ОСОБА_26. У помешканні дотримуються санітарно-гігієнічних норм. У квартирі чисто і затишно. Для дитини у сім'ї *створені всі необхідні умови для повноцінного утримання та виховання.* У доньки є окрема кімната, ліжко, шафа для речей, стіл для виконання завдань, свій дитячий куточок. Дитина всім забезпечена. Мати дитини повідомляє, що вона разом зі своїм чоловіком ОСОБА_7 самостійно піклуються про стан здоров'я та навчання малолітньої дитини ОСОБА_26. Батько дитини гр. ОСОБА_2 вже більше двох років не приїздив до доньки та не цікавився її життям. Він проживає окремо в місті Києві. При спілкуванні з працівниками служби у справах дітей повідомив, що заперечує щодо позбавлення його батьківських прав стосовно малолітньої дитини ОСОБА_4. На засідання комісії з питань захисту прав дитини при Борщагівській сільській раді Бучанського району Київської області 18.03.2024 були запрошені ОСОБА_1 та ОСОБА_2. ОСОБА_1 повідомила, що *не чинить перешкод у спілкуванні доньки з батьком*, однак останній сам не виявляє бажання бачитися з дитиною, піклуватися про неї. Вона вважає, що ОСОБА_2 самоусунувся від виконання батьківських обов'язків. ОСОБА_2 повідомив, що сплачує аліменти, підтверджує, що бачив дитину вже дуже давно, але наразі він не знає, де проживає донька. Хочє спілкуватися

з донькою та заперечує проти позбавлення його батьківських прав.

Комісія з питань захисту прав дитини при Борщагівській сільській раді Бучанського району Київської області, керуючись ст. 19, 150, 155, 164, 166 СК, Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»¹⁸, проаналізувавши всі надані матеріали щодо визначення доцільності (недоцільності) позбавлення батьківських прав ОСОБА_2 стосовно малолітньої дитини ОСОБА_4, беручи до уваги думку членів комісії з питань захисту прав дитини при Борщагівській сільській раді Бучанського району Київської області, враховуючи обставини, які мають істотне значення, з метою захисту прав і законних інтересів дитини, вирішила рекомендувати органу опіки та піклування підготувати й надати висновок до суду щодо визначення недоцільності позбавлення батьківських прав ОСОБА_2 стосовно малолітньої дитини ОСОБА_4. На підставі рішення комісії з питань захисту прав дитини при Борщагівській сільській раді Бучанського району Київської області від 18.03.2024 (протокол № 6) орган опіки та піклування на теперішній час вважає за *недоцільне позбавити батьківських прав громадянина ОСОБА_2 стосовно малолітньої дитини ОСОБА_4*.

Як заперечення щодо заявлених позовних вимог і доказів бажання бачити дитину та неопозбавлення батьківських прав стороною відповідача надано суду витяг із протоколу № 10 засідання комісії з питань захисту прав дитини при Борщагівській сільській раді Бучанського району Київської області від 13.06.2024, з якого вбачається, що комісія вирішила:

1. Визначити способи участі батька — ОСОБА_2 у вихованні малолітньої дитини ОСОБА_4, встановивши йому такий графік спілкування з дитиною: 1.1 терміном до 31.08.2024 (з метою налагодження психоемоційного зв'язку батька з донькою): друга та четверта неділя місяця з 12:00 до 15:00. Зустрічі проводити у присутності матері дитини, в місцях культурно-розважального характеру, призначених для повноцінного відпочинку дітей, із обов'язковим урахуванням стану здоров'я, режиму дня, інтересів і потреб дитини;

1.2 з 01.09.2024 р. (після налагодження психоемоційного зв'язку батька з донькою): друга та четверта неділя місяця з 12:00 до 17:00. Зустрічі проводити без присутності матері дитини, в місцях культурно-розважального характеру, призначених для повноцінного відпочинку дітей, із обов'язковим урахуванням стану здоров'я, режиму дня, інтересів і потреб дитини.

2. ОСОБА_2 повідомити про відповідальність, передбачену ч. 5 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹⁹ за невиконання рішення органу опіки та піклування щодо визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Однак із розрахунку *заборгованості зі сплати аліментів боржника ОСОБА_2 НОМЕР_5* станом на 05.08.2024 встановлено, що за період із червня, липня 2024 року аліменти не сплачувалися, борг становить 5649,28 грн.

Під час розгляду цієї справи судом *не встановлено фактів умисного ухилення* відповідача ОСОБА_2 від виконання своїх батьківських обов'язків із виховання дитини, вчинення ним будь-якого негативного психологічного тиску на свою дитину, спричинення їй будь-якої моральної чи фізичної шкоди, про що суду не надано доказів. Твердження позивача про *несплату аліментів спростоване наявними доказами*. Крім того, рішенням виконкому Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області від 19.06.2024 відповідачу ОСОБА_2 за його заявою, батьку дитини ОСОБА_4, встановлено дні побачень із дитиною, що також трактується судом як бажання та намір батька брати участь у вихованні дитини.

Таким чином, судом *не встановлено, що відповідач ухиляється* від виконання батьківських обов'язків свідом, тобто систематично, незважаючи на всі заходи попередження та впливу, продовжує не виконувати свої батьківські обов'язки, оскільки такі обставини не підтверджені належними та допустимими доказами.

Посилання як на доказ на довідки з лікувальних закладів, дошкільних закладів освіти та характеристики, в яких зазначено, що мати приводила на огляд дитину і забирала дитину із садочка, *не може бути достатнім і допустимим доказом на підтвердження позовних вимог*, оскільки батьки проживають окремо, мати одружилася вдруге, дитина фактично проживає з матір'ю, однак

¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866 (далі — постанова № 866).

¹⁹ Далі за текстом — КУпАП.

ОСОБА_2 намагається налагодити контакт із дитиною шляхом визначення днів спілкування з дитиною.

За вказаних обставин ОСОБА_1 не довела та не надала суду достатніх доказів, у чому полягає захист інтересів малолітньої дитини ОСОБА_4, 2018 року народження, шляхом позбавлення батька ОСОБА_2 батьківських прав, і доказів, які б беззаперечно свідчили про умисне ухилення відповідачем від виконання батьківських обов'язків щодо дитини.

Ураховуючи наведене вище, суд дійшов висновку щодо відсутності достатніх обставин, які б свідчили про необхідність застосування до відповідача такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, тому суд вважає за необхідне відмовити у задоволенні позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про позбавлення батьківських прав стосовно малолітньої ОСОБА_4.

Рішенням Тростянецького районного суду Вінницької області від 07.08.2024²⁰ у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 відмовлено.

Додатковим рішенням Тростянецького районного суду Вінницької області від 16.08.2024²¹ у задоволенні заяви ОСОБА_2 про стягнення понесених судових витрат на професійну правничу допомогу відмовлено.

У вересні 2024 року позивач подала апеляційну скаргу, оскільки вважає, що судові рішення ухвалені з неповним з'ясуванням обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав установленними, а також порушенням норм процесуального права та неправильним застосуванням норм матеріального права, просить його скасувати й ухвалити нове, яким позовні вимоги задовольнити в повному обсязі.

Заслухавши доповідь судді-доповідача, пояснення учасників справи, перевіrivши доводи апеляційної скарги, законність та обґрунтованість судового рішення в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про те, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню з огляду на таке.

Спірні правовідносини виникли між позивачкою і відповідачем із приводу позбавлення батьківських прав батька ОСОБА_2 стосовно неповнолітньої дитини ОСОБА_4.

При вирішенні судом питання щодо позбавлення батьківських прав визначальним є ставлення мате-

рі (батька) до дитини, бажання спілкуватися і брати участь у її вихованні.

Та обставина, що на час розгляду справи вихованням і розвитком дитини *займається мати, не свідчить безумовно про те, що батько дитини не бажає брати участь у її вихованні, тобто свідомо умисно нехтує батьківськими обов'язками.*

Колегія суддів погоджується із висновками суду першої інстанції, що посилання позивачкою як на докази довідки з лікувальних закладів, дошкільних закладів освіти та характеристики, в яких зазначено, що мати приводила на огляд дитину і забирала дитину із садочка, не може бути достатнім і допустимим доказом на підтвердження позовних вимог, оскільки батьки проживають окремо, мати одружилася вдруге, дитина фактично проживає з матір'ю, однак ОСОБА_2 намагається налагодити контакт із дитиною шляхом визначення днів спілкування з дитиною.

Позовні вимоги базуються лише на тому, що *батько недостатньо уваги приділяє доньці та не повною мірою сплачує аліменти.* Ці вимоги не містять посилання на необхідність захистити дитину від будь-якої небезпеки або будь-яких інших переконливих доводів щодо застосування крайнього заходу впливу на батька.

Установивши, що *позивачкою не надано належних і допустимих доказів* невиконання відповідачем своїх батьківських обов'язків без поважних причин, не встановлено винної поведінки останнього щодо ухилення від виховання доньки і свідомого нехтування ним своїми обов'язками, враховуючи бажання відповідача відновити спілкування з донькою, намагання відповідача брати участь у вихованні доньки та з огляду на відсутність виключних підстав для позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав, колегія суддів вважає, що суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про *відсутність підстав для задоволення позову, оскільки позбавлення батьківських прав є крайнім заходом щодо батька дитини.*

Ураховуючи, що *визначальною обставиною, яка має значення для вирішення цього спору, є інтереси дитини, та встановивши відсутність вчинення відповідачем будь-якого негативного психологічного тиску на свою дитину, спричинення їй будь-якої моральної чи фізичної шкоди, суд першої інстанції*

²⁰ Рішення Тростянецького районного суду Вінницької області від 07.08.2024. Справа № 147/277/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/121011945.

²¹ Рішення Тростянецького районного суду Вінницької області від 16.08.2024. Справа № 147/277/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/121049324.

зробив правильний висновок про відмову в задоволенні позову.

Що стосується поданої до апеляційного суду копії нотаріально посвідченої заяви ОСОБА_2 від 09.10.2024, в якій останній зазначає, що вихованням і матеріальним утриманням доньки не займається, проживає окремо, участі у житті доньки не бере, брати участь у вихованні малолітньої дочки ОСОБА_4 не буде, тому проти позбавлення його батьківських прав щодо малолітньої дитини не заперечує — суд апеляційної інстанції сприймає такий доказ критично.

Позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав, тобто *природніх прав, наданих батькам щодо дитини на її виховання, захист її інтересів та інших прав, які виникають із факту кровної спорідненості з дитиною*, є крайнім заходом впливу, необхідність застосування якого за обставин цієї справи не доведено, тому з урахуванням якнайкращих інтересів дитини, за обставин недоведеності свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками та з огляду на відсутність виключних підстав для позбавлення його батьківських прав місцевий суд дійшов обґрунтованого висновку в цій частині.

Разом з тим суд ураховує, що *в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, ким вони здійснюються, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини*.

Доводи про те, що судом першої інстанції не взято до уваги той факт, що відповідачем не вчинялися реальні спроби спілкування з дитиною, відсутній інтерес щодо стану здоров'я дитини та будь-якої турботи до дитини, є безпідставними, оскільки матеріали справи не містять доказів його свідомого нехтування своїми обов'язками як батька дитини.

Також не заслуговують на увагу доводи апеляційної скарги позивача, що відповідач не відвідує доньку за її місцем проживання, та наявність заборгованості зі сплати аліментів, оскільки такі обставини не можуть вказувати на необхідність позбавлення батьківських прав відповідача стосовно доньки.

Інші доводи апеляційної скарги не дають підстави для висновку, що рішення суду першої інстанції ухвалене з порушенням норм матеріального права. У зв'язку з наведеним колегія суддів вважає, що апеля-

ційну скаргу слід залишити без задоволення, а рішення суду без змін.

Розглядаючи спір, який виник між сторонами у справі, суд першої інстанції правильно визначився із характером спірних правовідносин і нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідив наявні у справі докази і дав їм належну оцінку, правильно встановив обставини справи, внаслідок чого ухвалив законне й обґрунтоване судове рішення, яке відповідає вимогам матеріального та процесуального права.

Постановою Вінницького апеляційного суду від 12.11.2024 апеляційну скаргу ОСОБА_1 залишено без задоволення. Рішення Тростянецького районного суду Вінницької області від 07.08.2024 залишено без змін.

25.12.2024 ОСОБА_1, від імені якої діє адвокат, звернулася до Верховного Суду з *касаційною скаргою*, в якій просить скасувати рішення Тростянецького районного суду Вінницької області від 07.08.2024²² та постанову Вінницького апеляційного суду від 12.11.2024²³, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ²⁴

За загальним правилом, доведення обставин свідомого, умисного ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків, які можуть бути *підставою позбавлення останньої батьківських прав, покладено на позивача*. Водночас якщо з моменту проживання дитини з одним із батьків минув значний період часу, інтереси дитини в такому разі можуть превалювати над інтересом того з батьків, який бажає відновити сімейні відносини зі своєю дитиною.

Думка дитини не була з'ясована судами попередніх інстанцій.

Водночас на стадії касаційного розгляду і мати дитини ОСОБА_1, і батько дитини ОСОБА_2, і служба у справах дітей запевняють суд, що позбавлення батьківських прав біологічного батька ОСОБА_2 щодо малолітньої доньки ОСОБА_3 переслідує легітимну мету — це у *найкращих інтересах дитини*. Усі учасники справи підтверджують, що біологічний батько протягом близько п'яти років не спілкувався з донькою,

²² Рішення Тростянецького районного суду Вінницької області від 07.08.2024. Справа № 147/277/24. URL: reestr.court.gov.ua/Review/121011945.

²³ Постанова Вінницького апеляційного суду від 12.11.2024. Справа № 147/277/24. URL: reestr.court.gov.ua/Review/122995414.

²⁴ Постанова Верховного Суду від 19.02.2025 у справі № 147/277/24. URL: reestr.court.gov.ua/Review/125296237.

2018 року народження, не має з нею психоемоційного контакту, більше того — не має наміру виконувати свої батьківські обов'язки. Графік контакту дитини з батьком, установлений службою у справах дітей, не виконується батьком. Біологічний батько не заперечує проти позбавлення його батьківських прав, вважаючи, що це відповідає інтересам дитини. Дитина зростає і виховується у благополучній сім'ї. У сімейному житті дитини присутній ОСОБА_4, якого дитина називає татом, який займається вихованням ОСОБА_5, її утриманням та який має намір усиновити її.

Отже, біологічний батько добровільно пішов із життя своєї дитини, не спілкується з дитиною, не виявляє інтересу до дитини та її внутрішнього світу, не сприяє створенню умов для отримання нею освіти. І це триває протягом близько п'яти років. Тривала розлука мала наслідком розрив психоемоційних зв'язків між батьком і донькою. Біологічний батько послідовно заявляє про те, що позбавлення його батьківських прав відповідає інтересам дитини, а він не має наміру брати участі у вихованні дитини. Водночас дитина, враховуючи її вік, за цей час адаптувалася до відносин у сім'ї з новим чоловіком матері, відчувається комфортно у ній.

Служба у справах дітей надавала належну підтримку батькові, встановила графік побачень дитини з батьком, який мала намір виконувати також і мати, повідомляла про пропозиції щодо надання послуг психолога. Водночас сам батько не виконував цей графік і повідомив про відсутність можливостей і планів щодо його виконання.

На виклик до суду касаційної інстанції для подання пояснень ОСОБА_2 не з'явився, зазначивши про його зайнятість на роботі та виклад його позиції в попередньо поданих письмових поясненнях щодо доцільності позбавлення його батьківських прав, що буде відповідати інтересам дитини.

Зазначені обставини дають аргументи для висновку про наявність підстав, передбачених ст. 164 СК, для позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав з огляду на його свідоме ухилення від виконання батьківських обов'язків щодо виховання доньки ОСОБА_3.

Колегія суддів ураховує, що відповідно до п. 50 Керівних принципів Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині, до всіх процесуальних дій, у яких беруть участь діти, має застосовуватися принцип невідкладності задля отримання

швидкої відповіді та якнайкращого захисту інтересів дитини, з повагою принципу верховенства права.

Колегія суддів дійшла висновку про наявність підстав для скасування оскаржених судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які не можуть вважатися законними й обґрунтованими, та ухвалення нового судового рішення про задоволення позову.

Таким чином, робимо висновки:

— позбавлення батьківських прав необхідне для захисту інтересів малолітньої дитини та є крайнім заходом впливу на осіб, які ухиляються від виконання своїх обов'язків із виховання дітей або зловживають своїми батьківськими правами, жорстко поведуться з дітьми, шкідливо впливають на них своєю аморальною, антигромадською поведінкою;

— для вирішення спору про позбавлення батьківських прав визначальними обставинами є інтереси дитини та відсутність вчинення будь-якого негативного психологічного тиску на свою дитину, спричинення їй будь-якої моральної чи фізичної шкоди. Наявність заборгованості зі сплати аліментів з урахуванням установлених обставин справи не може бути беззаперечною підставою для позбавлення відповідача батьківських прав;

— повторна і тривала нездатність виконувати батьківські обов'язки, нехтування ними призводить до того, що дитина залишається без батьківського піклування, контролю чи допомоги, необхідних для її фізичного або психічного благополуччя, а умови та причини нездатності виконувати батьківські обов'язки чи нехтування ними неможливо усунути. На підтвердження цього заявником мають бути надані належні, достовірні та достатні докази;

— ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення і розвитку; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до дитини та її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти тощо.

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ: ПРЕЦЕДЕНТНА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Віталій Ковтун, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

Марина Ковтун, шеф-редакторка Вісника НААУ, адвокат, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцентка, к. ю. н.

Право на свободу мирних зібрань захищає різні способи, за допомогою яких люди збираються разом публічно та приватно. Воно визнане однією з основ демократичного, толерантного і плюралістичного суспільства, в якому особи та групи з різним походженням і переконаннями можуть мирно взаємодіяти один з одним¹.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

«Свобода зібрань та об'єднання (СТАТТЯ 11):

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави»².

ЄСПЛ нагадує, що право на свободу зібрань, закріплене в ст. 11 Конвенції, є основоположним правом у демократичному суспільстві та, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства. Таким чином, його не слід вузько тлумачити. Як таке, це право поширюється як на приватні зустрічі, так і на зустрічі у громадських місцях, стаціонарні або у вигляді процесії; крім того, воно може здійснюватись окремими учасниками і організаторами зборів (*Чумак проти України, заява № 44529/09, п. 36*³).

ЄСПЛ вказує, що вислів «встановлено законом» у ст. 11 Конвенції вимагає не лише того, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться. Закон має бути доступним для зацікавлених осіб та сформульованим з достатньою точністю для того, щоб надати їм можливість регулювати свою поведінку аби бути здатними — за потреби, за відповідної консультації, — передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може

¹ Спільні рекомендації щодо свободи мирних зібрань (CDL - AD(2019) 017, третє видання), видані Бюро демократичних інститутів і прав людини (ODIHR) Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Європейською комісією за демократію через право (Венеційська Комісія Ради Європи) URL: [venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)017-e](http://venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)017-e).

² Європейська Конвенція з прав людини (04.11.1950). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n63.

³ Справа Чумак проти України, заява № 44529/09, рішення від 06.03.2018, остаточне 06.06.2018. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e02#Text.

потягнути за собою його дія (*Веренцов проти України*, заява № 20372/11, п. 52⁴).

Держави мають негативне зобов'язання не втручатися необґрунтовано в право на мирні зібрання.

РІШЕННЯ У СПРАВІ БОГАЙ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ (BOGAY AND OTHERS V. UKRAINE)⁵, ЗАЯВА № 38283/18 ВІД 03.04.2025

Заявники брали участь у демонстрації, присвяченій протесту проти використання тварин у циркових номерах. Справа стосується скарг заявників на те, що їхні права за п. 1 ст. 5, 10 і 11 Конвенції були порушені внаслідок дій поліції, які зірвали їхню демонстрацію, і їхньої подальшої скарги за ст. 13 щодо відсутності у них ефективного національного засобу правового захисту щодо їхніх скарг.

II Стверджуване порушення статей 10 та 11 Конвенції

В. Оцінка суду

1. Допустимість

Стаття 11 Конвенції захищає лише право на «мирні зібрання», поняття, яке не охоплює демонстрації, організатори та учасники яких мають насильницькі наміри. Таким чином, гарантії статті 11 застосовуються до всіх зібрань, за винятком тих, де організатори та учасники мають такі наміри, підбурюють до насильства або іншим чином відкидають основи демократичного суспільства (див. *Kudrevičius and Others v. Lithuania* [GC], № 37553/05, § 92, ECHR 2015) (п. 69 рішення).

Навіть якщо існує реальний ризик того, що публічна демонстрація може призвести до заворушень внаслідок подій, які не залежать від тих, хто її організовує, така демонстрація як така не виходить за межі § 1 ст. 11, і будь-які обмеження, накладені на неї, повинні відповідати положенням § 2 цього положення (там само, § 94) (п. 70 рішення).

Для того, щоб встановити, чи може заявник вимагати захисту за ст. 11, Суд бере до уваги, (i) чи планувалося зібрання бути мирним, чи організатори мали насильницькі наміри; (ii) чи демонстрував заявник насильницькі наміри, коли приєднався до зібрання, та (iii) чи завдав заявник комусь тілесні ушкодження (див. *Шморгунов та інші проти України*, № 15367/14 та 13 інших, § 491, 21.01.2021) (п. 71 рішення).

Ніщо в матеріалах справи не дозволяє Суду вважати, що демонстрація проти поводження з тваринами в цирках не була мотивована мирними намірами (п. 72 рішення).

Немає жодних ознак того, що заявники нанесли комусь тілесні ушкодження. Не було зіткнень між демонстрантами та поліцією чи інших насильницьких дій з боку демонстрантів (на відміну від, наприклад, *Çiçek and Others v. Türkiye*, № 48694/10 та 4 інших, §§ 130-142, 22.11.2022, і випадків, наведених у ньому, де ст. 11 була визнана застосовною, незважаючи на сутички між демонстрантами та поліцією та інші насильницькі дії, які мали місце під час демонстрацій). Сторони також не вказали на будь-яку дію насильства з боку демонстрантів або груп, до яких вони належали (порівняйте *Schwabe and M.G. v. Germany*, № 8080/08 та 8577/08, § 105, 01.12.2011, де Суд визнав ст. 11 застосовною, посилаючись, зокрема, на той факт, що жоден із заявників не був доведений раніше судимим за насильницьку поведінку під час демонстрацій або в подібних ситуаціях, незважаючи на твердження про те, що один із заявників чинив опір поліцейським, перевірці особи силою). Суд зауважує, що у кількох заявників виявлено потенційно небезпечні предмети (див. додаток), а інші, очевидно, були викинуті до того, як їх знайшла поліція (див. пп. 12 і 20 вище). Заявники стверджували, що ці речі були привезені з невинною метою, наприклад, для підняття банерів або використання в будівельних роботах (див. п. 23 вище). Оцінити достовірність цих пояснень спочатку належало національним органам влади. Проте, вочевидь, національних висновків з цього приводу не було (п. 73 рішення).

Якою б не була їх мета, у матеріалах немає доказів того, що заявники чи інші демонстранти намагалися використати ці предмети, щоб завдати шкоди особам або майну під час демонстрації, а також немає інформації (наприклад, поліцейської розвідки) про те, що хтось із демонстрантів мав такі плани. У цьому відношенні цю справу можна порівняти з такими справами, як, наприклад, *Mushegh Saghatelian v. Armenia*, № 23086/08, §§ 230 та 232, 20.09.2018, де, на відміну від цієї справи, уряд Вірменії посилався на певну інформацію розвідки, яка нібито припускала, що демонстранти озброювалися, щоб спровокувати масові заворушення, але Суд не вважав цю інформацію достовірною

⁴ Справа «Веренцов проти України», заява № 20372/11, рішення від 11.04.2013, остаточне 11.07.2013. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text.

⁵ Справа Богай та інші проти України (BOGAY AND OTHERS v. UKRAINE), заява 38283/18, від 03.04.2025. URL: hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242529.

та встановив, що не було жодних доказів зв'язку зброї, нібито знайденої на місці демонстрації, з будь-яким із демонстрантів і оскільки не було припущення про те, що заявник використовував ножа, який він мав при собі, і *Schwabe and MG* (цит. вище, §§ 97, 105 і 106), де Уряд Німеччини стверджував, що заявники прямували до міста, де напередодні відбулося насильство, і мали намір використати свої банери, щоб спонукати протестувальників звільнити силою в'язнів, заарештованих поліцією напередодні, але Суд частково посилався на той факт, що ні в одного з двох заявників не було знайдено зброї, щоб визнати, що тримання заявників під вартою втручалось в їхні права за ст. 11 (п. 74 рішення).

Суд повторює, що тягар доведення наявності насильницьких намірів організаторів демонстрації лежить на владі (див. *Christian Democratic People's Party v. Moldova* (№ 2), № 25196/04, § 23, 02.02.2010). Уряд не прагнув довести, що ст. 11 не була застосована, що організатори демонстрації мали насильницькі наміри, і не надав жодних конкретних, обґрунтованих пояснень, які б доводили, що заявники мали насильницькі наміри, коли приєдналися до демонстрації (п. 75 рішення).

Питання про те, як можна вирішити наявність небезпечних предметів у деяких із заявників, має бути розглянуто по суті (див. пп. 82–89 нижче) (п. 76 рішення).

З огляду на ці міркування, Суд визначає, що заявники можуть вимагати захисту за ст. 11 (п. 77 рішення).

Суд вважає, що скарги порушують серйозні питання фактів та права відповідно до Конвенції, вирішення яких вимагає розгляду по суті. Суд зазначає, що ця частина заяви не є ані явно необґрунтованою, ані неприйнятною з будь-яких інших підстав, перелічених у ст. 35 Конвенції. Тому вона має бути оголошена прийнятною (п. 78 рішення).

2. Суть

(а) Правнича кваліфікація скарг

Суд зазначає, що за обставин справи ст. 10 слід розглядати як *lex generalis* по відношенню до ст. 11. З іншого боку, незважаючи на її автономну роль та особливу сферу застосування, ст. 11 у цій справі також слід розглядати у світлі статті 10. Захист особистих переконань, забезпечений ст. 10, є однією з цілей свободи мирних зібрань, яка закріплена у ст. 11 (див., наприклад,

Chkhartishvili v. Georgia, № 31349/20, § 46, 11.05.2023, *Auray and Others v. France*, № 1162/22, § 97, 08.02.2024, з подальшими посиланнями) (п. 79 рішення).

(б) Релевантність загальних принципів

Право на свободу зібрань є основним правом у демократичному суспільстві та, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства. Таким чином, його не слід тлумачити обмежувально (див. згадане вище рішення у справі *Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 91, та *Navalnyy v. Russia* [ВП], № 29580/12 та 4 інших, § 98, 15.11.2018) (п. 80 рішення).

Втручання в право на свободу зібрань не обов'язково означає пряму заборону, юридичну чи фактичну, але може полягати в різних інших заходах, вжитих владою. Термін «обмеження» у ст. 11 § 2 слід тлумачити як такий, що включає як заходи, вжиті до або під час зібрання, так й такі, як каральні заходи, вжиті після. Наприклад, попередня заборона може мати стримуючий вплив на тих, хто може мати намір взяти участь у мітингу, і таким чином означати втручання, навіть якщо згодом мітинг пройде без перешкод з боку влади. Відмова дозволити особі проїхати з метою відвідування засідання є втручанням. Так само діють заходи, вжиті владою під час мітингу, такі як розгін мітингу чи арешт учасників, а також покарання, накладені за участь у мітингу (див. згадане вище рішення у справі *Kudrevičius and Others*, § 100) (п. 81 рішення).

в) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

(і) Огляд поліцією речей заявників

Суд зазначає, що заявники, як видається, визнали, що поліцейський огляд з метою пошуку потенційно небезпечних предметів був виправданим (див. пункт 66 вище). Навіть якщо припустити, що огляд становив втручання у права заявників за ст. 11 Конвенції — питання, яке не обговорювалося сторонами у цій справі, — Суд вважає, що він мав підстави у національному законодавстві (див. пп. 29–30 вище), яке не видається проблематичним з точки зору якості, та переслідував законні цілі громадської безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, а також захисту прав і свобод інших осіб (п. 82 рішення).

Беручи до уваги обставини цієї справи, Суд переконаний, що були достатні підстави для проведення огляду другого заявника, враховуючи, що довгий металевий прут був помічений працівниками поліції в його рукаві, тобто в місці, де він міг бути легко

використаний як зброя (див. п. 11 і 20 вище). Що стосується інших заявників, огляд їхніх речей був виправданим з огляду на те, що після того, як у другого заявника було виявлено предмети, схожі на зброю, інші демонстранти почали масово викидати небезпечні предмети на землю (див. пп. 12 і 20 вище). Більше того, у деяких з них, у тому числі у першого, десятого та дванадцятого заявників, було знайдено низку подібних небезпечних предметів (п. 83 рішення).

У цьому контексті Суд посилається на Керівні принципи ОБСЄ та Венеційської Комісії щодо свободи мирних зібрань, які передбачають, що учасникам зібрання може бути заборонено мати при собі зброю та предмети, схожі на зброю, а також перевірку на наявність вищезазначених предметів (див. п. 32 вище). За оцінкою Суду, за даних обставин така перевірка була адекватним інструментом збереження мирного характеру демонстрації, захисту безпеки присутніх осіб та запобігання ризику насильницьких провокацій (п. 84 рішення).

З огляду на виявлення небезпечних предметів у демонстрантів та атмосферу напруженості між ними та протилежною групою, немає жодних сумнівів у тому, що цей захід був необхідним у демократичному суспільстві (п. 85 рішення).

Отже, не було порушення ст. 11 Конвенції у світлі ст. 10 щодо огляду поліцією речей заявників (п. 86 рішення).

(ii) Арешт та тримання заявників під вартою

Арешт та тримання заявників під вартою становили втручання у їхню свободу мирних зібрань (див. згадане вище рішення у справі *Kudrevičius and Others*, § 100). Хоча ця справа не охоплює арешт інших учасників демонстрації, доречно зазначити, що втручання, на яке скаржилися заявники, оскільки воно супроводжувалося арештом більшості демонстрантів, полягало у фактичному припиненні демонстрації незабаром після її початку (п. 87 рішення).

З огляду на наведені вище висновки Суду за п. 1 ст. 5 Конвенції та, зокрема, його висновок про те, що для арешту та тримання заявників під вартою не було надано жодних підстав, важко погодитися з тим, що втручання у їхні права за ст. 11 було «передбачено законом» у значенні п. 2 ст. 11 Конвенції (див. рішення у справі *Hakim Aydın v. Turkey*, № 4048/09, § 51, 26.05.2020, та, *mutatis mutandis*, *Auray and Others*, згадане вище, §§ 108-09) (п. 88 рішення).

У будь-якому випадку, але у тісному зв'язку з вищезазначеним, ніколи не було належним чином пояснено, чому поліція вирішила зупинити демонстрацію та затримати всіх заявників, замість того, щоб вдатися до менш обмежувальних заходів (п. 89 рішення).

Виходячи з фактів справи, зокрема, враховуючи значну кількість присутніх працівників поліції, яка приблизно дорівнювала кількості демонстрантів та членів опозиційної групи, разом узятих (див. пп. 5–7 вище), видається, що поліція повністю контролювала ситуацію. За цих обставин, за відсутності пояснень Уряду-відповідача, Суд не може не вважати, що менш обмежувальні альтернативи мали бути доступними, але навіть не були розглянуті поліцією (п. 90 рішення).

Таким чином, навіть якщо припустити, що дії поліції мали правову основу та переслідували законні цілі, такі як ті, що згадані в п. 82 вище, не було доведено, що вони були пропорційними і, отже, «необхідними в демократичному суспільстві» (п. 91 рішення).

Відповідно мало місце порушення ст. 11 Конвенції, розглядової у світлі ст. 10, стосовно арешту та тримання заявників під вартою (п. 92 рішення).

З цих підстав суд одногосно

1. Оголошує скарги за п. 1 ст. 5, 10 і 11 Конвенції прийнятними;

2. Постановляє, що мало місце порушення п. 1 ст. 5 Конвенції щодо всіх заявників;

3. Постановляє, що не було порушення ст. 11 Конвенції, розглядової у світлі ст. 10, щодо огляду речей заявників поліцією;

4. Постановляє, що мало місце порушення ст. 11 Конвенції, розглядової у світлі ст. 10, стосовно всіх заявників щодо їх арешту та тримання під вартою;

5. Постановляє, що немає необхідності розглядати прийнятність та суть скарги за ст. 13 Конвенції;

6. Постановляє:

(а) що держава-відповідач має сплатити заявникам протягом трьох місяців з дати, коли це рішення стане остаточним відповідно до п. 2 ст. 44 Конвенції, такі суми, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача за курсом на дату платежу:

(i) 1200 євро (одна тисяча двісті євро) кожному заявнику плюс будь-які податки, які можуть бути стягнені, відшкодування моральної шкоди;

(ii) 6350 євро (шість тисяч триста п'ятдесят євро), а також будь-які податки, які можуть бути стягнені

з них, першому, другому, третьому, четвертому, шостому, сьомому, дев'ятому та десятому заявникам разом, як відшкодування судових витрат, мають бути перераховані безпосередньо на рахунок адвоката заявників п. Тарахкало;

(б) зі впливом вищезазначених трьох місяців та до моменту розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку протягом періоду несплати плюс три відсоткові пункти;

7. Відхиляє решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

РІШЕННЯ У СПРАВІ ЦЕНТРАЛЬНА СПІЛКА РОБІТНИКІВ⁶ ПРОТИ ІСПАНІЇ (CENTRAL UNITARIA DE TRABALLADORES/ AS V. SPAIN)⁷, ЗАЯВА № 49363/20 ВІД 17.10.2024 (ОСТАТОЧНЕ ВІД 17.01.2025)

Заява стосується рішення влади заборонити демонстрацію, організовану профспілкою-заявником, 1 травня 2020 року під час пандемії COVID-19. Профспілка-заявник посилалася на ст. 10, 11 Конвенції.

Факти — у відповідь на пандемію COVID-19 Королівським Указом № 463/2020 від 14.03.2020 уряд Іспанії оголосив «стан тривоги» (*«state of alarm»*), який залишався в силі до 21.06.2020. Указ запровадив, серед інших заходів, обмеження свободи пересування.

20 квітня 2020 року заявник подав повідомлення урядовому суб-представництву в Понтеведра, заявивши про свій намір провести колону демонстрацій у Віро 1 травня 2020 року, у День міжнародної солідарності трудящих. Заявник вказав, що демонстранти візьмуть участь в окремих автомобілях, вживуть відповідних заходів захисту та будуть ідентифіковані профспілкою.

21 квітня 2020 року субделегатія надала відповідь, яку національні суди згодом витлумачили як заборону демонстрації. Апеляції заявника були безуспішними, оскільки заборона була переглянута вмотивованими рішеннями національними судами на двох рівнях до запропонованої дати демонстрації.

Стверджуване порушення статті 11 Конвенції

Посилаючись на ст. 10, 11 Конвенції, профспілка-заявник скаржився, що заборона демонстрації, яку

вона запланувала на 1 травня 2020 року, порушила її право на свободу зібрань, а також її право на свободу вираження поглядів, оскільки профспілка-заявник мала намір своєю демонстрацією сприяти дискусії щодо «знищення зайнятості та трудових прав» через боротьбу з COVID-19. Він також посилався на порушення права на свободу асоціацій, не повідомляючи додаткових подробиць (*п. 48 рішення*).

Беручи до уваги свою прецедентну практику та характер доводів профспілки-заявника як на національному рівні, так і до Суду (див. пп. 16 і 24 вище та пп. 52 і 54–56 нижче), Суд, будучи експертом (*master*) у питаннях правової оцінки фактів у справі, має право визначати, яким чином вони мають бути оцінені (див., наприклад, *Radomilja and Others v. Croatia* [ВП], пп. 37685/10 та 22768/12, § 114, 20.03.2018), вважає, що скарги, висунуті профспілкою-заявником за ст. 11, повинні розглядатися виключно з точки зору стверджуваного порушення права на свободу зібрань (*п. 49 рішення*).

Суд також зазначає, що свобода зібрань, передбачена ст. 11, тісно пов'язана зі свободою вираження поглядів, гарантованою ст. 10. Одним із відмінних критеріїв, на які звернув увагу Суд, є те, що під час реалізації права на свободу зібрань учасники не лише намагатимуться висловити свою думку, а й робити це разом з іншими (див. *Navalnyy v. Russia* [ВП], № 29580/12 та 4 інших, § 101, 15.11.2018, з подальшими посиланнями). Таким чином, Суд розгляне скаргу за ст. 11, тлумачачи, якщо це доречно, у світлі ст. 10 (див., наприклад, *Lashmankin and Others v. Russia*, № 57818/09 та 14 інших, §§ 363–65, 07.02.2017, з подальшими посиланнями). Це тим більше доцільно в цій справі, оскільки, по-перше, профспілка-заявник не вказала предмет демонстрації у своєму початковому повідомленні субделегатії так само, як це було зроблено у формі заяви, і, по-друге, вона лише висунула аргумент щодо мети заходу у своїй заяві до Суду, не зробивши цього на національному рівні (див. пп. 14, 16 і 24 вище) (*п. 50 рішення*).

2. Оцінка суду

(с) Чи було втручання законним — Суд погодився з оцінкою національних судів формулювання рішення субделегатії як поверхневого та неоднозначного.

⁶ Central Unitaria de Trabajadores/as — CUT, «профспілка-заявник».

⁷ Справа «Центральна спілка робітників проти Іспанії (CENTRAL UNITARIA DE TRABALLADORES/AS v. SPAIN)», заява № 49363/20, від 17 жовтня 2024 р. (остаточне від 17.01.2025). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-237296>.

Однак національні суди визнали, що в цьому рішенні, тим не менш, було вказано основну причину втручання, а саме надзвичайну ситуацію в галузі охорони здоров'я, спричинену поширенням COVID-19, та потенційний вплив демонстрації на громадський порядок, включно з можливістю того, що люди опинилися під загрозою. Національні суди також підкреслили, що право на зібрання не було призупинено в той час, що відбувається під час подій, і продовжили оцінювати, чи було втручання сумісним з національними правовими стандартами, хоча в особливому контексті ранніх стадій пандемії COVID-19. Роблячи це, вони посилалися на п. 2 ст. 21 Конституції та розд. 10 Закону про право на зібрання, а також на відповідну конституційну доктрину щодо звичайних обмежень права на демонстрації. Обидва ці положення чітко передбачають, що демонстрація може бути заборонена, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що громадський порядок може бути порушений таким чином, щоб загрожувати особам або майну. Отже, втручання ґрунтувалося на ч. 2 ст. 21 Конституції та ст. 10 Закону про право на зібрання та було «передбачено законом» (пп. 69–73 рішення).

(d) Чи переслідувало втручання законну мету — втручання переслідувало законні цілі «захисту здоров'я» та «захисту прав і свобод інших» (п. 74 рішення).

(e) Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві —

(i) *Поле розсуду* — Суд раніше постановляв, що питання політики охорони здоров'я належать до широких розсудів національних органів влади. Крім того, межі розсуду держави-відповідача, як правило, будуть широкими, якщо потрібно знайти баланс між конкуруючими приватними та публічними інтересами або правами за Конвенцією. Виявилось, що серед держав-членів була спільна думка щодо необхідності вжиття термінових заходів для захисту громадського здоров'я перед обличчям пандемії COVID-19, але не було європейського консенсусу щодо форми цих заходів. Крім того, якщо втручання не ґрунтувалося на змісті, Договірним державам необхідно було надати ширшу свободу розсуду щодо обмежень щодо місця, часу чи способу проведення зібрання. Таким чином, поле розсуду, закріплене за владою, було широким (пп. 77–82 рішення).

(ii) Чи існувала «нагальна соціальна потреба» — оскаржувані обмеження були встановлені в дуже кон-

кретному контексті, а саме в надзвичайній ситуації у сфері охорони здоров'я та з огляду на серйозні проблеми зі здоров'ям не лише заявника, а й суспільства в цілому. Пандемія COVID-19 загрожувала мати дуже серйозні наслідки не лише для здоров'я, а й для суспільства, економіки, функціонування державних установ та організації життя в цілому і була ситуацією, яка кваліфікувалася як виняткові та непередбачувані обставини. Таким чином, заборона демонстрації була накладена в контексті гострої соціальної потреби захисту індивідуального та громадського здоров'я (пп. 83–84 рішення).

(iii) *Пропорційність втручання* — Відповідно до прецедентної практики Суду, національні суди встановили, що влада Іспанії мала позитивне зобов'язання захищати громадське здоров'я шляхом застосування профілактичних заходів проти поширення вірусу, а також захищати життя та фізичну цілісність громадян. Зрівноважуючи право на зібрання з правом на життя та фізичну цілісність і конституційним зобов'язанням держави захищати громадське здоров'я, національні суди підкреслили «величезний масштаб» («*the enormous magnitude*») впливу пандемії COVID-19 на населення Іспанії та систему охорони здоров'я у відповідний час. Пам'ятаючи про широку свободу розсуду держави в питаннях охорони здоров'я та беручи до уваги статистичні дані, які виявляють особливо високу кількість підтверджених випадків COVID-19 в Іспанії та, зокрема, в Галісії, а також тисячі зареєстрованих смертей, пов'язаних із COVID-19, у країні в той час, про який йдеться, Суд не знайшов жодних підстав для відступу від цієї оцінки.

З огляду на це національні суди встановили, що за конкретних обставин справи зобов'язання захищати життя та здоров'я інших людей і зобов'язання держави охороняти здоров'я населення мають перевагу над правом на зібрання. Роблячи це, вони приділяли значну увагу захисту здоров'я самих демонстрантів, а також здоров'я третіх осіб. Суди двох рівнів юрисдикції оцінили маршрут, запропонований організаторами, і таким чином оцінили відповідні місцеві умови. Вони детально розглянули ключові аргументи профспілки-заявника та навели аргументи, які були явно доречними.

Аргументи національних судів щодо порушення дорожнього руху, якщо взяти їх окремо, були недостатніми. Розташування слід було оцінити разом

із стверджуваною недостатністю заходів захисту, властивих запропонованій формі демонстрації. Дійсно, суди встановили, що обрана профспілкою-заявником форма демонстрації все ж могла мати негативний вплив на безпеку учасників та інших осіб. Профспілка-заявник ніколи не вказувала, навіть приблизно, потенційну кількість учасників і не стверджувала, що запланований захід був задуманий як невеликий. Таким чином, аналіз національним судом ризиків у сценарії, коли була «масова відповідь на заклик» взяти участь, не може бути оцінений як необґрунтований. Національні суди встановили, по суті, що тип демонстрації, запропонований профспілкою-заявником, — тобто колона окремих автомобілів — у будь-якому випадку був недостатнім для запобігання ризику зараження, незалежно від обраного маршруту.

Роль Суду не включала ретроспективну оцінку того, чи міг на момент розгляду справи підхід, обраний національними судами, сприйматися як надто обережний. З огляду на безпрецедентні умови, такі як ті, що виникли в перші місяці пандемії COVID-19, навіть надмірно обережний підхід не можна вважати непропорційним законним цілям, які переслідуються. Аргументи заявника були швидко розглянуті судами, які відхилили їх з посиланням на вагомий міркування щодо охорони здоров'я, характерні для ранньої стадії пандемії та пов'язані з запропонованою демонстрацією. З огляду на конкретні обставини справи та з огляду на їхню детальну оцінку цих обставин, національні суди не можуть вважатися такими, що не вивчили потенційні рішення для проведення запланованої демонстрації, або, загалом, надали недостатні причини для рішення про заборону демонстрації (п.п. 85–94 рішення).

Висновок

У світлі вищезазначеного, беручи до уваги широкі межі розсуду органів влади, а також винятковий фактичний контекст справи, пов'язаний із ранніми стадіями пандемії, Суд дійшов висновку, що органи влади досягли справедливого балансу між законними цілями «захисту здоров'я» та «захисту прав і свобод інших», з одного боку, та вимогами свободи зібрань, з іншого. Вони ґрунтували свої рішення на прийнятній оцінці фактів і на підставах, які були відповідними та достатніми. Таким чином, у цій справі вони не вийшли за межі свого розсуду (див., *mutatis mutandis*, *Kudrevičius and Others*, п. 182) (п. 95 рішення).

Оскільки оскаржуване втручання було «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні ст. 11 Конвенції, у цій справі не було порушення цього положення (п. 96 рішення).

З цих підстав суд

1. Оголошує одностайно прийнятною скаргу за ст. 11 щодо стверджуваного порушення права профспілки-заявника на свободу зібрань;

2. Постановляє шістьма голосами проти одного, що порушення ст. 11 Конвенції не було.

Відповідно до п. 2 ст. 45 Конвенції та п. 2 правила 74 Регламенту Суду, окрема думка судді Муру-Вікстрьом (JUDGE MOUROU-VIKSTRÖM) додається до цього рішення.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ МУРУ-ВІКСТРЬОМ (DISSENTING OPINION OF JUDGE MOUROU-VIKSTRÖM)

Я не можу погодитися з висновком Палати про відсутність порушення ст. 11 Конвенції у цій справі.

Для попереднього розгляду слід мати на увазі два факти:

1. Традиційні першотравневі мітинги на захист прав трудящих мають не просто символічне значення. Хоча не заперечувалося, що заборона не була пов'язана з профспілковим характером демонстрації і не була таємно спрямована на придушення протестів, результатом була заборона зібрань і, отже, здійснення основних соціальних прав.

2. Криза в галузі охорони здоров'я, очевидно, була вагомою причиною для вжиття заходів і введення обмежень з метою захисту громадського здоров'я, особливо на ранніх стадіях епідемії. Однак до будь-яких обмежень фундаментальних прав слід застосовувати виважений та індивідуальний підхід. Саме під час кризових чи надзвичайних ситуацій, а також у так званих виняткових і тимчасових обставинах пильність щодо порушень прав має бути максимальною.

У зв'язку з цим пропорційність заборони була проблематичною в цій справі, де загальна заборона, без урахування альтернативних рішень, мала перевагу над збереженням свободи зібрань.

Правова основа — фундаментальна техніко-правова складова втручання — також викликала питання.

Юридична основа

Початкова відповідь Уряду на повідомлення профспілки-заявника про демонстрацію була неоднозначною та прямо посилалася на Королівський Указ № 469/20, просто зазначивши, що в ньому не згадується демонстрація 1 травня, як потенційна частина діяльності, на яку не поширюється обмеження на пересування. Тому легко було зробити висновок, що мітинг 1 травня, який полягав у процесії автівок, підпадав під загальне обмеження свободи пересування.

На таку саму правову основу посилався Вищий Суд юстиції Галісії, який пояснив, що Королівський указ має силу закону та базує заборону мітингу 1 травня на основі Указу, зокрема на ст. 7 § 1, яка встановлює загальну заборону на поширення.

Однак 14.04.2021 Конституційний Суд визнав несумісними з Конституцією пп. 1, 3 і 5 Королівського указу про обмеження свободи пересування.

Тому зрозуміло, що як початкове рішення уряду, так і рішення Верховного Суду Галісії ґрунтувалися на правовій основі, яку судилося визнати неконституційною.

Що стосується апеляції *amparo*, слід зазначити, що вона була відхилена Конституційним Судом, який зазначив, що, на відміну від облогового та надзвичайного стану, стан тривоги, оголошений у контексті епідемії COVID-19, не допускає призупинення свободи пересування. Він також вважав неможливим вирішити, чи Указ перешкоджав свободі демонстрацій сам по собі чи як наслідок обмеження свободи пересування.

Щоб вийти за рамки цього питання та усвідомлюючи вразливість правової основи, Конституційний Суд вважав доцільним «залишити осторонь... Указ» як правову основу для заборони, яку він потім вирішив включити до ширшого кола «надзвичайних заходів», вжитих «у контексті кризи охорони здоров'я».

Таким чином, з вищенаведених міркувань доцільно зробити висновок, по-перше, що обмеження свободи пересування та винятки, передбачені Указом, були оголошені неконституційними, і, по-друге, що свобода демонстрації, яка є фундаментальним правом, не може бути обмежена в рамках «стану тривоги», механізму,

який дозволяв менші обмеження свобод, ніж стан облоги чи надзвичайний стан.

Таким чином, правова основа для втручання, як видається, дещо змінилася або коливалася протягом різних проваджень. Добре усвідомлюючи слабкість цієї основи, яка призвела до висновку про те, що Королівський указ був неконституційним, Конституційний Суд відмовився від нього на користь звичайного закону, як це втілено в ст. 21 Конституції про право на мирні зібрання та в Законі про право на зібрання (Органічний закон № 9/1983 від 15.07.1983).

Слід зазначити, що у разі наявності обґрунтованих підстав вважати, що громадський порядок може бути порушений, Закон «Про право на зібрання» передбачав, що органи влади повинні запропонувати альтернативні рішення, включаючи зміну дати, тривалості або маршруту демонстрації. При розгляді пропорційності заборони слід ураховувати, чи були зроблені такі домовленості.

Пропорційність заборони

У той час як правова основа є технічним і об'єктивним фактором, міркування пропорційності пов'язані зі спробою досягти належного балансу, а отже, обов'язково з більш суб'єктивною формою оцінки.

У цьому випадку плани організаторів щодо демонстрації, яка мала загалом тривати лише півтори години, були особливо пристосовані до проблем громадського здоров'я. Демонстранти мали брати участь в окремих автомобілях, рекомендувалося використовувати маски та рукавички. Крім того, здавалося цілком можливим усунути ризик передачі на початку процесії або коли демонстранти розійшлися, про що повідомила влада.

Національна влада не запропонувала альтернативного маршруту для кортежу демонстрантів і не розглядала домовленості про пропуск машин швидкої допомоги та поліцейських машин після того, як процесія почалася.

Схоже, що такі домовленості були неможливими, і це не тільки дозволило б зберегти фундаментальне право на демонстрацію, але й запобігло б надзвичайно згубному стримуючому ефекту, який неминуче впливає з таких загальних заборон.

УНІКАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ З'ЯВИВСЯ У ЛЬВОВІ

У Навчально-науковому інституті права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» урочисто відкрили навчальну аудиторію «Історія адвокатури України».

Проєкт, реалізований в рамках меморандуму про співпрацю інституту та Національної асоціації адвокатів України, стане унікальним освітнім простором для студентів. Ініціаторами виступили голова Ради адвокатів Львівської області Уляна Ковна, керівниця Центру досліджень історії адвокатури і права НААУ Ірина Василик та завідувачка кафедри адміністративного та інформаційного права інституту Марія Бліхар.

На важливості ініціативи для підготовки майбутніх юристів наголосив директор інституту, заслужений юрист України Володимир Ортинський. Він висловив переконання, що аудиторія стане осередком правової культури та освіти для студентів, які прагнуть глибше зануритися в історію адвокатури та її роль у становленні правової системи України.

«Молоді юристи мають знати не лише закони, а й історію професії, до якої вони долучаються. Адвокати в різні періоди української історії були не просто правниками — вони брали активну участь у суспільно-мужитті: підтримували культурно-освітні ініціативи, створювали банки, вкладали власні кошти в розвиток науки, архітектури, виступали дипломатами, письменниками, громадськими діячами, — відзначи-

ла Уляна Ковна. — Це були люди, які розуміли, що без освіченого середовища немає сильної держави. Тому ми хотіли, щоб цей простір — аудиторія «Історія адвокатури України» — показував студентам, наскільки різноплановою і відповідальною може бути роль адвоката в суспільстві. Історичні матеріали, розміщені в аудиторії, — це не лише про минуле. Це нагадування, що адвокатура завжди була частиною великих змін. Вірю, що для студентів вона стане не просто навчальним кабінетом, а місцем, де формується повага до професії і розуміння її глибини».

Також в університеті презентували книгу «100 років Союзу українських адвокатів», що зорієнтована на викладачів, студентів та представників юридичної спільноти. Тож усі присутні на заході мали змогу ознайомитися з унікальними історичними матеріалами та внеском адвокатів у розвиток правничої культури України.

«Це був чудовий, насичений, інтелектуальний і теплий день. Два заходи зібрали викладачів, студентів, адвокатів, наших давніх колег і друзів, з якими ми «лупаємо скалу» історії адвокатури. Вкотре переконуємося, що немає нічого неможливого, якщо стільки людей горять цими ідеями», — прокоментувала подію Ірина Василик. Також вона відзначила, що університет відкриває професійний шлях багатьом юристам. «Це наші майбутні колеги, які повинні знати історію професії і її найяскравіших представників, які зробили свій внесок в українське націєтворення і державне будівництво», — відзначила керівниця центру.

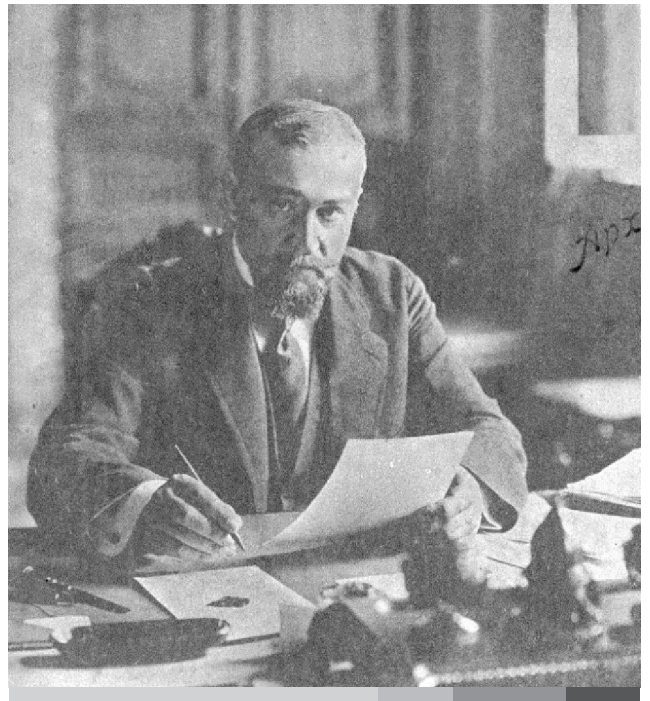
АДВОКАТ ІГОР КІСТЯКІВСЬКИЙ — ДЕРЖАВНИЙ СЕКРЕТАР І МІНІСТР ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЧАСТИНА 2

Павло Гай-Нижник, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, учасник всеукраїнського Проекту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ

5 липня 1918 р. І. Кістяківський посів крісло міністра внутрішніх справ. Невдовзі, він, вже як міністр, прибув до Одеси, де 31 липня стався вибух на патронному складі заводу Яловікова на Дальницькій вулиці. У лічені хвилини була знищена Бугаевка, зруйновано інтендантські склади та хлібні сховища в районі Тираспільської застави, практично повністю згоріли цукровий та хімічний заводи, склад «Авторум», завод цвяхів Раухвегера, миловарильна фабрика та паровий млин. Вражений руйнаціями І. Кістяківський тоді заявив, що «За своїм розміром одеська катастрофа, вірогідно, була менш сильною, аніж київська, проте за її результатами вона перевершила її, позаяк отримані тут [в Одесі — П. Г.-Н.] руйнації значно перевищили те, що було у Києві». Додам, що слідство так і не встигло встановити причини цих вибухів, але їхня подібність і послідовність дозволяють твердо припустити, що обидві трагедії сталися внаслідок спланованих терактів, що були спрямовані проти гетьманського режиму.

3 серпня 1918 р., вже будучи міністром, І. Кістяківський — сенатор Загального зібрання Державного Сенату Української Держави.

Новому міністрові довелося займатися цілою низкою складних і суперечливих питань, які, само собою, є нелегкими у розв'язанні на державному рівні, а тим паче у тих пореволюційних умовах державної розбудови України. Адміністративно-територіальний устрій Української Держави складався з губерній на чолі з губерніяльними старостами. Переважна більшість губерніяльних і повітових старост були місцевими земельними власниками, найчастіше земськими діячами, суддями, частина з них — військовими, але також людьми місцевого походження; лише надто мала

доля припадала на адміністраторів старого царського режиму (власне, кілька осіб).

Проте деякі губерніяльні старости, призначені на початку Гетьманату, були доволі одіозними фігурами для свідомого українського громадянства. Такими, наприклад, стали київський губерніяльний староста І. Чарторизький (колишній губернатор окупованої російським військом Тернопільщини) чи, скажімо, губерніяльний староста Харківщини П. Заліський (прибічник визнання в Україні російської мови державною). З приходом на посаду міністра внутрішніх справ І. Кістяківського ці особи були одразу ж звільнені

з зазначених посад і замінені іншими людьми (П. Заліського було звільнено 2 липня, а І. Чорторизького — 30 серпня 1918 р.).

Невдовзі таку «чистку» було проведено й серед повітових старост. Проте у цій, здавалося б, розпорядчій справі виявились чималі складнощі. Їх наочно можна простежити на прикладі заміни губерніяльного старости Київщини. Коли було скинуто з посади І. Чорторизького, І. Кістяківським було запропоновано посісти її членам українських національно-соціалістичних партій, але на цю пропозицію ніхто не відгукнувся, навіть колишні губерніяльні комісари Центральної Ради. Так само як відмовилися соціалісти вступити й до міністерства (в тому числі на посади членів ради міністра внутрішніх справ, від яких залежали призначення на адміністративні посади на місцях). Довелося призначати людей не з огляду на відношення до української національної справи, а з огляду на фахові здібності окремих кандидатів.

У МВС почалися й чітко означені українізаційні процеси. Опозиція ж захищалася від критиканства. Соціалістів, як писав один із провідних діячів Центральної Ради та жидівський громадсько-політичний діяч, «коли нас стали українізовувати Скоропадський та Ігор Кістяківський, то це сучасно ображало і корбило...».

Досить широку характеристику І. Кістяківського як людини, міністра внутрішніх справ і його адміністративним зусиллям надав в еміграції колишній товариш (заступник) державного секретаря Української Держави М. Могилянський. Він, зокрема, так згадував ситуацію літа 1918 р.: «Міністром внутрішніх справ був вже не безвольний Ф. А. Лизогуб, а І. О. Кістяковський, найбільш яскрава фігура в усьому міністерстві гетьмана, розумна, талановита й надзвичайної працездатності людина. Він з останніх сил вибивався, намагаючись зміцнити владу, що частково, особливо в провінції, йому й вдавалося, але об'єднати кабінет [міністрів] на єдино рятівний в той момент політиці твердої влади було неможливо, і такі впливові міністри, як, наприклад М. П. Василенко, діловий С. М. Гутник, симпатичний та гуманний В. В. Зінківський, йшли означено проти Кістяковського, захоплюючи за собою рівно половину Ради міністрів. Повторювалася трагедія влади Тимчасового уряду в Петрограді, і незважаючи на попереджувальний, яскравий досвід історії, люди вперто трималися шляху політичної маніловщини та незворушливого прекраснодушья.

Проте досить зрозуміло, що за умов, що склалися, робота міністерства не була й не могла бути продуктивною.

В самому початкові своєї діяльності на бойовому посту міністра внутрішніх справ Кістяковський всі свої зусилля вживав на притягнення до практичної, спільнучої діяльності місцевих національних українських діячів. Але, на жаль, на цьому шляху він зазнав майже повну невдачу, позаяк все це були в переважній більшості своїй люди, що звикли до необгрунтованої опозиції, і вони, за досить рідкими винятками, виявились нездатними до простої, ділової роботи... Особливо важко було налагодити апарат місцевої влади: з фатальною неунікністю доводилося повертати до влади і вербувати для кадрів нової влади людей досвіду старого часу, забуваючи, що змінилася не лише обстановка, в якій доводилося працювати, але й, найголовніше, побутовська психіка».

Міністрові довелося зіткнутися й з низкою інших проблем. Крім звичайного злочинства та спекуляції, слід було вгамувати карні експедиції землевласників, які здійснювалися за допомогою німецьких й австрійських військ ще з періоду правління Центральної Ради, і підбурювані радикалами-соціалістами та більшовицькими агентами локальні страйки та збройні виступи селян; ліквідувати терористичні організації більшовиків і есерів та, водночас, приборкати антидержавні й антиукраїнські білогвардійські організації тощо. Крім того, боротьба з терором стала чи не головним болем міністра (вибухи на збройних сховищах у Києві на Звіринецькій й Подолі, в Святошині, в Одесі, добре керовані організації саботажників, замах на фельдмаршала Айнгорна, невдалі спроби вбивства гетьмана П. Скоропадського і здійснення державного перевороту тощо), як і шпигунські мережі «білих», «червоних», «антантів» та й навіть «союзницьких» Німеччини та Австро-Угорщини.

В ці буремні часи становлення нової державності Міністерство внутрішніх справ логічно було на чолі адміністрації країни, а І. Кістяківський, як міністр внутрішніх справ, став чи не центровою фігурою в уряді й набув найбільшого впливу. На думку багатьох сучасників, в тому числі й його політичних супротивників, «він був найтолкувішим і активним членом гетьманських кабінетів», «безсумнівно розумною людиною».

В рамках міністерства, за таких умов, через відповідні відомства було сконцентровано контроль

не лише за правопорядком в країні, але й над управлінням пошт і телеграфів, біженецьким департаментом, Українським телеграфним агентством (УТА) й Державним Бюро Преси (які згодом будуть об'єднані в єдину установу на чолі з Д. Донцовим), міською й повітовою міліцією, яка влітку 1918 р. буде реорганізована в широку поліційно-контрольовувальну структуру — Державну Варту (статут затверджено 9 серпня 1918 р.), для служби і оборони від диверсій на залізницях створено окремий корпус залізничної Варти.

І. Кістяківський прагнув приструнити діяльність численних каральних загонів, котрі за співдії німецьких та австро-угорських окупаційних властей почали формуватися колишніми землевласниками ще за часів повернення до влади в Україні Центральної Ради й котрі, водночас, у відповідь на це збудили по усій країні терор селянських мас. Так, 10 серпня 1918 р. міністр внутрішніх справ доповідав гетьманові: «Лічу боргом доложити Вашій Ясновельможності, що я цілком розділяю розуміння, викладені в докладі, представленому паном Військовим Міністром 9 серпня. Циркулярною телеграмою від 9 серпня за № 154, я вказав Губерніальним Старостам, що з виданням Статуту Тимчасових Земельно-Ліквідаційних Комісій встановлюється єдиний порядок проведення втрат, понесених землевласниками, і повернення захопленої у них нерухомості, інвентаря і інших маєтків. Між тим, в багатьох місцевостях продовжують діяти карні отряди, утворені на приватні кошти, котрі по вказівкам окремих осіб відбирають від селян маєтки і худобу, роблячи при цьому насилування. Далі я пропонував безумовно перервати подібну діяльність карних отрядів, котрі здатні лише без мети дратувати населення. До цього обов'язуюсь прилучити, що в декотрих місцевостях при відібранні майна робили насильства комендантські сотні, котрі діяли нерідко цілком свавільно, не керуючись із вказівками представників влади».

Як бачимо, проблема полягала не лише в зусиллях самого міністра, але й в потребі політичної волі голови держави, а на той час в Україні й зовсім іншої поведінки окупаційних військ та відповідної позиції їхнього командування. Додам, що за нетривале перебування на посаді міністра внутрішніх справ у вируючій соціальним протистоянням Україні І. Кістяківський таки зумів частково вгамувати діяльність каральних загонів, яким потурали (а здебільшого й сприяли) місцеві окупаційні німецькі та австро-угорські командування.

Свою посадову і громадянську позицію щодо процесу державної розбудови в Україні І. Кістяківський висвітлював 19 вересня 1918 р. у промові, виголошеній на з'їзді губерніяльних старост та їхніх помічників у Києві. Міністр виступив з твердою впевненістю в життєдайність української ідеї і закликав підтримати існуючу владу: «Україна вступила на широкий шлях свого державного самостійного існування. Зріст та розквіт України можливі тільки на твердих національних підставах. Могутній рух селян-хліборобів, перейнятий здоровими ідеями державності, підняв історичний прапор української самостійності — Гетьманство. Під цим прапором йде глибокий національний рух, і наше завдання — підтримати його всіма засобами й всіма силами. Культурна, просвітня та взагалі національна праця як в центрі, так і на місцях в напрямку відновлення української державності повинна зустрічати повну нашу піддержку і допомогу. До цієї праці конче треба притягати усі українські національні елементи, що бажають щиро і чесно працювати над утворенням Гетьманської України».

Разом з тим І. Кістяківський висловив гостру критику деструктивних антидержавних елементів соціалістичної забарвленості, що прикриваючись демагогічними гаслами, провадили руйнівну діяльність в країні. Ним було встановлено принципову різницю між «еволюційним» та «революційним» соціалізмом і їхньої ролі у державній розбудові. З цього приводу, Ігор Олександрович, зокрема, зазначав: «Міністерство внутрішніх справ не виконало б свого національного завдання, коли б не звернуло серйозної уваги на ті злочинні елементи, котрі борються з нашою державністю. Представники крайніх лівих партій на підставі інтернаціоналізму провадять найінтенсивнішу працю, прямуючи нахабно обдурити нарід гаслом загальної класової боротьби. Практичною ідеологією цих елементів являються гасла революції й захоплення влади. Особи, котрі захоплювали владу при допомозі різного роду «совітів» і комітетів, що грабували та нищили мирну людність, не покинули ідеї грабунку та насильства. З цими ворогами суспільності Міністерство внутрішніх справ повинно провадити енергійну боротьбу, і до цієї боротьби я вас закликаю».

На великий жаль мушу сконстатувати, що й поміж українцями існують течії, котрі революційне захоплення влади і принцип соціального інтернаціоналізму ставлять на перше місце. На них треба дивитись,

як на псевдонаціоналістів. Тут націоналізм тільки оборонча барва, котра не повинна вводити в блуд Міністерство внутрішніх справ. Протинаціональні та протидержавні елементи дістаються й до наших здорових інституцій держави, як професійних спілок, кооперативів, культурних і просвітніх товариств і т. д. Не може бути жадного сумніву, що без професійних спілок не може бути здорового робітничого руху, без кооперативів немислима організація нашого господарського життя — одначе, власне, в ім'я перш за все збереження й захисту цих державних інституцій, Міністерство внутрішніх справ повинно прикласти всіх зусиль для того, щоб ці інституції не були заслоною, за котрою ховаються люди, що мають зовсім інші цілі.

Теж саме треба сказати щодо окремих політичних партій. Українська Держава може йти по шляху свого національного розвитку тільки при умові широкої політичної толерантності. Окремим політичним партіям треба дати цілковиту волю боронити свої ідеї і погляди. В цьому питанні не може бути винятку й для партій соціалістичних, котрі стоять на підвалинах еволюційного розвитку соціалізму. Але революційний соціалізм — явище протидержавне, і приклад російської революції показав все безглуздя революційного соціалізму. Оскільки безглуздя не має права претендувати на соціальне будівництво, настільки Держава повинна боротись з революційним соціалізмом. Перед Міністерством внутрішніх справ стоїть тяжке завдання впорядкування місцевого життя. Поза державною роботою місцевих людей, поза працею земських і міських самоврядувань місцеве життя неможливе, одначе досвід революції показав, що місцеве самоврядування, збудоване на протидержавним виробничим законі, знижило місцеве господарство та повернуло здорове господарче життя земств і міст в боротьбу політичних програм».

Ігор Кістяківський був прихильником жорстких дій щодо соціалістів та більшовиків. Над політичною пресою було встановлено цензуру. Репресій зазнали організації, що вели неприховану агітацію за повалення Української Держави, як, наприклад, жидівський «Бунд» чи «Союз професійних спілок» у Києві. З приводу вибуху страйку друкарів, який був спровокований соціалістами, міністр мав намір (26 червня 1918 р.) садити страйкарів на півроку до в'язниці. За наказом І. Кістяківського було заарештовано лідерів радикальної соціалістичної опозиції М. Порша (27 червня 1918 р.), В. Винниченка (28 червня, але вже

наступного дня через тиск німців звільнено з особистого наказу гетьмана). 27 липня 1918 р. арештували С. Петлюру та інших крайніх лівих соціалістів, 17 серпня 1918 р. — одного з ліворадикальних провідників «Вільного козацтва» М. Ковенка та багатьох інших.

Згодом, вже в еміграції, гетьман згадував, що його міністр вважав за можливе припинити весь радикальний антиурядовий рух та настрої, які іноді й мали глибоке підґрунтя, лише арештами всіх опозиційних діячів, які хоча б трохи дозволяють собі вдаватися до неконституційних дій. Арешти продовжувалися й протягом подальших місяців. Втім, багатьох націонал-більшовиків і ультралівих соціалістів дуже скоро влада змушена була звільнити на вимогу німців. Рада Міністрів неодноразово протестувала проти такої позиції окупаційної влади щодо антидержавних елементів, а сам І. Кістяківський на початку жовтня 1918 р. доповідав урядовцям, що німці не дають йому арештовувати «відомих своєю злочинною діяльністю небезпечних більшовиків» та радикальних соціалістів і вимагають звільнення інших. Міністр внутрішніх справ заявив, що за таких обставин він складає з себе відповідальність за безпеку та спокій Києва.

Так, зокрема, німецьке командування змусило П. Скоропадського видати розпорядження про звільнення з Лук'янівської в'язниці С. Петлюри, загрожуючи, що в противному разі звільнять його силою. Київські «Вечерние новости» так висвітлили його (С. Петлюри) дії у той день: «В день звільнення з в'язниці Петлюра відвідав дві знайомі типографії, пообідав у ресторані на Хрещатику, де зустрівся з особами від Винниченка, зайшов на конспіративну квартиру, телефоном викликав Винниченка й погодився стати на чолі повстанців. Вночі переодягся в костюм робітника й утік до Білої Церкви». У ніч з 13 на 14 листопада було створено Директорію, котра стала керівним ядром протигетьманського повстання. 16 листопада у Білій Церкві Січові Стрільці зрадили обітницю й очолили заколот проти гетьмана, випустили з в'язниці політичних в'язнів і, розстрілявши охорону, почали наступ на Київ. Німці оголосили нейтралітет, проте надавали заколотникам зброю, а більшовики, які спонсорували Директорію грошми та зброєю, вже сконцентрували власні війська на кордоні з Україною для вторгнення. В підсумку, як відомо, 14 грудня Українську Державу було повалено, а невдовзі вже сама Директорія змушена була здати більшовикам Київ.

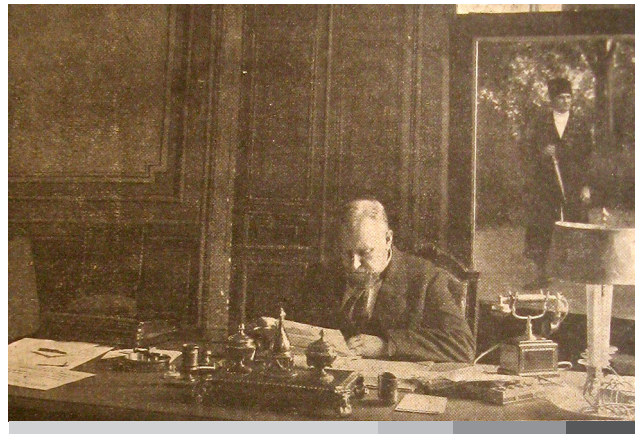

Втім, повернемося до подій літа — початку осені 1918 р. Реагуючи на рішучі заходи Міністерства внутрішніх справ, революційна преса одразу ж підняла галас про арешти людей за приналежність до українства. З цього приводу І. Кістяківський одразу ж видав обіжник, в якому зазначалося: «В Міністерству Внутрішніх Справ надходять скарги, буцімто чиняться арешти осіб за приналежність до українства. Скаргам не вірю. Одначе ще раз підкреслюю дані під час з'їзду вказівки про необхідність найобережнішого відношення до наших національних організацій і до наших громадських діячів. Необережні арешти національних діячів недопустимі».

В інтерв'ю газети «Відродження» 3 вересня 1918 р. міністр І. Кістяківський заперечив реакційність політики уряду і зауважив, що заарештовувалися особи не за партійною приналежністю, а за антидержавну та терористичну діяльність і зазначив: «Причиною переслідування окремих революційних соціалістів є те, що по зробленим спостереженням вияснено запис в помірковані соціалістичні партії таких осіб, котрі весь час знаходилися на крайньому лівому крилі і тепер через щось несподівано поправили. Спостерігалось таке явище: при арешті означеної особи, про котру мались більш ніж достатні відомості про її активну революційну діяльність, вияснялось, що ця особа належить до партії меншовиків, бундовців, або просто являється учасником якого-небудь професійного союзу і представляє відповідні офіційні докази. Утворюється така картина: досить тепер бувшому большевикові, який продовжує свою шкідливу роботу, перейти до меншовиків, щоб партія брала його під своє покровительство і його арешт розглядала як боротьбу проти поміркованих соціалістичних партій... Державна влада не може стати на ту точку погляду, щоб формальна нинішня належність до поміркованих партій давала б повну безкарність і можливість покривати таким чином свої колишні проступки. Маються факти, що особи, винні в масових убивствах, були під захистом поміркованих соціалістичних партій, котрі доказували повну лояльність цих осіб...».

Арештам були піддані не лише ультраліві соціалісти, але й радикальні праві діячі. У червні — липні 1918 р. було затримано низку апологетів «білого» руху. 7 липня 1918 р. влада розігнала монархічну маніфестацію в Києві. На Софійський майдан було стягнуто гетьманську державну варту і німецький

відділ. Велику чисельність російських білих офіцерів заарештували й під військовим ескортом припровадили до в'язниць.

Одним з перших розпорядчих актів І. Кістяківського, як нового міністра внутрішніх справ, було офіційне оголошення від 31 липня 1918 р. про заборону в Українській Державі агітувати за єдину неділіму Росію. Майже через місяць, 29 серпня 1918 р., ним та директором канцелярії МВС Брашевським було видано обіжник Міністерства внутрішніх справ до губерніяльних старост і міських отаманів України, в якому І. Кістяківським вказувалося:

«До Міністерства Внутрішніх Справ поступають донесення, що в ресторанах улаштовуються систематичні демонстрації, котрі мають напрямом проти державного строю України.

По замові відвідувачів находячієся в ресторанах оркестри грають монархічні російські пісні, як на приклад, «Слався ти Славйон», при тім присутні вислуховуючи навісточки оддають честь і випроваджують іноді скінчення відповідними менту вигуками.

Наказую: 1. Учасників подібних демонстрацій затримувати і відправляти в Росію, щоб вони там з честю могли на ділі, а не в ресторанах, гульбищах виявляти свою преданість дорогим для них політичним ідеям.

2. Господарів ресторанів і орудувачів притягати до відповідальности за участь в демонстраціях проти держави».

Сучасники тих часів згадували, що «не будучи реакціонером, І. О. Кістяківський швидко створив собі репутацію крайнього реакціонера, чим настановив проти себе як російські ліберальні елементи, так і українських націоналістів». Багато в чому цьому

сприяли, власне не стільки безпосередньо справи, скільки часті різкі вислови з різних приводів гетьманського міністра. Так, наприклад, якимсь після його промови в Одесі на запитання когось із присутніх «Що ж це, — повернення до часів Плеве?» Ігор Олександрович необачно відповів: «Переді мною і Плеве, і Сіп'ягін скоро опиняться хлопчиками». Д. Донцов з цього приводу зауважував, що І. Кістяківський уявляв себе «українським Стамбулінієм». Вочевидь, саме такі необачні вислови міністра мав на увазі й гетьман П. Скоропадський, коли згадував про І. Кістяківського та обох підлеглих йому начальників поліції: «були поганими політиками й не розбиралися у ній, особливо в українських питаннях».

Втім, а чи повинні державні посадовці такого специфічного спрямування взагалі займатися політикою і якою мірою? Ось, власне, з цього приводу думка гетьмана: «Однією рукою виявляти тверду владу, не зупиняючися перед найсуворішими мірама, але іншою рукою давати. На обов'язки міністра внутрішніх справ саме й полягає вести внутрішню політику, що полягає в тому, щоб, вияснивши вказане, підвести шляхом Проектованих ним суспільних реформ до того, що суспільство буде задоволене в своїх розумних вимогах». І. Кістяківський в цьому плані цілковито не піддавався на поступки.

Заступник державного секретаря Української Держави М. Могилянський згадував, що міністр внутрішніх справ, «залишаючись на німецькій формулі «самостійної України», провадив цілковито сумлінно боротьбу з більшовизмом, як інтернаціональним, що очолювався Кремлем, так і з більшовизмом національним, що очолювався Петлюрою та його штабом». Крім жорсткої позиції щодо внутрішніх антидержавних сил, незважаючи на тиск німців, міністр прямо і неприховано застосовував відповідні заходи й до зовнішніх дезорганізаторів стабільності в Україні.

Осередком антиукраїнства зовнішнього була в Києві більшовицька мирова делегація (чисельністю майже у 40 осіб) на чолі з Г. Х. Раковським. В жовтні 1918 р. з наказу І. Кістяківського були заарештовані члени двох викритих великих більшовицьких організацій в Києві та Одесі. Допит затриманих, труси та обшуки в цих організаціях і навіть у самих делегатів виявили тісний зв'язок між більшовицькою мирною делегацією Г. Раковського, українськими соціалістичними діячами та радикальними терористичними організаціями,

а також посередництво між ними представників німецької влади.

У розпорядженні Міністерства внутрішніх справ були неспростовні докази того, що члени більшовицької делегації ведуть посилену більшовицько-революційну агітацію в Україні, не шкодують мільйонів рублів на організацію залізничних страйків та на організацію збройного повстання тощо, але німці всіляко заважали приборканню цих дій та усіляко прикривали ленінських агентів. Тим не менш І. Кістяківський без вагань арештував більшовиків Єгорова, Дибенко та інших, наказав в ніч з 12 на 13 жовтня здійснити трасу в приміщенні мирової делегації РСФРР (у готелі «Марсель») та більшовицького консульства. Під час обшуків і там було знайдено докази підривної діяльності більшовицьких делегатів, їхні таємні антидержавні зносини з українськими соціалістами та представниками німецького штабу. Міністр віддав наказ арештувати більшовиків Г. Раковського та Д. Мануїльського після зриву за наказом В. Леніна делегацією РСФРР мирових переговорів з Україною.

У відповідь на такі дії українського міністра внутрішніх справ була вкрай різка вимога заступника німецького посла барона Мумма — радника Тіля — негайного звільнення арештованих, повернення вилучених при обшуці документів і відставки І. Кістяківського. Це призвело до урядової кризи, коли 19 жовтня 1918 р. 9 міністрів (Василенко, Ржепецький, Романов, Колокольцов, Гутник та ін.), вступившись за міністра внутрішніх справ, демонстративно подали у відставку. Вони ж закликали гетьмана змінити зонішньополітичний курс держави, переорієнтувавши його на Антанту і «білу» Росію. Проти цієї заяви висловилися лише меншість з шістьох міністрів, серед яких був також й Кістяківський, а саме: Лизогуб, Кістяківський, Бутенко, Рогоза, Любинський і Дорошенко. Попри все, змінилися й зовнішньополітичні обставини і гетьман змушений був ввести соціалістів до складу уряду Ф. Лизогуба і вивести з нього І. Кістяківського. Тогочасна преса проливає додаткове світло на обставини відставки І. Кістяківського, який судячи з усього, був ініціатором демонстративної відставки міністрів. Згодом він заявив пресі, що гетьман саме йому (І. Кістяківському) доручив скласти новий кабінет, але поставив при цьому нереальні умови. У відповідь міністр внутрішніх справ вирішив залишити навіть цю посаду, вважаючи, що в «новому кабінеті згоди не буде», і передав справи своєму товаришу В. Рейнботу.

Колишній міністр сповідань України, кадет В.Зіньковський, до речі, згадував, що «вже тоді промови Іг[о-ра] Кістяковського, що наполягав на чисто націоналістичному курсі, взагалі граючого на нотах крайнього українства, змушували Лизогуба пересторожитися й готувати ґрунт для чисто російського й навіть загальноросійського блоку» і вважав, що саме І. Кістяківський був автором плану введення до складу уряду українських соціалістів-федералістів.

Тим не менш і при зміні голови уряду (Ф. Лизогуба змінив С. Гербель) й формуванні нового складу Ради Міністрів із виходом 14 листопада 1918 р. так званої гетьманської «Грамоти про федерацію», Ігор Олександрович знов отримав посаду міністра внутрішніх справ. 13 листопада 1918 р. Департаментом Державної Варти МВС було оголошено прикмети Г. Раковського, який «виїхав з Києва у Великоросію, має намір поїхати до Відня через Україну». В цьому розпорядженні наказувалося: «Вживайте невідкладних заходів щодо недопущення проїзду і безумовного затримання його». Наступного дня в Києві із застосуванням зброї було розігнано пробільшовицьку маніфестацію робітників і студентів, що вийшли на вулиці протидержавними гаслами та червоними прапорами.

А ось, наприклад, позиція І. Кістяківського щодо кримського питання, яка висвітлює певні погляди тогочасного державного секретаря Української Держави. Коли 16 травня 1918 р. в приміщенні Міністерства закордонних справ під головуванням М. Василенка відбувалася з цього приводу спеціальна нарада за зачиненими дверима, І. Кістяківський відверто заявив, що «без Криму Україна буде відкинена на схід і північ в обняття Москви», додавши: «Без Бесарабії і Холмщини [державний] організм може існувати, но не без Криму. Самостійність в такому випадку ілюзорична. Що до народностей, що заселяють Крим, то принцип самовизначення націй мусить мати розумні границі».

Торкнувшись тут питання Криму, зазначу також, що пізніше, 18 вересня 1918 р., коли напередодні повернення П. Скоропадського з Німеччини, Рада Міністрів ухвалила тимчасово призупинити «митну війну» з Кримом за умов негайного прибуття кримських повноважних представників для переговорів до Києва, а самі переговори щодо умов входження півострова до Української Держави «вести безпосередньо міністрам зацікавлених відомств, не передовіряючи своїх повноважень іншим особам», міністр внутріш-

ніх справ І. Кістяківський був активним прихильником приєднання півострова до України.

За п'ять днів М. Василенко повідомив на урядовому засіданні про одержання телеграми від С. Сулькевича щодо виїзду делегації. Рада Міністрів, за активної участі міністра внутрішніх справ, прийняла рішення попередити главу кримського уряду, що «делегация повинна мати повноваження для обговорення не тільки економічних, але й політичних питань». Коли ж кримська делегація на чолі з Богданом (Ахметом) Ахматовичем прибула до Києва, І. Кістяківський увійшов до складу української делегації, очолюваної Ф. Лизогубом. Принагідно зазначимо, що ці переговори зазнали невдачі, позаяк українські міністри заявили про невизнання кримських делегатів компетентними виявляти волю і бажання всього населення півострова, зажадавши прибуття представників головних національних груп.

Уряд Української Держави мав твердий намір довести свою остаточну мету у справі приєднання Криму до здійснення будь-якими можливими шляхами, засобами та методами. Ось, наприклад, що писав про свою зустріч з міністром внутрішніх справ України І. Кістяківським князь В. Оболенський, який у вересні 1918 р. приїздив до Києва у справі Таврійської земської управи: «Він [Кістяківський] одразу почав докоряти мені в тому, що Кримський уряд не бажає капітулювати перед гетьманом: «Я знаю, це ви там з вашим третім елементом його підтримуєте. Перейдіть на наш бік і підтримайте нас. Ми постачимо вас коштами для Української пропаганди і врятуємо ваші земські установи від загибелі». ...Кістяківський, вочевидь, вважав за необхідне підтримати престиж української державності і з тим же недбало-розв'язним тоном зауважив, — згадував В. Оболенський, — що я даремно дивлюся на українську державу як тимчасове утворення. Чи пропаде Росія чи ні — йому не відомо, але він цілком впевнений, що Україна буде існувати як самостійна держава: «А крим буде приєднаний до України, — закінчив він свою промову, — якщо ви не здастесь миром, то ми вас завоюємо. Якщо ж ви і тоді будете усі проти нас, то ми вас повісимо».

Незважаючи на те, що аж «до останньої фази гетьманщини він проводив українську національну політику», недоброзичлики та вороги звинуватили І. Кістяківського в тому, що це «не завадило йому вступити 15 листопада 1918 року в новий кабінет

[С. Гербеля — П. Г.-Н.], гаслом якого було відновлення єдиної й неподільної Росії...». Звідси — й закиди у безпринципності, а дехто з тогочасних політиків (Д. Донцов) навіть ставили йому (І. Кістяківському) у провину випуск П. Скоропадським «федеративної» грамоти.

Як би там не було, але Ігор Олександрович до останнього дня залишався на державній службі. В його міністерстві було вироблено чимало законодавчих актів Української Держави (зокрема, закони про українське підданство, про обітницю тощо). У ньому кипіла робота по запровадженню нової форми місцевого самоврядування. У відповідності до нового закону про вибори до земств від 5 вересня 1918 р. запроваджувалася куріальна система — дві курії залежно від суми земського податку — та інші обмеження.

Сам І. Кістяківський так пояснював мету цього закону: «Наша куріальна система призведе до того, що земське життя буде направляти середня курія — хлібороби, елемент досить культурний і виключно національний». Саме в надрах його відомства в цей короткий час (листопад — грудень 1918 р.) особливою комісією при міністерстві було розроблено правила виборів до Державного Союму України (23 листопада на видатки цієї комісії урядом було виділено 20 тис. крб). Згідно з цими правилами вся Україна поділялася на 251 виборчу округу, з яких 219 мали бути сільськими і 32 міськими. Кожна округа делегувала по одному депутату; Київ представляв 7 депутатів, Одеса — 6, Харків — 4, Катеринослав — 3, а кілька значних повітових міст виокремлювалися в самостійні виборчі округи.

Не обійшлося й без помилок. Однією з них було допущення появи гетьманської «грамоти про федерацію» хоч і з неіснуючого «білою» Росією. Як свідчить колишній гетьманський міністр закордонних справ Д. Дорошенко, саме І. Кістяківський з головою Ради Міністрів С. Гербедем, із вибухом протигетьманського заклоту Директорії, довгий час вмовляли П. Скоропадського призначити головним командантом усіх збройних сил Української Держави генерала графа Ф. Келлера. Гетьман вагався між реакційними переконаннями генерала і його особистою хоробрістю та популярністю серед офіцерства, але все ж 18 листопада 1918 р. поступився на переконання урядовців.

Проте Ф. Келлер одразу ж взявся перебирати всю повноту влади й щодо політичного боку і невдовзі був замішаний у спробі очолити білогвардійський

державний переворот проти гетьмана й 27 листопада 1918 р. зміщений з посади П. Скоропадським. Наділений надзвичайними повноваженнями ген. Ф. Келлер позміщував багатьох призначених І. Кістяківським посадовців-гетьманців і міністрові внутрішніх справ разом з новим командувачем гетьманських військ генералом князем О. Долгоруким вже не вдалося налагодити справу в українському напрямкові.

14 грудня 1918 р. повстання, зумовлене збройним заколотом Січових Стрільців на чолі з Директорією (голова — В. Винниченко, головний отаман — С. Петлюра), повалило владу П. Скоропадського. Українська Держава у формі Гетьманату припинила своє існування. Згодом гетьман двояко відзивався про свого колишнього міністра внутрішніх справ, ставлячи йому у провину, передусім, відсутність політичної гнучкості у роботі. Цінуючи все зроблене І. Кістяківським в процесі національного державотворення, для налагодження нормального життя в країні, П. Скоропадський зазначав: «Та все ж своїми діями, своєю прямолінійністю в сенсі поліційного наведення порядку, Кістяковський приніс багато шкоди, в той час як якби він виконав свої обіцянки, тобто, створивши поліцію, одночасно вмовив би партії вести широку пропаганду наших ідей в своєму середовищі, залучаючи їх до роботи, він би пом'ягчив той настрій невдоволення, котрий, завдяки роботі людей зі вразливим самолюбством, все згущався в країні». Але чи можливо було в ті буремні часи домогтися порозуміння між радикальними соціалістами-революціонерами / лівими соціал-демократами, наприклад, і «буржуазною» владою, яку вони прагли повалити; або між українськими «націоналістичними» колами та російськими «єдїнонедїлімцями», які й чути нічого не хтіли про будь-яку Україну?

Врешті, гетьман все ж розумів, що вимагав від свого міністра нездійсненого (за тих умов), адже одразу за критикою написав у спогадах: «Слід також сказати, що для міністра [Кістяківського] завдання було надзвичайно важким, і розраховувати, щоби країна могла заспокоїтися, коли поряд у Великоросії вирує крайній більшовизм, в нас на Україні, народонаселення якої пов'язане тисячами й тисячами ниток, прямо-таки було неможливо».

Цікавою з цього приводу є згадка Є. Трубецького в його спогадах «На Україне. Из путевых заметок беженца», що в останні часи Гетьманату, на одному із засідань Ради державного об'єднання І. Кістяківський

заявив, що гетьманський військовий міністр був зрадником і що замість того, аби створювати збройні сили, він займався організацією численних штабів та перекладом військових команд з російської на українську мову.

Після падіння Гетьманату І. О. Кістяківський певний час переховувався у Києво-Печерській лаврі, проте 17 грудня 1918 р. все ж таки був заарештований. Він разом з іншими гетьманськими міністрами утримувався під вартою в готелі «Версаль», після чого був переведений до київської Лук'янівської в'язниці.

Під час відступу військ Директорії перед наступом більшовиків до Вінниці в січні 1919 р., туди ж були перевезені й «цінні» в'язні. Весь цей час країни Антанти (зокрема Франція через генерала Бертелло; Україна входила між країнами Антанти до французької зони впливу) вимагали від уряду Директорії УНР звільнити останнього голову гетьманської Ради Міністрів С. Гербея, міністрів І. Кістяківського, А. Ржепецького, Рейнбота та інших високопосадовців. Як згадував начальник охорони в'язнів Крезуб-Думін, з часом полонених було переправлено до Одеси і там «подаровано» Антанті. Згодом І. Кістяківському вдалося емігрувати до турецького Істамбула.

Ігорю Олександровичу довелося емігрувати далі — до Франції, куди він вивіз окремі документи і усю підбірку офіційного друкованого органу гетьманської Ради Міністрів «Державний вістник», в якому публікувалися законодавчі та розпорядчі акти Української Держави 1918 року. Маючи численних впливових знайомих і, відповідно, зв'язки в певних сферах, в тому числі й масонських, у Парижі І. Кістяківський не бідував. Крім того, він мав власний автомобіль і був співзасновником й співвласником «фабрики жіночої пудри»,

котра, очевидно, у столиці світової моди також давала певний прибуток.

На вигнанні він тримався поодаль від активної політичної діяльності, підтримував зв'язки з поміркованою частиною як російської, так і консервативної української еміграції. Був членом «Союзу російських адвокатів за кордоном» та «Головної ради Російського національного об'єднання».

Починаючи з 1919 р. він багато років вів активне листування з колишнім міністром іноземних справ Української Держави, а в еміграції істориком і гетьманцем-монархістом Д. Дорошенком (надавав йому кошти, оригінали «Державного вістника», власні роздуми про минуле Гетьманату, організував відпочинок на французькому узбережжі тощо), зустрічався у Берліні з П. Скоропадським та Д. Дорошенком (зокрема у 1928 р.), контактував з іншими колишніми діячами гетьманських часів, надавав їм матеріальну та іншого роду допомогу (наприклад, допомагав у здобутті віз до Франції Д. Дорошенку та іншим гетьманцям, улаштував життя у Франції гетьманського міністра фінансів А. Ржепецького, допомагав грішми колишньому міністрові земельних справ та авторіві Проєкту земельної реформи за Гетьманату В. Леонтовичу, який після поневірянь у Туреччині, Югославії та Чехо-Словаччині перебував у важкій скруті тощо).

Цікавився І. Кістяківський й українською консервативною пресою, зокрема часописом «Хліборобська Україна», який на своїх сторінках популяризував українську монархічну теорію В. Липинського, і навіть отримав пропозицію стати членом Українського наукового інституту в Берліні та Червоно-хрестного товариства, які контролювалися гетьманцями, тощо.

На чужині у 1940 р. в Парижі Ігоря Олександровича й застала смерть.